

K.T.

**UNÎVERSÎTEYA ARTUKLUYÎ YA MÊRDÎNÎ
ENSTÎTUYA ZIWANANÊ GANÎYAN YÊ TIRKÎYA
ŞAXÊ MAYZANISTÊ ZIWAN Ê KULTURÊ KURDAN**

Tezê Lîsansê Berzî

**HETÊ AWANÎ Ê TEMAYAN RA
ANALÎZÊ ROMANANÊ DENİZ GUNDUZÎ**

Harun BOZKURT

Şêwirmend

Doç. Dr. İlyas AKMAN

Mêrdîn-2022

K.T.
UNÎVERSÎTEYA ARTUKLUYÎ YA MÊRDÎNÎ
ENSTÎTUYA ZIWANANÊ GANÎYAN YÊ TIRKÎYA
ŞAXÊ MAYZANISTÊ ZIWAN Û KULTURÊ KURDAN

Tezê Lîsansê Berzî

HETÊ AWANÎ Û TEMAYAN RA
ANALÎZÊ ROMANANÊ DENIZ GUNDUZÎ

Harun BOZKURT

Şewirmend

Doç. Dr. İlyas AKMAN

Mêrdîn-2022

T. C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE’DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüz Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı 19711017 numaralı yüksek lisans programı öğrencisi Harun BOZKURT’un hazırladığı “**Hetê Awanî û Temayan ra Analîzê Romananê Deniz Gunduzî**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 23.11.2022 Çarşamba günü saat 14.00’de yapılmış, tezin onayına OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan..... (İmza)

Doç. Dr. İlyas AKMAN (Danışman)

Üye..... (İmza)

Doç. Dr. Ahmet KIRKAN

Üye..... (İmza)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim DAĞILMA

ONAY

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.....

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Ahmet KIRKAN

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İmza

Harun BOZKURT

.../.../2022

KILMNUS

Tezê Lîsansê Berzî

Hetê Awanî û Temayan ra Analîzê Romananê Deniz Gunduzî

Harun BOZKURT

K.T.

Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî

Enstîtuya Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya

Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

2022: 146 Rîpel

Ma do na xebata xo de hetê awanî û temayan ra romanên Deniz Gunduzî analîz bikerê. Seke zanîyeno nuştox, romanên xo de temayanê komelkîyan; bi terzê yew ziwano ganî û realîstî ya şuxulneno. Nê romanên xo de yew perspektîfê realîstkarîyo komelkî ya ewnîyeno hedîseyan û bi nê hîşmendîya eseranê xo virazeno. Reyna realîte ya komela kurdan sey yew çimeyê bingeyên a hedîseyanê romanên xo de ca dano. Bitaybetî romanên xo de bi çerçawaya tarîxê realî de hedîseyê ke komela kurdan sere ra ravîyerîyayê înan bi teknîkanê romanî ya newe ra mûneno. Deniz Gunduz, nê hedîseyanê romanên xo hem bi hoka ewnîyayîşê vatoxê şexsî yê hîrêyînî/îlahî ya hem zî hoka ewnîyayîşê qehraman-vatoxî ya mûneno. Nuştox, bi hoka ewnîyayîşê vatoxê şexsî yê îlahî ya karakteranê romanên xo û mekananê romanên xo zaf bi yew şekilê başî virazeno û reyna hîsê ke zerreyê karakteranê xo ra vîyertenê sey yew homayî zano. Ancîna mûnitişê hedîseyanê xo temayanê şexsîyan û temayanê komelkîyan ser o virazeno. Bitaybetî temayanê sey asîmilasyon, ziwanê dayike, meseleyê armenîyan, talan, şer, vêşanî, merg, macirîye, îşkence, heskerdiş, eşq, erotîzm, heyfîrewtiş, tersî rê ca dano. Awanîya munitişê hedîseyanê xo zî bi nê teknîkanê romanî ya şidiyneno: teknîkê dîyalogî, teknîkê sehneyî, teknîkê peyseragêrayîşî, teknîkê monologê yê zerreyî, teknîkê dîyalogê yê zerreyî, leitmotîf, teknîkê qalkerdişê tedaî, teknîkê montajî, teknîkê kilmvateyî.

Kilîçekuyî: awanî, Deniz Gunduz, roman, tema, terz

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Deniz Gündüz'ün Romanlarının Yapı ve Tema Yönünden Analizi

Harun BOZKURT

Mardin Artuklu Üniversitesi

Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü

Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

2022: 146 Sayfa

Bu çalışmamızda Deniz Gündüz'ün romanlarını yapı ve tema yönünden inceleyeceğiz. Bilindiği üzere yazar, romanlarında toplumsal temaları; canlı ve gerçekçi bir üslupla kullanır. Bu romanlarında toplumsal-gerçekçi bir bakış açısıyla olaylara bakar ve eserlerini bu şuurla yaratır. Yine Kürdlerin toplumsal gerçekliklerini temel bir kaynak olarak romanlarındaki olaylarda yer verir. Özellikle Kürd toplumunun başından geçen olayları real tarih çerçevesinde roman teknikleriyle yeniden kurgular. Deniz Gündüz, romanlarındaki bu olayları hem ilahi bakış açısıyla hem de kahraman-anlatıcı bakış açısıyla kurgular. Yazar, ilahi bakış açısıyla romanlarının karakterlerini ve mekânlarını çok iyi bir şekilde yaratır ve yine karakterlerinin içinden geçen hisleri de bir tanrı gibi bilir. Ayrıca olay kurgularını ferdi ve toplumsal temalar üzerine kurar. Özellikle asimilasyon, ana dil, Ermeni olayları, talan, savaş, açlık, ölüm, göçmenlik, işkence, sevgi, aşk, erotizm, oç alma, korku gibi temalara yer verir. Romanlarının kurgusal yapısını da şu roman teknikleriyle de sağlamlaştırmaktadır: diyalog tekniği, sahne tekniği, geriye dönüş tekniği, iç monolog tekniği, iç diyalog tekniği, leitmotif, çağrışsal gönderme, montaj tekniği, özetleme tekniği.

Anahtar Sözcükler: Deniz Gündüz, roman, tema, üslup, yapı

ABSTRACT

Master's Thesis

Analysis of Deniz Gunduz's Novels in Terms of Structure and Theme

Harun BOZKURT

Mardin Artuklu University

Institute of Living Languages in Turkey

Department of Kurdish Language and Culture

2022: 146 Pages

In this study, we will examine Deniz Gunduz's novels in terms of structure and theme. As it is known, the author uses social themes in his novels in a lively and realistic style. In these novels, he writes from a social-realistic perspective and creates his works with this awareness. He also includes the social realities of the Kurds in his novels as a basic source. He reconstructs the events of the Kurdish society, especially within the framework of real history, with novel techniques. Deniz Gunduz fictionalizes these events from both perspectives: divine and hero-narrator. The author creates the characters and places of novels successfully with divine perspective and also knows the feelings of characters like a God. He also builds the plots on individual and social themes. In particular, he includes themes such as assimilation, mother tongue, Armenian events of 1915, plunder, war, hunger, death, immigration, torture, love, eroticism, revenge and fear. He also strengthens the fictional structure of novels with the following techniques: dialogue, stage, flashback, interior monologue, interior dialogue, leitmotif, associative reference, montage and summarization techniques.

Keywords: Deniz Gunduz, novel, structure, style, theme

VATEYO VERÊN

Edebîyatê zazakî de tewirê romanî goreyê tewirê eseranê bînan dahîna tay nusîyayê. Reyna meqaleyê ke tewirê edebîyatî de çarçewaya romanan de nusîyenê nê meqaleyî zî çî heyf ke hetê hûmarî ra kêmi yê. Tezê ke zazakî ser o nusîyayê zafane: gramer, eserê klasîkî -bi taybetî mewlîdî-, folklor û reyna tayê zî edebîyatê modernî ser o yê. Bêguman nê tewiran ser o nuştîş -bitaybetî folklor û eserê klasîkî- edebîyato fekkî yê zazakî ser o hetê pozîtîfî ra tesîr kerdê. Dokumanê ke sey çimeyanê edebîyato fekkî hesibîyenê hetê cigêrayoxan ra sistematîk yew şekil de bi xebatanê îlmîyan a neqlê nuştayan bîyê û êdî wareyê akademîkî de xo rê ca vînayê.

Seke zanîyeno wareyê akademî de sey tezî ya heta nika yew romannuştoxê zazakî û romanê ci nêrjnîyayo. Ma waşt ke bi na xebata reyna bala wendox û rexnekeran biancê na kêmanîya muhîme ser û her çiqas hetê hûmarî ra romanê zazakî tay bê zî qelîteyê romanê zazakî bi çerçawaya romanê Deniz Gunduzî ya teqdîm bikerê.

Seke zanîyeno roman, yew tewirê edebî yê dewrê modernî yo. Romannuştoxî, wazenê ke bi eseranê xo ya eslê xo hem dewrê hedîseyanê romanê xo hem zî hedîseyê ke nê roman de ca genê heme hetan ra wendoxanê xo rê pêşkêş bikerê. Hedîseyanê şexsîyan yan zî hedîseyanê komelkîyan bi cîya-cîya teknîkan a teqdîm kenê. Reyna eslê xo her romannuştox wazeno ke yew temaya bingeyên ser o karakteranê xo, mekananê xo, mûnitişê hedîseyanê xo bivirazo. Yanî romannuştox, romanê xo yew temaya bingeyên ser o virazeno.

Na xebate de beşê yewinî de heyatê Deniz Gunduzî, edebîyat û eseranê ey ser o ameyo vindertiş. Bi nê beşî ya ma waşt ke hîşê wendoxan de derheqê cu û hunerê edebîyê ey ser o yew fikrê înan bibo. Beşê ke sernuşteyê awanî û temayan a ca genê nê beşan de nasnameyê romanan, hoka ewnîyayîşî û vatoxê ci, mûnitişê hedîseyan, wextê romanan, mekanê dorûverki û hîşîyan (sensorial), kadroyê karakteran heme hetan ra yenê analîz kerdiş.

Gunduz, karakteranê romanê xo hem tarîxê realî ra hem zî dinyaya mûnîtî ra weçînenê. Karakterê ke hedîseyanê eseranê ey de ca genê heme hetan ra wendoxan rê pêşkêş benê. Nuştox, cuya yew leşkerî, ê yew dewijî, yew fezeyijî, yew çekdarî ûsb bi yew şekilê başî awanîya eseranê xo de goreyê averşiyayîşê hedîseyanê xo rêz keno. Reyna nê eseran de nuştox ciwîyayîş û tecrubeyanê xo ra zaf çî dekeno mîyanê romanê xo. Nê ciwîyayîş û tecrubeyanê xo zî bi qaydeyanê edebîyatî ya eseranê xo de şuxulneno.

Reyna peynîyê her beşî de temayê bingeyênê ke hedîseyanê romanê de ca genê ameyê tespîtkerdiş, romanî hetê zîwan û teknîkî ra zî erjneyê. Ancîna seba na xebate kitabê teorîyanê edebîyatî ra û reyna bitaybetî kitabê teorîyanê romanê ra, roportaj û meqaleyê ke derheqê Deniz Gunduzî û romanê ey de weşaneyayê, xeberê ke derheqê romanê ey de rojname û kovaran de weşaneyayê ma înan ra zî îstifade kerdê.

Destpêkê na xebate ra heta peynîyê ci şewirmendê mi mamosta Doç. Dr. Îlyas Akman tezê mi heme hetan ra wend, her merheleyê ci de yew bi yew hetkarîya mi kerd û hetê teorî û teknîkî ra raştkerdişê ey, averşiyayîşê xebate ma dahîna asan kerd. Seba nê hetkarîyanê êyê erjayeyan ez ey rê zerrî ra sipas kena û keyeyê ey awan bo. Ancîna mamosta Mutlu Can zî teorîyê ke ma zîwananê bînan ra çarnayî zazakî ser înan ser o seba ma xebitîya, hem hetê sentaksî ra hem zî hetê çarnayîşî ra cumleyê ma kontrol kerdî û şekilê peynîyê nê çarnayîşan ma rê pêşkêş kerd. Ma ey rê zî zaf sipas kenê.

Tewr dima xanima xo rê, lajê xo Mizafer Roşan û kenêya xo Hêlîn rê zerrî û can ra sipas kena ke seba na xebate mi tim mi rê zemîneya xebate mi rê pêardî û heta peynîyê zî hetê mi kerdî.

Harun Bozkurt

Mêrdîn-2022

TEDEYÎ

KILMNUS	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
VATEYO VERÊN	vii
TEDEYÎ	ix
KILMNUŞTEYÎ	xii
DESTPÊK	1
<i>Amanc, Metod û Çarçewaya Tezî</i>	4
1. HEYAT, EDEBÎYAT û ESERÊ DENİZ GUNDUZÎ	6
1.1. Heyatê Ey.....	6
1.2. Edebîyatê Ey	7
1.3. Eserê Ey	9
2. ROMANÊ KILAMA PEPÛGÎ DE AWANÎ û TEMA	11
2.1. Awanî.....	11
2.1.1. Nasnameyê romanî.....	11
2.1.2. Hoka ewnîyayîşî û vatox.....	15
2.1.3. Mûnitişê hedîseyan	17
2.1.4. Wext.....	23
2.1.5. Mekan	26
2.1.5.1. Mekanê dorûverkî	26
2.1.5.2. Mekanê hîsî	27
2.1.5.2.1. Mekanê girewteyî/tengî.....	27
2.1.5.2.2. Mekanê akerdeyî/hîrayî.....	29
2.1.6. Kadroyê karakteran	31
2.1.6.1. Serkarakter	31
2.1.6.2. Karakterê normî.....	38
2.1.6.3. Karakterê kartî.....	41
2.1.6.4. Karakterê fonî.....	46

2.2. Tema	46
2.2.1. Meseleyê armenîyan	46
2.2.2. Şer, vêşanî û merg.....	49
2.2.3. Talan	51
2.3. Ziwan û Terz.....	53
3. ROMANÊ SOROYÎ DE AWANÎ Û TEMA.....	60
3.1. Awanî.....	60
3.1.1. Nasnameyê romanî.....	60
3.1.2. Hoka ewnîyayîşî û vatox.....	61
3.1.3. Mûnitişê hedîseyan	62
3.1.4. Wext.....	69
3.1.5. Mekan	70
3.1.5.1. Mekanê dorûverkî	70
3.1.5.2. Mekanê hîsî	72
3.1.5.2.1. Mekanê girewteyî/tengî.....	72
3.1.5.2.2. Mekanê akerdeyî/hîrayî.....	74
3.1.6. Kadroyê karakteran	77
3.1.6.1. Serkarakter	77
3.1.6.2. Karakterê normî.....	79
3.1.6.3. Karakterê kartî.....	80
3.1.6.4. Karakterê fonî.....	81
3.2. Tema	81
3.2.1. Şer	81
3.2.2. Îşkence	83
3.2.3. Macirîye	84
3.2.4. Eşq û erotîzîm	86
3.3. Ziwan û Terz.....	89
4. ROMANÊ KALAŞNÎKOFÎ DE AWANÎ Û TEMA.....	94
4.1. Awanî.....	94
4.1.1. Nasnameyê romanî.....	94
4.1.2. Hoka ewnîyayîşî û vatox.....	100
4.1.3. Mûnitişê hedîseyan	102

4.1.4. Wext.....	109
4.1.5. Mekan	112
4.1.5.1. Mekanê dorûverkî	112
4.1.5.2. Mekanê hîsî	113
4.1.5.2.1. Mekanê girewteyî/tengî.....	113
4.1.5.2.2. Mekanê akerdeyî/hîrayî.....	116
4.1.6. Kadroyê karakteran.....	118
4.1.6.1. Serkarakter	118
4.1.6.2. Karakterê normî.....	124
4.1.6.3. Karakterê kartî.....	128
4.1.6.4. Karakterê fonî.....	129
4.2. Tema	129
4.2.1. Heyfgirewtîş.....	129
4.2.2. Ters	130
4.2.3. Asîmîlasyon û zîwanê dayike	131
4.2.4. Heskerdiş û eşq	132
4.2.5. Erotîzm.....	134
4.3. Zîwan û Terz.....	134
PEYNÎYE	140
ÇIMEYÎ.....	143

KILMNUŞTEYÎ

Amd.	: Amedekar/e
b.	: biewnî
ç.	: çap
Çar.	: Çarnayox/e/î
Ed.	: Edîtor/î
hol.	: hollandkî
îng.	: îngilîzkî
K	: Kalaşnîkof
KP	: Kilama Pepûgî
neq.	: neqilkerdax
r.	: rîpel
Rop.	: Roportajkerdax
S	: Soro
tr.	: tirkî
ûêb	: û ê bînan
ûsb	: û sey bînan
ûsn	: û sey nînan

DESTPÊK

Zazakî, her çiqas polîtîkayanê zîwan û kulturîya merkezî ra hetê negatîfî ra binê tesîr de bîmano zî xo ver dayo û mewcûdîya xo dewam kerdo. Bêguman ney de zî çimeyo tewr muhîm, pêserî ya edebîyato fekkî yê zazakî bi xo yo. Cigêrayoxê zazakî zafê ci reya verên materyalê edebîyato fekkîyî arêdayê û nê materyalan neqlê nuştayan kerdê. No proseso ke bi kovaran a dest pêkeno bi ronayîşê weşanxaneyan a pîya sey berhemê edebîyatê şarî, şîir, hîkaye, arêkerdîye, ceribnayîş û romanê ke sey kitabîya wendoxan rê pêkêş kerdişê ci ya zî dewam kerdo. Ewro ma eşkenê ke qedrberz yew edebîyatê zazakî ra behs bikerê. (Kırkan & Beltekin, 2019: 11-13)

Roman, yew tewirê edebî yê dewrê modernî yo. Romannuştoxî, wazenê ke bi eseranê xo ya eslê xo hem dewrê hedîseyanê romanê xo hem zî hedîseyê ke nê romanê ca genê heme hetan ra wendoxanê xo rê pêkêş bikerê. Hedîseyanê şexsîyan yan zî hedîseyanê komelkîyan bi cîya-cîya teknîkan teqdîm kenê. Reyna eslê xo her romannuştox wazeno ke yew temaya bingeyên ser o karakteranê xo, mekananê xo, mûnitişê hedîseyanê xo bivirazo. Yanî romannuştox, romanê xo yew temaya bingeyên ser o virazeno.

Edebîyatê zazakî de eserê ke tewirê romanî de nusîyayê hem hetê hûmarê eseran ra hem zî hetê hûmarê nuştuxan ra goreyê tewiranê edebîyanê yê bînan dahîna tay ê. Ney de bêguman gelek faktorî estê.

Xususîyetê senînîyê tewirê romanî, nê tewirî de nuştîşê eseran keno zehmetin. Mavajîme eserê ke nê tewirî de nusyenê zafane hem hûmarê karakteran ra wêşîyê hem zî nê karakterî wayîrê psîkolojî û têkilîyê têmîyankerdeyan benê. Reyna hetê mekan, wext, vatox, awanî, temayî ra zî zaf rehendinî. Nê sebebî ra tewirê romanî de eser dayîşî de ganî yew xîreto derg, yew mucadeleyo gird bibo. Nê semedî ra edebîyatê nuşteki yê zazakî yo ke sey edebîyato ke hîna merhelê bîyayîşî de yo, nê tewirî zaf eseran rê hemver nêameyîş zaf tebîi yo. Ancîna sebebê polîtîkî zî nê tewirî de nuştîşê eseran kenê kêmi. (Akman, 2019: 179)

Seke Akman zî îfade keno sebebê polîtîkî zî nê tewirî ser o hetê negatîfî ra tesîr kenê. Tena nê tewirî de ney tewiranê bînan ser o zî nê sebebî tesîr kenê. Reyna zî nê

faktoranê negatîfan mîyan ra ma eşkenê vajê ke edebîyatê zazakî sey yew ziwano ke wela xo ra newe ra virazîyayo û bi senînyê eseranê xo yê edebîyan a zî dahîna zemîne xo şidêno.

Nê serranê peyênan de tewirê romanî de hetê hûmarî ra binêk zî bibo yew averşîyayîş bala wendoxan anceno. Atmosfero polîtîk o ke dorûverê kurdan de hetê negatîfî ra ca geno, bitaybetê serranê 2000an tay zî bo beno nerm. No nermbîyayîş bêguman edebîyatê nuşteki ser o zî tesîr keno. Romanê zazakî yê ke nusyayê zafane nê serran de weşanîyayê.

Edebîyatê zazakî de tewirê romanî reya verêne bi yew eserê çarnayîye ya ca geno. Kitabê nuştoxê dêrsimij Haydar Işıkî “*Dersimli Memik Ağa*” yo ke serra 1990î de çap beno, no kitab hetê Mihem Himbêlijî ra bi nameyê “*Memik Axa wo Dêrsimij*”î ya serra 1994î de çarniyeno zazakî û Swêd de hetê Weşanxaneyê APECî ra weşanîyeno. Çarnayox Mihem Himbêlijî destpêkê kitabî de bi yew vateyo verênî ya derheqê kemanîya nuştişê zazakî û bi nê sebebî ra zehmetîya çarnayîşî ra bi kilmî behs keno û ancîna mewzûyê nê romanî de zî nê cumleyan şuxulneno “*Ena kitab di dej, surgûn, jenosit û xayîneya ki tarîxê mileta Kurdan di virazîyaya, semedo (qando) ki bina rind fa'm bo, hama ziwana.*” (Işık, 1994: 5)

Reyna edebîyatê dinyayî ra zî tayê romanî çarnîyayê zazakî ser. Nê romanî zî nê yê: Hraçya Koçar, *Hesrete* (Çar. S. Çiya & X. Çelker, 1999); Maksim Gorki, *Karkerê Noni* (Çar. K. Akay, 1999); Daniel Defoe, *Robinson Crusoe* (Çar. J. Î. Espar, 2005); Victor Hugo, *Notre-Damea Parisî* (Çar. J. Î. Espar, 2005); Franz Kafka, *Bedilîyayîş* (Çar. J. Zengelan, 2014); û reyna kurmancî ra zî romanê Hesênê Metê *Dêre Santa Ragnhild de* (Çar. J. Î. Espar, 2018); John Steinbeck, *Merreyî û Merdimî* (Çar. S. Firat, 2021); Johann Wolfgang Von Goethe, *Dejê Wertherê Ciwanî* (Çar. J. Zengelonî, 2021); George Orwell, *Çewlîgê Heywanan* (Çar. S. Firat, 2022).

Hem romanê ke rasterast zazakî nusîyenê hem zî romanê ke ziwananê bînan ra çarnîyenê nê tewirê edebî anê yew sewîyeyî. Ma eşkenê edebîyatê zazakî de tewirê romanî de di dewrî de bierjnê. Dewrê yewinî de teqrîben peynîyê serranê 1990an ra heta 2009î de romannuştoxê zazakî yê ke bala wendoxan ancenê nê yê: Mehmet Gülmez, Deniz Gunduz, Sait Çiya, Yismayil Mirza, Munzur Çem, Îlhamî Sertkaya,

Jêhatî Zengelan. Nê romannuştoxan mîyan de Mehmet Gülmez, *Dêrsim'ra ve Dare Estene* (1996); Deniz Gunduz, *Kilama Pepûgî* (2000), *Soro* (2010), *Kalaşnikof* (2013); Sait Çiya, *Her Çi Beno Sanike* (2001); Yismayil Mirza, *Silema-I* (2004), no roman reyna bi nameyê *Sileman I-II-III* (2020) ya hîrê cîldê xo ya pîya reyna çap beno; Munzur Çem, *Gula Çemê Pêrre* (2007; 2019); Îlhamî Sertkaya, *Kilama Şilane* (2008), *Sosine û Gulzare* (2013), *Şewa Payîzî* (2020); Jêhatî Zengelan, *Zifqêra Berî* (2009). Ancîna dewrê dîyînî de zî serra 2011î ra heta ewro romannuştoxê neweyê ke edebîyatê zazakî de romanên xo ya ca genê nê yê: Cengiz Aslan, Medet Can, Hesên Dîlawer Dêrsim, Hüseyin Çağlayan, Nadîre Guntaş Aldatmaz, Serwet Akkaş û Îrfan Akdag. Cengiz Aslan, *Moriber* (2011); Medet Can, *Barkerdena Zerrî* (2012); Hesên Dîlawer Dêrsim, *Deyndar* (2014); Hüseyin Çağlayan, *Pêt ve Pelge ra* (2015); Nadîre Guntaş Aldatmaz, *Pîltane* (2016); Serwet Akkaş, *Heyf* (2017); Îrfan Akdag, *Ti Tewrê Payîza Şîya* (2020), *Remayîş* (2022).

Romannuştoxê dewrê dîyînî mîyan ra bitaybetî bala wendoxan yew romannuştoxa cinî ancena. Reya verêno ke yew cinî edebîyatê zazakî de bi yew romanê xo ya ca gena. Nadîre Guntaş Aldatmaz, nuştoxî ya xo bi nê romanê xo ya dahîna aver bena. Romanê aye bi nameyê *Xewnî* (Çar. R. Lezgîn, 2019) ya zî çarnîyeno kurmancî. Ancîna Îrfan Akdag zî yew demo kilmî mîyan de -teqrîben di serran mîyan de- bi di romanên xo ya bala wendoxanê edebîyatê yê zazakî anceno.

Romannuştoxî, bitaybetî yew zemînê pêserî yê edebî rê muhtac ê. Romannuştox, hem hetê teknîkî ra hem zî hetê şuxulnîyayîşê ziwani ra yew sewîye de bo. Yanî bi temayanê xo yê bingeyênan a, teknîk û şuxulnîyayîşê ziwani xo sey yew westa ya gerek bîyaro pêser û wendoxan rê pêşkêş bikero. Edebîyatê zazakî de tewirê romanî de hem temayê komelkî hem zî temayê şexsî heme hetan ra ca genê. Bitaybetî semedê atmosferê polîtîkan ra temayê komelkî dahîna hetê nuştoxan ra şuxulnîyenê.

“Meseleyê k zazayan û kurmancan ser ra ravîyarîyayê, hema-hema romanan de sey mewzûyê bingeyênî yê. Tarîxê dramatikî yê armenîyan, meseleyê ke bi serran a elewîyan ser ra ravîyarîyayê, darbeyê leşkerî û sey nînan tarîxî, mewzûyê komelkî yê ke sey temayê bingeyênî ya romanan de şuxulnîyenê.” (Akman, 2019: 180)

Ancîna nê temayan ra cîya romanane zazakî de sey veyşanî, şer, asîmilasyon û ziwane dayike, macirîye, talan, merg, eşq, heskerdiş, erotîzm, îşkence, ters, heyfgirewtîşî ûsn a zî temayê komelkî û şexsî şuxulnîyenê. Bitaybetî romanê ke bi nê temayan a virazîyenê nê romanî hetê munitîşê hedîseyan ra zî sey pê yê. Nê çarçewayî de kêmanî ya orjînal bîyayîşê munitîşê eseran zî vejîyeno meydan. Eynî temayan ra yew esero orjînal nusîyayîşê edebîyatê dinyayî de zî wina yew karo zehmetin o. Yanî tam zî tîya de nuştox bi terz û şuxulnîyayîşê ziwane edebîyatê xo ya nuştoxane bînan ra gerek cîya bo.

Nê samedî ra ma zî waşt ke tewirê romanî de hetê teknîk û şuxulnîyayîşê ziwani ra nuştox ke bala wendoxan anceno ey rê na xebata xo de ca bidê û bêguman no kes zî Deniz Gunduz bi xo yo. Gunduz, bitaybetî romanê xo *Kalaşnikofi* ya hedîseyane dêrsimî dewrê postmodernî de bi teknîkanê postmodernan a newe ra mûneno. Bi no şekil reya verên edebîyatê zazakî de tewirê sayinsfikşinî de yew roman ca geno.

Romanê ey hem hetê temayan ra hem zî hetê teknîkê edebîyan ra zaf dewlemend ê. Nuştox, unsûranê kultur û ziwane xo -bitaybetî formanê klasîkanê ziwane xo- geno û înan newe ra romanane xo de mûneno. O, hem qeydeyanê ziwane xo ra xebardar o hem zî nê qeydeyanê ziwani bi yew şekilê başî goreyê aksîyonane hedîseyane yê eserane xo ya şuxulneno.

Amanc, Metod û Çarçewaya Tezî

Ma waşt ke bi na xebata xo ya hetê awanî û temayan ra romanane Deniz Gunduzî analîz bikerê. Gunduzî, heta ewro hîrê romanê xo weşaneyê. Na xebate de nê her hîrê roman de edebîyatê ey hem hetê teknîkî ra hem zî hetê şuxulnîyayîşê ziwani ra bierjnîyê. Bi no şekil hunerê edebîya nuştoxî wendoxê do bivînê.

Seba na xebate ma sey çimeyê nuştekiyî ya reya verên romanî ke na xebata ma de ca genê, kitabê teorîyanê roman de roportaj û meqaleyê yê ke derheqê Deniz Gunduzî û romanane ey de weşaneyayê, xeberê ke derheqê romanane ey de rojname û kovaran de weşaneyayê înan ra îstifade kerdê.

Awanî û temayanê her romanî cîya-cîya beşane xabetî de ameyê analîz kerdê. Beşê ke sernuşteyê awanî û temayan a ca genê nê beşan de nasnameyê roman de, hoka

ewnîyayîşî û vatoxê ci, mûnitişê hedîseyan, wextê romanan, mekanê dorûverkî û hîsîyan (sensorial), kadroyê karakteran heme hetan ra yenê analîz kerdiş. Reyna karakterê romanî seke W. J. Harveyî tespît kerdo goreyê bi sernuşteyanê serkarakter, karakterê normî, karakterê kartî û karakterê fonî ya bêrê analîz kerdenê. Peynîyê her beşî de temayê bingeyênê ke hedîseyanê romanan de ca genê ameyê tespît kerdiş, romanî hetê zıwan û teknîkî ra zî erjnayeyê. Xebata ma tena hîrê romanê Deniz Gunduzî yê ke heta nika çap bîyê înan a ameya sînor kerde.

BEŞO YEWIN

1. HEYAT, EDEBÎYAT Û ESERÊ DENİZ GUNDUZÎ

1.1. Heyatê Ey

Deniz Gunduz, 30 çele 1976î de dewa Gimgimî Canesera de ameyo dinya. Hîrê serreyê xo de keyeyê xo ya pîya bar keno dewa Uskîra, mektebo verên û mîyanîn na dewe de tamam keno. Dima wendişê lîse zî Îzmîr de tamam keno. Serra 1994î de Unîversîteya Anadolî ya Eskişehîrî de qismê Tarîxê Hunerî de qeyda xo virazeno feqet dima wendişê xo ca veradano. Gunduz, wendişê xo dima dewam keno û 2020î de Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî de Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan ra bi tezê xo “*Avesta Dili ile Kirmancca (Zazaca) ’nın Karşılaştırılması: Leksikoloji Bir İnceleme*” ya mezun beno.

1996 de nuştox Weşanxaneyê Komalî de xebitîyeno. Nêzdîyê hîrê serrî temsîlkariya Şûbeyê Îzmîr de yê Weşanxaneyê Komalî keno. Wexto ke nê weşanxaneyî de xebitîyeno reya verên Gunduz tîya de dersanê kurmancî geno û nuşteyanê kurmancî waneno, dima zî kovara *Hêvî* ya ke Ewropa de çap bena, nuşteyê zazakî yê ke tîya de weşaniyayenê balê ey ancenê. Tesîrê nê nuşteyan Gunduzî ser o zaf benê çunke reya verên bi ke ey nuştişê zazakî dî bî. Aye ra pey ey hetê ra zazakî ser a xebitîyeno hete ra zî dest bi nuştişê romanê xo *Kilama Pepûgi* keno. Serranê 2000î ra dima cîya-cîya dezgehanê kurdan de xebatanê ziwan û kulturê kurdkî ser o xebatanê xo dewam keno. Serra 2001 de nuştox dest bi xebata kovara *Jîyana Rewşenî* keno. Gunduz, yew serre na kovare de sey nuştoxê zazakî xebitîyeno. (Gunduz, 2005; 2006; 2009; 2020)

Serra 2003 de bi wasitayê Weqfa Kurdî ya Kulturî li Stokholmê Unîversîteya Upsala de yew termîn kurdoloji ser o waneno. Gunduz, wendişê xo ra dima İstanbul de Weşanxaneyê Vateyî roneno. Goreyê ey no weşanxane bi wasitayê yew ihtiyacî ya awan bibi. Çunke weşanxaneyê bînanê yê kurdan giraniya xo da bi eseranê kurmancî ser, yanî zazakî ser o xebate ke bîyê zaf bala nê weşanxaneyan nêantê. Nuştox, kitabê xo yo verênî wazeno çap bikero, weşanxaneyî “kitabê zazakî nînê rotişî” bi nê sebebî

ra nêwazenê eserê ey çap bikerê. (Gunduz, 2005: 7) Na çarçewa de Deniz Gunduz êdî bi nê weşaxaneyî ya weşangerîya xo rasterast zazakî ser o dewam keno. Weşaxaneyî Vateyî ra heta nika cîya-cîya tewiran pêro pîya 126 kitabî ameyê çapkerdiş û nê kitabî hetê redaksîyon, edîtorî û mîzanpajî ra hema-hema heme hetan ra destê Gunduzî ra ravîyertê. Reyna Deniz Gunduz, Kovara *Vateyî* ke Swêd de çap biyê, na kovare payîz 2003î ra tepîya sey wayîr û mudirê karê nuştayan û mesulê ci ya êdî Tirkîya de çap keno û heta nika 73 hûmarê na kovare weşaniyenê.

Gunduz, karê weşangerî ra cîya serranê 2009î de kanalê televîzyonê kurdkî Kurdî de hem bi nameyê “*Xoşebere*” ya yew programê zazakî pêşkêş keno hem zî hefte de reyê yew programê radyoyî virazeno. Programê *Xoşebere* vîst û panc programî ra vêşî virazîyeno. Reyna nê karî hetê de heftê de reyêk Radyoya Vengê Rusya de xeberanê zazakî zî waneno. Deniz Gunduz, wexto ke Kurdî de xebitîyeno sey yew projêya bi nameyê “*The Gods Must be Crazy*”î ya yew filmê îngilîzkî rê embazanê xo ya pîya dublaj keno. Reya verên bi ke yew film bi zazakî dublaj bibi. No film bi nameyê “*Homayan Aqil Pernayo*” studyoyê kanalê televîzyonê Kurdî de dublaj bi. (Gunduz, 2009: 14) Nuşttox, nê xebatan hetê de bi nameyê *GOG Xêzeroman* ya yew kovara domanan a ke meng de reyê weşaniyena na kovare de zî sey çarnayoxê zazakî xebetîya. Na kovare zî heta hûmarê xo ya 4in weşaniya xo dewam kerd.

1.2. Edebîyatê Ey

Deniz Gunduz, peynîyê serranê 1990î dest bi nuştuşê zazakî keno. Nuşttox, reya verên yew şîra xo ya ke bi nameyê “*Heşar be*” hûmare 124î ya rojnameyê *Azadîya Welatî* de ca geno. Reyna nuşttox ê tarîxan de romanê *Kilama Pepûgî* ser o zî xebitîyeno. Wexto ke Kovara *Vateyî* weşanê xo dest pêkena Gunduz zî reya verên sey yew wendoxî na kovare rê mektuban şiraweno. Dima bi nê mektuban a sey şîre, hîkayeyî eserê ci zî êdî hêdî-hêdî na kovare de ca genê. Bitaybetî weşanayîşê romanê xo yê verên *Kilama Pepûgî* ra dima edebîyatê zazakî de bi eseranê xo ya dahîna zaf bala wendoxan anceno.

Destpêkê serranê 2000î ra dima Deniz Gunduz cîya-cîya tewiranê edebîyan a edebîyatê xo hetê ziwana, huner, estetîk û teknîkî ra aver beno û nînan zî eseranê xo de

heme hetan ra wendoxan rê mojneno. Nê averşîyayîşî de bêguman tesîrê karê weşangerî ya ey zî esto.

“Cuya mi de di tewirî wendişî estê; ez hetêk ra weşanger a û bi çimê yew weşangerî wanena, editorî kena. Yewna tewir zî goreyê waştîşê xo, goreyê yew planî wanena. Weşangerî meslekê min o, o diyin zî goreyê waştîşê xo wanena.(...) Merdim nê wendişî ra zaf çîyan museno çunke mîyanê nê dosyayan de êyê ke zaf rindî nîyê yan zî xirab ê zî vejîyenê, înan ra zî ez zaf çîyan musena. Wendiş ke to va, wendiş tena wendişê eseranê rindan nîyo yanî ti tena eseranê rindan ra derheqê hunerî de çîyanê rindan nêmusenî, eseranê xiraban ra zî zaf çîyanê rindan musenî.” (Gunduz, 2016: 29)

Nuştox, hîkaye û romanên xo de bi temayanê komelkîyan a yew ziwano ganî û realist şuxulneno. Nê hîkaye û romanên xo de yew perspektîfê realistkarîyo komelkî ya ewnîyeno hedîseyan û bi nê hîşmendîya eseranê xo virazeno. Hîkaye û romanên xo de realîte ya komela kurdan sey yew çimeyê bingeyên a ca dano. Bitaybetî romanên xo de tarîxê realî de hedîseyê ke komela kurdan ser ra ravîyerîyayê înan bi teknîkanê romanî ya newe ra mûneno. Reyna nê eseran de nuştox ciwîyayîş û tecrubeyanê xo ra zaf çî dekeno. Gunduz, nê ciwîyayîş û tecrubeyanê xo zî bi qaydeyanê edebîyatî ya eseranê xo de şuxulneno.

Gunduz, karakteranê hîkaye û romanên xo hem tarîxê realî ra hem zî dinyaya mûnitî ra weçînenê. Karakterê ke hedîseyanê eseranê ey de ca genê heme hetan ra wendoxan rê pêşkêş benê. Nuştox, cuya yew leşkerî, ê yew dewijî, yew fezayîjî, yew çekdarî ûsb bi yew şekilê başî awanîya eseranê xo de goreyê averşîyayîşê hedîseyanê xo rêz keno. Nuştox, wexto ke cayê ci yeno fekê yew dewijî ra yew ziwane herêmî ya qîsey keno, wexto ke cayê ci yeno zî fekê yew îdarekarê dewlete ra yew ziwane burokrasî ya qîsey keno. Deniz Gunduz, merdimê ke komela realî de ca genê înan baş şînasneno û cuya înan zî eşkeno bi yew şekilê başî eseranê xo mîyan de bimûno. Nuştox, têkilîya ke mabênê merdîmanê cuya yê realî û hunermendan bi nê pasajî ya xulasa keno:

“Reyna yew hunermend ke heyatê dewijan weş meşinasno nêşkeno derheqê înan de binuso yan zî heyatê karkeran weş meşinasno nêşkeno derheqê înan de mebo yan zî mavajîme, kurdan weş meşinasno nêşkeno înan binuso. Ganî ê heyatî weş nas biko ke yew eserî bîyaro meydan.” (Gunduz, 2016: 29)

Hîkaye û romanen ra cîya Deniz Gunduz sey yew şairî zî yeno şinasnayîş. Nuştox, cîya-cîya kovaran de bi şîranê xo ya zî ca geno. Wexto ke romanê xo *Kalaşnikofî* ser o xebitîyeno bitaybetî mûnitişê hedîseyanê romanê xo de destpêkê her beşî de şîranê xo rê ca dano û mabênê şîranê xo û hedîseyanê romanî de zî yew têkilî roneno. Xora nê romanê xo ra dima zî kitabê şîranê xo weşaneno. Ney de zî bitaybetê nê tenkîdê J. Îhsan Esparî nuştoxî ser o tesîr kenê:

“Rexneyê J. Îhsan Esparî mi rê hertim zaf girîng ê, wexto ke ey roman wend va; “roman zaf nêkewt sereyê mi la şîrê to weş ê.” Ey ke wina va mi de yew bawerî virazîyaye. Mi va, “şîrê min ê bîni zi estê, ez biceribna, înan ser o bigureya.” Mi wina dest pêkerd şîrî nuştî.”
(Gunduz, 2016: 35)

Seke zanîyeno Deniz Gunduz zafane bi nasnameyê weşangerî û romannuştoxî ya zanîyeno. Goreyê Hasip Bingölî Gunduz şîranê xo de sey temaya, çarçewaya atmosferê komelkî de tenatîya ke xo pîştina merdimî ra û bêhuzurî ya zerrîya merdimî şuxulneno. (Bingöl, 2019: 167) Nuştox, nuştişê şîre û romanê xo de tesîrê rewşa cuya xo zî înkâr nêkeno. *“Ez şîre ra zaf hes kena. Şîra weşe merdim ser o sewbîna tesîr kena, seke merdim bişimo wina merdimî kena serxoş. Mi destpêkê kitabê xo yê şîran de nuşt ke “demo ke ez ginena war o şîran nusena”. Ti zanî cuya merdimi de tayê dewrê zorî, tayê civirî estê, merdim o wext hîna beno hîsdar, hîna beno zerrezîz. Yanî merdim ge gineno war o ge wirzeno ra. Ez zî demanê winasîyan de eşkena şîran binusa, la wexto ke wirzena ra, demo ke keyfê mi ca de yo wazena ke roman binusa.”* (Gunduz, 2017: 21) Gunduz, sey her hunermendî bi tebîî mabênê hîsanê xo û eseranê xo de zî yew têkilî roneno. Ma eşkenê bi nê pasajîya vajê ke şîrê ey dewrê xemgînîya ey ra, romanê ey zî dewrê keyfweşîya ey ra virazîyayê.

1.3. Eserê Ey

Deniz Gunduzî, edebîyatê zazakî de gelek tewiran de eserî dayê. Nê tewiran mîyan ra bitaybetî nuştox romanê xo ya bala wendoxan anceno. Romanê ê yo verên *Kilama Pepûgî* serra 2000î de çap beno. Hedîseyê ke romanî de ca genê çarçewaya temaya meseleya armenîyan ser ra mûniyayê. Hedîseyê ê dewrî hetê nuştoxî ra bi sehneyanê realîstan a newe ra wendoxan rê pêşkêş benê. Romanê ey o dîyin *Soro* zî serra 2010î de weşanîyeno. Nê romanî de zî nuştox serranê 1990î de pêrodayîşê ke

mabênê dewlete û kesê ke ko de yê înan sey hedîseyê bingeyênî ya xo rê weçînenê û nê hedîseyan bi teknîkê romanî ya mûnenê. Romanê peyênê Deniz Gunduzî *Kalaşnikof* 2013î de wendoxan rê teqdîm beno. Nuştox dewrê postmodernî de hedîseyanê dêrsimî bi teknîkanê neweyan a tewirê sayinsfikşinî de ca dano.

Gunduz, romanê xo ra cîya kitabê hîkayeyanê xo *Hîkayeyê Koyê Bîngolî* 2004 de weşaneno. Nê kitabî de bi nameyê “*Nobedar*”, “*Hesrete*”, “*Dara Sosyalîzmî*”, “*Zureker*” û “*Kûvî*” ya pêro pîya panc hîkayeyî estê.

Nuştox, tena wareyê edebîyatî ney wareyê ziwannasî zî xebatanê xo wendoxan rê pêşkêş kenê. Tezê masterê xo yo ke bi nameyê *Avesta Dili ile Kirmancca (Zazaca)'nın Karşılaştırılması: Etimolojik Bir İnceleme* (2020) sey kitabî çap kenê. Gunduz, na xebata xo de ziwane avesta û zazakî muqayese kenê û mabênê nê ziwanan de eleqeyêko senîn esto wazeno ke ey tespît bikero.

Kitabê ê yê gramerî *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Kirmancca/Zazaca Dil Dersleri* (2006; 2009; 2013) zî heta nika hîrê rey çap bîyo û wareyê gramerê yê zazakî de sey kitabê gramerî yo ke tewr zêde ameyo çap kerdiş hesabîyeno. Nê kitabî mîyan de vîst û di dersî estê. Peynîyê her dersî de zî bi sernuşteyê “*Persî*” û “*Wazîfeyê Keyeyî*” ya seba wendoxan egzersîzî estê. Reyna her dersî ra dima peynî de ferhengêk zî ca geno.

Kitabê şîiranê ey *Xapxapik* zî 2014 de yeno weşaneyîş. Nê kitabî de pancês şîirê Deniz Gunduzî ca genê. Zafê nê şîiran mabênê serranê 2012-2013î de nusîyayê û kitabî de ca dayîyo ci. Nê eseran ra cîya Deniz Gunduzî bi nameyê *Rayberê Gêrayîşî yê Dîyarbekirî* (2011) yew kitabê Weşanê Serekîya Daîreya Kultur û Turîzmî ya Şaredarîya Şaristanê Pîlî yê Dîyarbekirî û reyna kitabê Ozdemir Nutkuyî zî bi nameyê *Hunerê Dramî* (2015) ya çarnayo zazakî.

BEŞO DÎYIN

2. ROMANÊ *KILAMA PEPÛGÎ* DE AWANÎ Û TEMA

2.1. Awanî

2.1.1. Nasnameyê romanî

Deniz Gunduz bi nê romanê xo ya edebîyatê nuşteki yê zazakî de reya verên yew eserê xo ya ca geno. Roman serra 2000î de hetê Weşanxaneyê Vartanî ra ameyo çapkerdiş. Hedîseyê ke romanî de ca genê eslê xo 528 rîpelan de pêşkêş bîyê feqet nuştoxî peynîyê romanê xo de seba wendoxan ferhengêk amede kerdo. Tayê çekuyê ke romanî mîyan de ca gene bi îşaretê “*”î ya nusyayê. Peynîyê romanî de zî nê çekuye ameyê îzahkerdiş. Bi nê ferhengêki ya roman pêro pîya 536 rîpelî yo.

Deniz Gunduz romanê xo reya verên wazeno ke bi tirkî binuso û xeylê zî nuseno. Feqet nê nuşteyê ey orte ra bi yew şekil benê vîndî. Çend serrî ra tepîya nuştox reyna qerar dano ke nê romanî ziwanê xo de binuso. Axirî wisarê serra 1996î de dest pêkeno nuştîşê eserê xo. Seke zanîyeno serranê 1997î de zî kovara Vateyî weşanîyena. Gunduz, ê wextan Îstanbul de Weşanxaneyê Komalî de xebitîyeno û kovara Vateyî ra zî xeberdar o. Reyna ge-ge na kovare rê mektuban şiraweno û nê mektubanê xo de zî xebata romanê yê xo ra behs keno. “*Ez xêlê waxt o zonê dimilî ser ra xebetîno. Zonê dimilî de waneno û nivîsneno. Hetanî nê rojanê pêya ez romanê ser ra xebetîyêne. Nika mi o xebatê xo kerd tam, ard pêser. Nîyetê ma o wo ke nezdî de vejîme.*” (Gunduz, 1998: 92)

Na mektuba xo ra dima nuştox nezdîyê di serrî Îstanbulî ra abirîyeno û şino welatê xo. Destpêkê serranê 2000î de reyna kovara Vateyî rê yew mektube şiraweno. “*Mi a mektube de qalê romanê xo kerdbî. A taw mi o çap nikerd. Ez ke Kurdistan ra amo Tirkîya, mi qerar da ci ke çap bikerî. Aşmêna kitabê mi vejîno. Ez wazeno ke şima rê kî biruşnerî, fikrê şima kî bicêrî. Na derheq de kî alîkarîya şima lazim a.*” (Gunduz, 2000: 102) Nuştox romano ke mektuba xo ya verên de behs kerdbi reyna bi na mektuba peyîna xo ya zî çap kerdişê romanî wendoxanê kovara Vateyî rê mizgîne dano. Eslê xo Gunduz nê romanê xo serre, serrê nê de keno tamam feqet nêşkeno yew

weşanxane biwîno. Serra 2000î de tayê embazê Deniz Gunduzî seba çapkerdişê *Kilama Pepûgî* xo mîyan de pereyî arêdenê û yewî ra komputer emanet genê û axirî nê eserî şertanê zehmetîyan mîyan de çap kenê. (Gunduz, 2017: 20)

Ma eşkenê nê romanî sey yew romano tarîxî bihesibnê. Romano tarîxî, metno ke tede hedîseyê ke demêkê dîyarî yê vîyarteyî de bîyê û qedîyê, ciwîyayîşî, dewrê dîyarî (bellîyî), hikayeyê kesan yê muhîman, bi şeklo ke rastîya tarîxî ra girêdîyaye mende û bi qabîliyetê afirnoxîya romannuştoxî dewlemenkerdiş û newe ra berarde yo. Romanê tarîxî de hedîseyî û kesî tarîx ra yene girewtiş, feqet nê herinda ke sey halê xo yê tebîî bêrê neqilkerdiş, bi goreyê yew meqsedê dîyarkerdeyî newe ra biserûber benê û bi hewayo ke transformeyê sehneyê ciwîyayîşî yê ganîyî bîyê pêşkêş benê. (Çetin, 2021: 222) Gunduz vateyo verênê *Kilama Pepûgî* de zî behs keno ke hedîseyî û karakterê ke tarîxa realî de ca genê seba romanî hetê ey ra newe ra virazîyayê. “*Pîyayê ke na kitab der ê, raşta kî bîyê. Lê mi namê zafîna virno. Mi niwaşt ke ez tarix bînîvîsnerî. Xebatê mi roman bî. Coka mi xo ra kî zaf çî kerdî werte û nivîsnay.*” (KP, r. 3) Seke tîya de zî ayseno nuştox sey yew tarîxnus nê, sey yew romannuştoxî ya wazeno hedîseyan wendoxan rê pêşkêş bikero.

Romanê *Kilama Pepûgî* tewirê romanê tarîxî de nusîyayo. Deniz Gunduz mûnitişê romanê xo meselaya armenîyan ser o awan kerdo. Bitaybetî dewrê osmanîyan de sazkerdişê Alayanê Hemîdîyan ra heta tehcîrê armenîyanê yanî serra 1915î de hedîseyanê tarîxîyan bi teknîkê romanî ya eserê xo de mûnito. Mabênê kurdan û armenîyan de ke ê eynî erdan de ciwîyayêne, xususen nêmeyê dîyini yê seserra 19. de hedîseyê gonînî û mabênê înan û waştîşanê înan de tenaquz estbîy qewimîyayî (cereyan kerdî). Serra 1915 de ke a serre armenîyî tabîyê tehcîrî ameyî kerdene, kurdan zafane hetê Dewleta Osmanîyan de ca girewtî û gelek roşnvîr û eşîrê kurdan Cebheya Rojhelatî de vera rûsan şer kerd. (Işık, 2015:175) Gunduz bi çarçewaya nê hedîseyan de zî hem mucadeleyo ke mabênê eşîranê kurdanê yê sunîyan û elewîyan -cîbraniyan û xormeçikan- hem zî mucadeleyo ke mabênê nê di eşîran û armenîyan sey hedîseyanê bingeyênan romanê xo de ca dano. Dîyalogê ke karakteranê romanî mîyan de ravîyarenê nê dîyalogan de zî ma eşkênê ney biwînê.

“Îbrayîmî çimê xo adirê lojine ra kerdî berz û qaytê pîyanê xo bi. Çimê xo dolime bereqîyay û oncîya hetê adirî ser devndîyay.

- Xalitê Cibranijî ard berd, Îbrayîm Paşa qan kerd verda pisirê ma...

Îbrayîmî ver çarna ra mërka dewam kerd;

- Ebdulhemîdî, Îbê Mila kerdo lajê xo. Ewro qesa Îbî çik a, a êna ma ser de.

Welî qesa pîyê xo ser ra vinet, pî ke qesa xo xelesne, Welî hena teze ver kerd ra ci:

- Cibranijî hetanî nika gonya ma ra qe mird nibîyê, çixa va ardora ci fek kerdo leş û cendekê ma. Gore ke qaymaqamê Gimgimî salix dano, Xalitê Cibranijî derheqê ma de rewna Îbê Milij ra ferman do vetene. Îbê Milijî qan kerdo ke ma fîraranê eskerî ra wayîr vejînme, ma û Hermenîya duşê Osmanîye de pişt danîme jûbînî. Malê Cibranija ke amo tirtene, pîyayê xo ke amo kiştene ma ser ra mendo. Xelîfê Kurmanca kî heq qan kerdo ma rê dama na ro. Dê vajerê ma se bikîme? Kam ta şîme? Çi wele xo ra kîme?” (KP, r. 31)

Nameyê romanî, bi hedîseyê ke romanî mîyan de mûniyayê înan a rasterast eleqedar o. Nuştox destpêkê romanî de bi yew epîgrafîya nameyê romanê xo zî eslê xo wendoxan rê eşkera keno. *“Pepbo geko/ kam kîşt/ mi kîşt/ kam şût/ mi şût/ kam kinit/ mi kinit”* (KP, r. 7) Û reyna Gunduz vateyo verênê yê romanî de zî wexto ke behsê sebebê nuştişê romanê xo keno hedîseyê ke mabênê kurdan û armenîyan mîyan de ravîyarenê ê hedîseyan bi estanika teyra pepûkî (pepbûg/pepug/pepuki/pêpug/pêpûg) ya yew têkilîye roneno.

“Vereşan bi. Roj şenik mendibî ke bireso asparanê Evdil Musayî. Na şanike Ap Gelayî mi rê serê bon de, vayê şanî ver de qesîkerde. A taw ez hena doman bîyo. Hetanî a waxt mi namê Hermenîya bi xirabîye hesnaybi. Lê Ap Gelayî vatene; ‘ Ma kewraybî me, destbiraybî me.’ Ê ke qesîkerd gonya mi oncîye, bîye zûya. Gorê vatena dê; ‘Mesela Kurdan û Hermaniya, mesala pepbûgî bîye.’ Îna koranîye ardîbî xo ser, birayê xo kîştîbî. Mi a taw zana ke pepbûg şanike nîya. Xelkî dejê xo ebe na usilî vato û kerdo şanike.” (KP, r. 3)

Nuştox, yew romanî ke pirrê mergan û dejan o rê, bi yew epîgrafî ke munasîbê ey o, dest pêkeno. Nuştox qebul keno ke nê mergan de mesulîyetêko muhîm yê kurdan est o, ancîna sucdarîya înan qebul keno û eserê xo de ca dano hedîseyanê ke nê fikrî şênber (konktret) kenê. Bi nêzdîbîyayîşê nê terzî nuştox se ke rolê pepûgî gêno xo ser. Sey pepûgî xeletîyanê (xetayanê) xo/ yê bav û kalanê xo qebul keno û ancîna sey pepûgî tamamê eserî de timûtim dejê kerdenanê ke armenîyan rê ameyê kerdene ano ro ziwani. (Akman, 2019: 181)

Seke zanîyeno estaneke pepûkî kurdan mîyan de yew meseleya komelkî temsîl kena. Goreyê efsaneyê dewêkî de cinîya yew mêrdekî mirena. Mêrdek û di qeçê ci tik û tenya manenê. Demêk ra dima mêrdek qandê qeçekanê xo reyna zewicîyeno. Feqet na cênî ra qeçekî nêbenê. Aye ra dêmarrî qeçekanê mêrdekî ra qet hes nêkena û tim û tim qeçekan rê sey yew dişmênî zulm kena. Rojêk na dêmarrî ya qeçekan înan şirawena arêdayîşê kengerî. Waya lajekî kengero ke arêdena dana birayê xo birayê aye zî ê kengeran dekeno tewreyî mîyan. Vera şanî waya lajêkî ewnîyena ke mîyanê tewreyî tip-tol o. Waye, birayê xo ra şik kena û kengerêkê înan arêdayê vatena qey birayê aye werdo. Birayê ci her çiqas kengerî ra bêxeber bo zî waya ci ey rê bawer nêkena. Axirî bira damîş nêbeno û waya xo ra pê kardî ya rakerdişê pîzeyê xo wazeno. Waya ci bi kardîya pîzeyê birayê xo akena. Feqet qet yew kengere zî tedeyî nêvejiyeno. Çunke eslê xo binê tewreyî dirate bîyo. Na mesele ra dima keneke Heqî rê duayî kena û wazena ke sey teyra pepûkî ko bi ko biwana. Duaya keneke qeub bena. Bena pepûk, nişena mezela birayê xo ser û sey pepûkî ya wanena. (Çîçek, 2020: 17-20).

Semedê na vateyîyî ra wendişê pepûgî şarî mîyan de sey dejantişî fehm beno. A sey teyr a ke dejê birayê xo ver timûtîm wanena yena vînayene. Seba nê sedeman ra yo ke bitaybetî Zazayê elewîyî gama ke dejanê xo anê ro ziwana, qalê na teyre kenê. (Akman, 2017: 2620)

Nuştoxî na deyîra/kilama pepûkî zî romanê xo de sey yew motîfê bingeyên şuxulnayo û mûnitişê hedîseyanê xo bi zafane na estaneke ser ra awan kerdo. Aye ra nameyê romanê xo zî bitaybetî *Kilama Pepûgî* nayo pa. Reyna Gunduz bixo zî yew roportajê xo de derheqê sebebê yê nuştişê babatê romanê xo û têkilîya nameyê romanî û teyra pepûkî zî bi no şekil îfade keno:

“(…) Şarî nameyê armenîyan bi rindîye nêdardayêne we, sey nenge xebitanayêne mavajîme ‘dolê armenîyan, naye armenî zî nêkeno... ûsb.’ vatêne. La sey keso mazlum zî xebitnenê, mesela yewî ke yew cinîke rê heqeret bikerdêne ‘ero ma na harsika armenîyana ke ti bêwayîr dîya’ vatêne. Bi nê hewayî mi gelek meseleyî goşdaritî û mi fam kerd ke armenîyan rê zaf zulumo pîl ameyo kerdene. Verî armenîyan rê biya nika zî kurdan rê bena. Ez ke wina şîya ser, mi birre daye ci ke ez nînan sey roman binusa. Ti zanî folklorê ma de şanika pepûkî ya namdare esta. Pepûk eslê ci de yew kênek a û kengeran ser o birayê xo yê qijî kişena, peyê cûyî zî poşmanîye ver bena mîlçike, poşmanîya xo ver wanena. Yew kilama xo zî esta ‘kamî kişt? Mi kişt! Kamî şut? Mi şut, kamî kinit? Mi kinit!’ Mi waşt ke ez

poşmaniya qirkerdişê armenîyan ifade bikera. Coku nameyê romanî mi 'Kilama Pepûkî' na pira.” (Gunduz, 2017: 16)

Wendoxî na estaneke ser ra hedîseyanê romanî mîyan ra gerek yewna teferuat zî biwînê. Dêmarriya qeçekan qestî kardî û tewreyo binê ci dirate dana û wazena ke ê xo bi xo rê xirabîn bikerê. “*Tabî na xirabênî û seytanênî analixa domanû ci rê kerda, torbo qulikin do domanû ke xirabênî bivênê.*” (Çiçek, 2020: 19) Destpêkê romanî de armenî û kurdî sey way û birayê estaneke pepûkî ya ca genê. Feqet averşiyayîşê hedîseyan de nê di milletî êdî sey dişmenî yê. Çünke Siltan Ebdulhemîdo diyin eşîranê kurdan ra bi nameyê Alayanê Hemîdiye ya yew muesseseyê leşkeri virazeno. Bi roniyayîşê Alayanê Hemîdiyan, meqsed no bî: Wa netewperweriya/ciyakarîya Armenîyan yê averşiyayî bêro binê kontrolî girewtîş û kurdî banderê îdareyê mulkî bê û sayeyê ney de rojhelatî de nîzam û kontrolê dewlete bêro temînkardiş. Xora Alayanê Hemîdiye peynîya seserra 19. de, senî ke înan ra ameyêne pawitene, bi şîdetî zorê ci berdişê (mexlubkerdişê) serewedaritişanê Armenîyan yê mabênê serranê 1894-96yî de rol kay kerd. (Işık, 2015: 202-203) Yanî goreyê mûnitişê romanî zî dişmenê nê di milletan eslê xo osmanîyan ê. Nuştox zî sebebê na dişmenî mûnitişê romanê xo de destpêkî ra heta peynîyê hema-hema heme beşan de ca dano.

2.1.2. Hoka ewnîyayîşî û vatox

Vatox (narrator), keso ke romannuştox hîkaye ey rê dano vatene, keso ke mabênê romannuştox û wendoxan de ca gêno yo. Vatox, çîyanê ke ê romanî de benê, kesanê romanî, reftaranê înan, hîs û xeyalanê înan, derûdor, mekan û wextî (zemanî); bi kilmîye her çîyê ke romanî de ca gênê, keso ke înan neqil û pêşkêş keno yo. Vatox, yan kesanê ke hîkaye de ca gênê ra yew o yan zî kesanê ke na hîkayê de rol nêgênê, teberê hedîseyan de mendê ra yew o. Ma nêşkenê nuştoxê romanî û vatoxê romanî sey eynî kesî bihesibnê. Vatox, yew keso ke aîdê dinyaya romanî, dinyaya mûniteya yo. Nuştox zî kesê na dinyaya rastikên o ke ma tede ciwîyenê. (Çetin, 2021: 105)

Romanê *Kilama Pepûgî* de zî nuştoxî averşiyayîşê hedîseyanê xo bi vatoxê şexsî yê hîrêyinî/îlahî ya mûnito. Vatoxî bi nê hoka ewnîyayîşî ya karakteran, hedîseyan, mekan û unsûranê bînanê yê romanê xo wendoxan rê pêşkêş kerdo. Vatox hedîseyê ke romanî mîyan mûniyayê seraser zano û wendoxî zî heme hedîseyan bi nê

vatoxî ya eşkenê biwînê. Destpêkê romanî de bi vatoxî ya bedilîyayîşê mewsîman yew bi yew wendoxan rê bi rêzkî mojnîyeno û reyna zimistan ra heta payîzî şarê ke dorûverê nê cayan de ciwîyenê, wendoxî şahidê ciwîyayîşê înan zî benê. *“Na welat de zimistan rew êno. Virnîye şîlîye û şepêlîye, pêydima kî şilope vareno. Şodir bena heşar ke, her ca binê vare de mendo. Vare virnîye Waranê Bîngolî de varena. Waxto ke wara de vare varena deşte de hena germ o, amnan o. Vare wara ra têpya devacer xo vêrdana ra û êna. Deşte ra vare virniye Kela Şema de yasena. Henî çend dolimî hardî cêna û oncîya darîna we.”* (KP, r. 13) Vatox tena mewsîman nê seke tîya de zî ayseno hetê mekanî ra zî biteferuat yew şekil de behs keno. Wendoxî eşkenê nê nimûneyan rîpelanê bînanê yê romanî de zî biwînê.

Vatox bi tayê taybetîyê tebiatî ya ameyîşê mewsîman ra zî wendoxan xeberdar keno. Mavajîme bi teyra hophopik/ dîksilêmanî ya ameyîşê wisarî ma rê nîşan keno. *“Verba usarî virnîye vara dera û hezanê deşte ginena piro. Helmê dera û heza vare binê ra helenena. Binê vare de kumberfa kena ci. Binê vare ke bî tal, nafa kî jûver vare ginena piro. Eke vara deşte ginê piro, hophopîke binê hardî ra vejîna û rindek-rindek wanena. Hophopîke mîjdana usarî dana. Aye ke wend îndi dewij zano ke usar o. Hophopîke ra têpya welatê cerî ra têyr û tûr koç keno êno welatî ser.”* (KP, r. 15)

Kilama Pepûgî de vatox rewşa mekano ke hedîseyanê romanî mîyan de ca geno, nê cayî hetê bi ciwîyayîşê sosyo-kulturî û bawerî ra zî wendoxan rê mojneno. Bitaybetî beşo yewin de hetê sosyo-kulturî ra têkilîya hem eşîranê kurdan hem zî armenîyan heme hetan ra wendoxan rê pêşkêş benê. Vatox wexto ke dorûverê Koyê Şerefdînî ra behs keno dewê ke nêzdîyê nê koyî de yê têkilîya ke mabênê şarê ke uca de ciwîyenê wendoxan rê dano şinasnayîş.

“Virana nê koyî de, xêlê dewî estê. Dewê Hermenîya û dewê Kurda, zaf caya de kewtê têvirane. Dewê Hermenîya xêlê dewlement ê. Hama her dewe de jû mektebê û kîlîsa Hermenîya esta. (...) Zafêrî dewa de kî Hermenî û Kurdi têlêwe de vîndenê. Nême nufîsê dewe Hermenî yo, nême jû kî Kurd o. Xanê hurdmîna heta, têkîşte der ê. Cîrantîna hurdmîna heta xêlê kan û giran a. Cîranî şonê veyvanê jûbînî ênê. Cejnê hurdmîna heta, nikunê tê, feqet hurdmîna hetî cejnanê jûbînî bimbarek kenê. Cejna Vartevare de, cîranê Hermenîya kam beno bibo, mirdiya xo sayanê reza û sayanê Gumuşxanî weno. Hurdmîna hetî çixa ke jûbîn ra weş bê, oncîya kî jûbîn ra nizewejînê. Teyna Sormemedanê Xormeçîka, Hermenîya de zewejînê û çênanê xo danê mêrde.” (KP, r. 10)

Vatox bi nê pasajîya wendoxan êdî hêdî-hêdî amedeyê hedîseyanê romanî keno. Romanî de vatox reya verên hetê atmosferê pozîtîfî ya têkiliya armenîyan û kurdan mojneno. Dima zî averşîyayîşê hedîseyan de wendoxan rê çira mabênê înan xerpîyayo, destpêkerdişê nê xirabîyan bi sehneyanê realîstan a hemê hetan ra romanî de mojneno.

Reyna *Kilama Pepûgî* de vatoxê romanî hedîseyê ke metnî de ca genê hetê objektîfî ra wendoxan rê pêşkêş keno yan nêkeno û mesafeyê ey û metnî çiqas o, nê derheqî de tesbîtê Pınar Yıldızê zî muhîm ê:

“Vatoxo hîrêyênê romanê Kilama Pepûgî zî helbet heme serebûtanê romanî ser o tesir keno. No vatoxo hîrêyên, nuştox Deniz Gunduz bi xo bo, mesafeyê ey û metnî çiqas o? Yanî o wexto ke meseleyan bimojno ra, teswîr biko do çiqas bawerî, fikr û ewnîyayîşê xoyê şexsî ra bixelisîyo? Eslê nuştox Gunduzî bi xo zî cematê elewîyan ra yo û o eşîra xormekan ra yo. Nê şerê cîbranan û xormekan de mesafeyê vatoxê romanî û nuştoxî ganî nêkewo têmîyan. Xora nuştox Gunduz tesîrê xo zaf eşkera nêmojneno ra, vengê ey hedîseyan ra û karakteranê ey ra berzêr nîyo. Çiqas ke ey dest ra bêro o bi ewnîyayîşêkê objektîfî hedîseyan neqil keno, karakteranê xo û mekanî teswîr keno. La ca-ca seke vatoxîya xo, xo vîr ra biko wexto ke behsê tayê kesan biko fikr û rengê xo eşkera keno.” (Yıldız, 2020: 92)

Seke Yıldız zî behs kena vatoxê romanî her çiqas bi ewnîyayîşê objektîfî hedîseyan neqil biko zî ge-ge tayê pasajan de nê karê xo ca verdeno û xo keno eşkera. “*‘Tarixî, Hermenîya ra qe hes nikerdo. Zafêrî dolima zê ewroy tey bêbextbîyo.’* (Gunduz, 2000: 97). *Heme cumle de vatox fikrê xo mojneno ra. ‘No hena kare verên bî. Herkesî na zê name xo rind zanitêne. Hela hena Urizî çi bîyardêne dîna ser. Hena îna çi bidîyêne.*’ (Gunduz, 2000: 494). *Qiseyê vatox û dewijan seke dekwetê têmîyan.”* (Yıldız, 2020: 92 [Xêze kerdîşê binê çekuyan aîdê Pınar Yıldızê yê.]) Wendoxî zî eşkenê pasajê ke Yıldızê tesbît kerdê înan de na rewşa vatoxî biwînê.

2.1.3. Mûnitişê hedîseyan

Seke yeno zanayîş roman de struktur, yanî viraştişê romanî zaf muhîm o. Na mesela de kam beno o zano, temaya romanê ey çi bena a zana, tayê çîyî estî ke ganî nuştox bîyaro ca. Mavajî rêzîla hedîseyan, yanî çîyê ke qewmîyênî ganî goreyê yew ûsulî bêrê nuştiş û rêzkerdiş. Romanan de edet o, verî cayê hedîseyan, dima hêdî-hêdî kesê ke romanî de wayirê rolê muhîmî yî, dima zî kesê baş û xirabî bellî benî. Nînan

ra pey hedîseyî goreyê planê nuştoxî aver (raver) şonî û hera benî, hedîseyanê hurdiyan ra destek û paştî gêni. Labelê hedîseyo bingeyin, yanî hedîseyo ke roman ser o virazîyayo ganî sey xeta sura qaline bellî bo. Na xeta sura qaline bena sey pusulaya wendoxî. (Espar, 2000: 68)

Kilama Pepûgî de hedîseyo bingeyên -bi vatişê Îhsan Esparî ya- sey xeta sûra qalinde ya zaf eşkera mebo zî wendoxî eşkenê temaya romanî ya bingeyên -yanî meseleyê armenîya- ra mûnitişê romanî ser o bifikrîyê. Romannuştoxî averşîyayîşê hedîseyanê yê romanê xo temayê bingeyên ser o awan kenê û wendoxan rê zafane nê temayî ser ra hedîseyan, karakteran, mekanan ûsn pêşkêş kenê. Gunduz zî seba romanê xo sey temaya bingeyên meseleyê armenîyan xo rê weçînyayo û roportajo ke derheqê nê romanê ey bîyo nê roportajî de zî weçînyayîşê mewzûyê romanê xo ano zîwan:

“(...) Ma eşkenîme vajîme ke komelê kurdan çi hetê hunerî ra çi hetê siyasetî ra yew prosesê vîyartîşî mîyan de yo.

Eke ma biewnîme Kilama Pepûgî ra eleqeyê xo rasterast polîtîka reyde esto. Nê romanî de ez behsê jenosidê armenîyan kena. Çira jenosidê armenîyan. Çünke çimê mi de kokê na meseleya kurdan uca ra dest pêkeno. O taw tirkan û kurdan pîya hereket kerd û armenî qir kerdî. Peyê cû se bî? Nika ê çiyê ke ma ardê înan ser, ê yenê ma ser. Ma eke nê çimî ra nîyadîme vînenîme ke na rewşe xora hem polîtîk a hem zî dramatik a. Yanî eşkena bibo babeta romanî.” (Gunduz, 2016: 33-34)

Gunduz seke tîya de zî ayseno unsûranê romanê xo na temayî ser o virazeno. Feqet bala wendoxan romanî de bi na temaya pîya yewna tema dahîna ancena. Seke ma verê zî vatbi *Kilama Pepûgî* de meseleyê armenîyan teberî de yewna mesele zî şerê eşîran bî. Yanî ma nêşkenê bê na meseleyê eşîran a romanî bifikrîyê. Çünke nuştox seba mucadeleyê mabênê eşîran û dewletî bi sey serkarakterî lajê Îbrayîmê Talî Zeynelî ya û reyna seba meseleyê armenîyan zî sey serkarakterî Artînî (Xaç) ya wendoxan rê pêşkêş keno. Coka gerek mûnitişê hedîseyanê yê romanî bi nê di karakteran ser a sey di hedîseyî cîya-cîya rez bibê.

Romannuştox Henry Fielding derheqê cîyakerdişê beşanê romanê de nê teşbîhî şuxulneno, *“Senî ke yew qesab goştî bi hewayo munasîb birneno û parçe keno. Yew nuştox zî eserê xo bi hawayo munasîb keno beş, çünke no hem karê wendoxan,*

hem zî karê înanê ke goştî sifreyî de bare kenê, asan (rehet) keno.” (neq. Stevick, 2017: 162) Gunduz zî hedîseyanê romanê xo vîst û di beşan de wendoxan rê pêşkêş keno. Ge-ge nuştox bi teknîkê peyseragêrayîşî ya wextî bero demo vîyarteyî zî hedîseyê ke romanî de ca genê reyna zî bi rezkî aver şînê û her hedîse xo mîyan de yew sebeb netîceyî ra yeno meydan. Hem hedîseyê armenîyan hem zî hedîseyê ke mabênê eşîranê kurdan û osmanîyan de ravîyarenê zafane cîya-cîya beşan de hetê nuştoxî ra pêşkêş bîyê feqet reyna nê di hedîseyî romanî de bi paralel yew şekil de aver şînê.

Teknîkê munitîşê romanê yê klasîkî de zincîra hedîseyan ya bi goreyê demî rêzkerdeye esas a. Nuştox, bi girêdayîşê teqwîmî hedîseyan têdima vano. Hedîseyî herikîyayîşê saetan, rojan, hewteyan, aşman û serran ra senkronîze vajîyenê. Romanê klasîkan de beşê “Dêstpek”î zafane bi teswîrê yew estîye yan bi yew tehlîlî yan zî neqilkerdişê yew hedîseyî dest pêkeno. (Çetin, 2021: 192) *Kilama Pepûgî* de nuştox beşo yewin de bi no şekil yew destpek keno û wendoxanê xo rê mekanê ke hedîseyê romanî ca bigîrê, dorûverê nê meknan teswîr keno.

“Koyê Bîngolî û Koyê Şerefdînî zê waştîyê jubînî yê. Çend milyon serrî yo matê rûyê jubînî bîyê. Eşqê hurdmîna ser xêlê kilamî, xêlê şanîki amê vatene. Ê çixa jubîn ra hes bikerê kî, hetanî nika qe nireştê pê. Her çîyo ke şîyo jubîn ra kewtê dûrî.

Naye ra çend milyon serrî ravêr, wertê nê hurdmîna koya de, golêde pîl bîyo. No gol, domanê nê hurdmîna koya bîyo. Hurdmîna kî no gol ebe awanê xo lawno û kerdo pîl.” (KP, r. 9)

No teswîro ke rîpelanê verênan de hetê vatoxî ra bîyo reya verên wendoxan rê tena sey dayîşşinasnayîşê mekanê yê romanî ayseno. Winî ke dewamê nê rîpelan de vatox teswîrê nê mekanî rê hetê ciwîyayîşê komelkî ra zî piştî dano. Feqet teşbîho ke *Koyê Bîngolî* û *Koyê Şerefdînî* ser ra bîyo wendoxî do biwînê ke no teşbîh eslê xo averşîyayîşê hedîseyan de seba temaya romanî ya bingeyênî -meseleyê armenîyan- zî weçînîyayo û mûnitişê hedîseyanê yê romanî ya zî rasterast eleqedar o. Vatox, nê di koyan sey waştîyan a pêşkêş keno, waştîyê ke tim pê ra dûrî yê û reyê zî nînê têhet. Heta peynîyê romanî de zî êdî nê di waştî pê ra abirîyenê. Tam zî tîya de vatox sebebê nê abirîyayîşî hedîseyê ke dorûdormeyê nê di koyan de ameyê meydan bi înan a girê deno.

“Vare ke rind hard guret, a hefte verên ê nêçîrvanan o. Koyê Bîngolî seke çîtade sipîye berzo ra xo ser henî di heftî yo serê xo nimusneno kesî. Zê veyvade tezîye rûyê xo dewij ra şevkeno. Seke pîyayanê xo ra bişermayîyo rûyê xo îsana ra wadero a henî. Axirî virana dê de domanê dê amayî kîştene. Hetêde domananê dê liqîtxanê wa û birayanê xo ard. Azê dîna rûyê hardî de birna. Îndî ê û Şerefîdînî zê waştîyanê jûbînî nîyê. Koyê Şerefîdînî kî na hefte ra zêdêrî yo rûyê xo ebe hewranê sipîya dardo we. Domana, pî û mayê xo, xo ra miradnê. Îndî her hurdmîna waştî jûbîn ra şermayîyêne ke, qaytê rûyê jûbînî bibê. Vengê awê Koyanê Bîngolî xo xo de berbenê û verba Şerefîdînî verdînê de, şonê. Vare qara ra bêhemd vara. Herçîyo gilê dar û berî binê xo de şikîfî.” (KP, r. 476)

Romanî de badê fermanê armenîyan hem hetê dewlete ra hem zî hetê kurdan ra zaf armenî dewanê xo de, çolan de, daristanan de kişîyenê. Winî ke boya nê meyitanê însanan nişeno dar û berî ser û cira nêbeno. Armenîyê ke kişîyenê mal û milk înan hetê dewê cêrînan ra yeno talankerdiş û nê dewijî bi nê mal û milkî înan a keyf kenê. Vatox zî bi nê pasajê corênî ya wendoxan rê mabênê hedîseyanê romanî û têkilîya tebîet û mekanî mojneno û ney zî romanî de bi yew şekilê başî mûneno.

Kilama Pepûgî de “mûnityê hedîseyan yo zafrezîlayin” şuxulnîyayo. Romananê ke bi “mûnityê hedîseyan yo zafrezîlayin” mûniyenê, gelek hedîseyî qewimîyenê (benê) û nê hedîseyî yew nuqta de kewenê yewbînan mîyan (întersect benê). Vatox, nê hedîseyan cîya-cîya vano û nê hedîseyanê cîyayan yew şekil ano tehet û temaya bingeyên ser o yew netîce de virazeno. Gunduz zî romanê xo de gelek hedîseyê cîyayî wendoxan rê pêşkêş kerdo û peynîyê romanê xo de zî bi temaya xo ya bingeyên -meseleyê armenîyan- ya mûnitişê romanê xo tamam kerdo.

Hedîseyê ke karakterê romanî Zeynelî sere ra ravîyarîyayê ma nê hedîseyan hîrê helqeya yê bingeyên ser o rez kerdî. Nê hîrê helqeyê hedîseyê yê metnî (ma helqeya metnî bi ‘M’ ya û yewîna hedîseyan zî bi ‘H’ ya mojna) ma eşkenê bi no şekil rez bikerê:

M₁: Axayê xormeçîkan Îbrayîmê Talî hetê Alaya cîbraniyan ra kişîyeno. Lajê Îbrayîmê Welî şino Îstanbul û birayê xo Zeynelî rê kiştîşê pîyê xo xeber dano. Zeynel mektebê eşîran de waneno. Zeynel kiştîşê pîyê xo eşnaweno heme çîyî ca veradano. Destpêk bîyayîşê yê prosesê heyfgirewtîşê pîyê Zeynelî û agêrayîşê yê eyê welatî;

H₁: Zeynel sey rayberê eşîra xo çekdaranê xo ya pîya heyfê pîyê xo geno.

H₂: Xebara kiştîşê yê merdimanê eşîra cîbraniyan heme cayê welatî de fek ra fek vila beno.

H₃: Zeynel êdî sey dişmenê dewleta osmanîyan zî hesibîyeno. Çunke cîbraniji endamê Alayanê Hemîdîyan ra yê. Aye ra hem cîbraniji hem zî Alayanê Hemîdîyan kewnê ey dima û Zeynel êdî hetê dewletî ra yew şakî (heydut) hesibîyeno.

M₂: Dorûdormeyê welatî de fermanê kiştîşê Zeynel û embezanê ey dayeyeno. Zeynel eşîra xo ca veradano, birayê xo Welî û embazê xo Memî ya pîya vejîyenê koyan. Demêk ra dima Zeynel yeno dewa Mistê Rezî. Destpêk bîyayîşê yê prosesê eşqê keynaya Mistî Xece û Zeynelî, xîyanetê Sekamilî;

H₁: Zeynel wexto ke yeno keyeyê Mistê Rezî tîya de eşiqê keynaya ey Xece beno û çend rojan mîyan de Xece Mistî ra wazeno.

H₂: Zeynel û embazê ey Alayî ver ra na rey şinê dewa Sekamilî. Çend roji Zeynel û Xece keyeyê Sekamilî de rehet kenê. Demêk ra tepîya Sekamil cenderma rê cayê Zeynelî îxbar keno û wazeno ey û embazanê ey bido tepîştîş.

H₃: Wexto ke cendermeyî eştenê dewe ser keyeyê Sekamilî qerşunan a kenê virtûvila. Zeynel teslîm nêbeno û qerşunê ci zî qedîyenê. Cendermeyî wazenê keyeyê Semakilî biveşnê. Feqet Sekamil veşnayîşê keyeyê xo nêwazeno û bi nimitkî Zeynelî rê dimilkî/zazakî cayê qerşunanê xo vano û her çiqas mewazo zî na rey zî Zeynelî cenderman destê ra bixor xeliseno.

M₃: Zeynel û Xece alayê cîbraniyan ver ra şinê keyeyê merdimê Sekamilî Emralî. Destpêk bîyayîşê yê prosesê îxanetê pîyê û maya Xece, kiştîşê Xece û ameyîşefkerdişê Zeynelî;

H₁: Zeynel çend aşmî Xece ya pîya kerwayê xo Kevorkî hetê de manenê. Demêk ra dima şinê keyeyê Emralî. Xeber yena ke pîyê Xece Mistê Rezî hetê dewletî ra ameyo tepîştîş. Maya Xece -Pore- seba merdeyê xo cayê zamayo xo dewletî rê îxbar kena.

H₂: Cendermeyî na rey zî keyeyê Emralî pîştênê. Pêrodayîşî de Xece bena direbetin. Wexto ke Xece bena direbetin nêwazena ke a bikewo cendirman destê, aye ra yan destê vistewreyê xo Welî ra yan zî destê embazê Zeynelî Memî ra kiştîşê xo wazena. Mem nêşkeno Xece bikişo û no karo giran kewno milê Welî. Xece, qeçeko ke pîzeyê ci de bi ê ya pîya hetê Welî ra yena kiştîş.

H₃: Mergê Xece zerra Zeynelî zaf dejneno. Zeynelê dejê Xece ver ra êdî şino efkerdişê xo wazeno. Eynî wext xeber yena ke dewlete pîyê Xece Mist veradayo. Welî, Mistî kişeno û heyfê Xece geno. Zeynel zî qola xo ya pîya şino dêrsim merdimanê xo mîyan.

Romanê *Kilama Pepûgî* de hedîseyo bingeyên o bîn zî -meseleyê armenîyan-karakterê romanî Artînî (Xaç) ser ra wendoxan rê pêşkêş beno. Nê hedîseyan zî ma do hîrê helqeya yê bingeyên ser o rez bikerê:

M₁: Osmanîyan fermanê armenîyan danê. Dîgran û keyeyê ey badê nê fermanî ra hema dewa xo ra remenê hem dewlete ra hem zî eşîranê kurdan ra xo nimnenê. Destpêk bîyayîşê yê prosesê dewe ra vejayayîşê Dîgranî û hedîseyan mîyan kewtişê tornê Dîgranî Artînî;

H₁: Artîn hina qeçek o. Maye û bakalê xo Dîgranî ya pîya ko bi ko destê Alayanê Hemîdîyan ra remenê. Dîgran înan beno nezdîyê dewa xormeçîkan nimneno. Demêk ra tepîya Alayanê Hemîdîyan şik benê înan ser û mabenê Dîgranî û alayî de şer dest pêkeno.

H₂: Nê şerî mîyan de xormeçîkan ra merdimêk kişîyeno û yew şiwane zî beno dirbetin. Veyva Dîgranî û cênîyê bînî benê vîndî. Dîgran û Artîn tena û veyşan manenê.

M₂: Artîn beno vîndî û bakalê xo Dîgranî ra vîsnayeno. Bak, Artînî yew holike mîyan de yew şeklo perîşan de vînano. Destpêk bîyayîşê yê prosesê vînayîşê Artînî, semedê fermanê armenîyan ra dewe ra abirîyayîşê ey û hetê dişmenanê xo ra kiştîşê Bakî;

H₁: Bak, Artînî geno beno keyeyê xo û serran a sey lajê xo keno gird. Nameyê Artînî keno Xaç. Dewijî şik benê ke Xaç yew armenîyo aye ra Bak tim Xaçî dewijan û dewletî ver ra paweno.

H₂: Dewlete reyna fermanê armenîyan dana. Bak zî na xeberî ra tepîya zano ke êdî xelesîyayîşê Xaçî çînî yo. Eynî wext armenî zî kîştê rûsan de duştê osmanîyan şer kenê. Bak qerar dano ke Xaçî bero Erzirom. Bak zano ke tîya de armenî estê û êdî kes nêşkeno înan hetê de nezdîyê Xaçî bêro,

H₃: Bak yew şewe yew lajo des û hîrê, des û çar serrî destê ra yeno kîştîş.

M₃: Merdişê Bakî ra dima heme kar û gureyê keyeyî kewno lajê Bakî Xidî milê. Destpêk bîyayîşê yê prosesê hetê rûsan ra tepîştîşê Xidî û rûsan destê de tehet ameyîşê Xaç û Xidî;

H₁: Xid mergê pîyê xo ra tepîya ewnîyeno keyeyê xo. Rojê rûsî erzenê dewe ser û Xid sey esîrya dekeyno înan dest.

H₂: Xid û dewejê eyê ke ameyîbî tepîştîş, seba rûsan karanê giranan de xebîtiyenê. Embazê pîyê Xidî Cîb êdî tehemul nêkeno nê karî rê û rojê leşkeranê rûsan ver ra remeno û çimanê dewijanê xo verê de yeno kîştîş.

H₃: Mergê Cîbî ra dima êdî Xid zî bawerîya mergê xo beno. Badê mergê Cîbî ra çend rojî Xid hetê yew leşkerê rûsan ra dûrî ra dûrî yeno teqîbkerdiş. Axirî Xid vînenê ke no leşker Xaç bixoye. Her di heme piresyenê pêra û bi zerrî ra bermenê.

2.1.4. Wext

Romanî de wextê hedîseyan serranê 1892-1893î de destpêkenê. Wendoxî eşkenê kîştîşê karakteranê romanî ra Îbrayîmî Talî ra ney bizanê. Seke zanîyeno Îbrayîmî Talî eslê xo tarîxê realî de eşîra xo ya pîya dewleta osmanîyan rê îsyano keno û hetê Alayanê Hemîdîyan ra yeno kîştîş. Deniz Gunduz zî destpêkê romanê xo de nê hedîseyê ke Îbrayîmî Talî ser a ravîyarîyayê wendoxan rê pêşkêş keno. Reyna seba nê tarîxê îsyano û kîştîşê yê Îbrayîmî Talî ma şîra Hilmi Yavuzî “*Doğu 1310 (Rojhelat 1310)*”î de zî vînenê. Sernuşteyê şîra Yavuzî de hîcrî tarîxê 1310î mîladî de serranê 1892-1893î rê îşaret beno.

“rojhelat

1310

(...)

hezar û hîrê sey û des bî û ti

îbrahîm talu

şuwareyan ra yew zimistan

çilmisîyaye û mûcerret

merg sey yew tifîngo kildar

eşto doşê xo ser

o tifîngo kildaro ke

tetikê ey helî (qertal)

namluya ey eşire

qebzaya ey veşaye ya.” (Yavuz, 2007: 107-109)

Roman nê hedîseyanê Îbrayîmê Talî ya dest pêkeno û heta serranê 1915 tehcîrê armenîyan û reyna dewrîmê rusyayê teşrîna verênê 1917î dewam keno. Yanî ma eşkenê vajê ke nuştoxî hedîseyanê romanî teqrîben mabênê serran 1983-1917î de awan kerdo û hedîseyî bi kronolojîk aver şinê. Tayê cayan vatox ge-ge wextî beno demo vîyarteyî zî.

Zehmetîya ke ma gama ke yew romano ke babata ey yew hedîseyo tarîxî yo wanenê ancenê, hîna zede/vêşî yo, çunke o hem hetê xo yê nîyetî ra hem zî hetê tesîrê xo ra di qatî bîyo tarîxî. Refleksê ke vera hedîseyanê tarîxîyan diyenê, çaxanê cîya-cîyayan de cîya-cîya benê. Mumkin nîyo ke şima tersan, peşînhukman, tercîhan û eynî refleksanê hîsîyanê yew kesî yo ke ey serra 1800î de yew esero ke derheqê Şorişê Fransizan de nusîyayo wendo, ewro hasil bikerê. Wendoxî, çiqas nêzdîyê serra nusîyayîşî/weşanayîşî yê eserî de ciwîyenê, ganî derheqê wextê eserê tarîxî yo ke ê wanenê de hende zaf çîyan bizanê. Seba ke romanî ra zewq bero girewtiş û reaksiyonê karakteran û temaya ey tam fehm bibo, hewce yo çapa hêze xeyalkerdîşî yo hîra est ba. (Mendilow, 2017: 226)

Romanê *Kilama Pepûgî* de zî gerek wendoxî bi nê hîşmendîya biewnê hedîseyan û hedîseyê tarîxê realî de ravîyarîyayê derheqê înan tayn bo zî malumatan bizanê. Çünke Gunduzî mûnitişê hedîseyanê xo nê tarîxê realî ser o awan kerdo. Aye ra mûnitişê romanî wendoxî bi nê çimî ya gerek biewnîyê. Reyna vatox bi wextê sosyalî ra zî wextê hedîseyan wendoxan haydar keno.

“(…) Micxulîya her şewe zafêrî serê şerê dewleta ser ra bî:

- Goro ke Mûdirê nahya salix dano, Almanija û Fîransîja têduş de kewte şer. Urîzî û İngîlîza kî pîştta Fîransîja gureta. Şerode henên kewto kar ke, hetanî nîka dînya ser ra qe nîyamo dîyayene. Zafêrî welatî nîka ra kewte zerê na çire.

- Ma Osmanîye ra çi xebere?

- Goro ke vanê dewran destê Ebdulhemît ra vejîyo kewto destê, Îtîhat o çik o, kewto destê komêde henênî. Enver Paşa kî serekêde dîna wo. Xo şidineno ke duşê Uriz de bikuyo şer.” (KP, r. 307-308)

Nê dîyalogî de cayê ke ma binê ci xêze kerdê bi nînan a wendoxî eşkenê bi rehet yew şekil de derheqê wextê hedîseyan ra xeberdar bibê. Vatox tîya de destpêkerdişê Şerê Yewînê yê Cîhanî, textî ra war ameyîşê Ebdulhemîdî, dewrê Îttîhat û Teraqqî û Enwer Paşayî wendoxan rê nîşan dano. Wextê sosyalî beşanê bînan zî ca genê.

“Cendermî amê Uskira de şewe bîye mêyman, Şodir kî kewte raye vejîye ame. Ara de xo hena teze resno dewe. Gimgim de hena fermanê Hermenîye raşt nîbîyo, Qaymaqamê Gimgimî heroj mûdirê nahye û pîyayê xo dêne arê, ardêne pêser û na mesela ser ra qesî kerdêne. Qaymaqamî hena xeya xo yo Hermenîya rind kifşe nikerda. Labelê Hermenîya ra zobîn herkes kî nê fermanî rind zano, Hermenî xo bi xo hewenêne. Nê roja de daha zêdêrî kewte ra kar û gurê xo ser. Xo bi xo xapnêne ke, no ferman henî zaf çîyode xirab nîyo. Dewlete îna koçe welatê cerî kena.” (KP, r. 397)

Nê pasajî de zî vatox fermano ke derheqê armenîyan vejîyayo ey wendoxan rê mojneno. Seke zanîyeno armenî bi nê fermanê osmanîyan a welatê xo ra tehçîr benê. No zî destpêkê serranê 1915î de yo. Gunduz derheqê wextê sosyalî de romanê xo de wendoxan rê sey nê pasajanê corînan zafane nimûneyan pêşkêş keno.

2.1.5. Mekan

2.1.5.1. Mekanê dorûverkî

Romanî de mekanê dorûverkî beşo yewînê yê romanî de derg û dila teswîr benê. Vatoxî seba hedîseyanê romanî xo rê mintiqaya gimgimî sey mekanî weçînayo û zafane hedîseyî nê mekanaan de aver şinê. Romannuştoxî mekanaanê dorûverkîyan bitaybetî sey yew sehneyê tîyatroyî wendoxan rê pêşkêş kenê. Îhsan Espar derheqê mekanaanê dorûverkîyanê yê romanê *Kilama Pepûgî* de nê tespîtan keno:

“ *Koyê Bîngolî û Koyê Şerefîdînî zê waştîyê jûbînî yê*. Bi na cumla roman dest pêkeno. Merdim şîyêno vajo ke na cumla adresa nê romanî ma nawnena (musnena). Adresa romanî dormareyê mintiqaya Gimgimî de çend dewî yî. Ge-ge hedîseyê ke qewimîyênî zor danî sînoranê dewan. Labelê hema-hema heme hedîseyî dewanê eşîranê xormekan û cibran de cirîyênî. Wendox rîpelanê verînan de cayê hedîseyan rê beno aşîna.” (Espar, 2000: 66)

Gunduz bi mekanê ke hedîseyanê romanî de ca genê nê mekanaan seba wendoxan hetê ekonomî, komelkî, kulturî û nasnameyanê yê şexsan û reyna ciwîyayîşê înan zî mojneno.

“*Dewa de cênîyê kebanî ver kenê piro bostana ramenê. Katolî, livazî, lobî, xîyarî, kundirî, pîyaz çi ke amê ramîno. Feqet zametê bostana zêde wo. Gere di dolimî kulbe bo, hetanî ke bî hîrê çar pêl gere ebe helba awe dîyo. (...) Bostan destê Kurda ra zaf nêno. Gore Hermenîya, ê ancax dima qena malî bicêrê. (...) Derheqê bax û baxçî de Hermenî xêlê rind rençber ê. Rençbertîna û hunêrbendîya mêrka vaje û vindê.*” (KP, r. 18)

Seke tîya de ayseno vatox dewe de ciwîyayîşê kurdan û armenîyan bi mekanî ya pîya hetê ciwîyayîşê komelkî ra zî wendoxan xeberdar keno û ney rê bi fikrê xo yê şexsîya zî piştî dano. Reyna vatox tayê beşan de sey mekanî bananê karakteranê yê romanî zî teswîr keno. Wexto ke Welî û Mem şinê Îstanbul tîya de keyeyê Kerwa Keboyî bala înan aceno.

“*Hurdmîna mêymanî kewtî zerê odaye. Oda hondaye ke dewlemente biye, hurdmîna xêlê waxt şaş û matê ci bî. Her çar kuncikanê oda de kî lemboya veşêne. Oda seke roj bo, roştîya lemboya ra henî şewle dêne. Welî û Memî serê mîndera ra niştî ro û xêlê waxt qaytê der-dormê xo bî. Dêse oda de resmê Gila Meryeme û Hezretê Îsayî teba xêl ezîza têver ra dardekerdî bî.*” (KP, r. 65)

Nuştox tayn bo zî sey nê teswîranê meknan ge-ge romanê xo de ca dano û bi nê meknanê dorûverkîyan a wendoxan anceno hedîseyan mîyan.

2.1.5.2. Mekanê hîsî

2.1.5.2.1. Mekanê girewteyî/tengî

Mekanê hîsî/îdraqkerdişî, cayê ke têkilîya kes û şexsan hetê ey problematikî ra neqil kenê, transformekerdeyî û vîrameyîşkerdeyî (xatiratîzekerdeyî) yê; ca tena cayo topografîk nîyo, erjo ke mana berano (peyda keno), xatirayan îhtîva keno û dinyaya zereyê kesî/e neqil keno yo. (Korkmaz, 2015: 82) Romanê *Kilama Pepûgî* zafane hedîseyan ser o mûniyayo. Yanî nuştox psîkolojîyê karakteran ra zêdêr wazeno ke hedîseyan wendoxan rê pêşkêş bikero. Seke zanîyeno mekanê hîsî karakteranê romanî ser o tesîr kenê. Coka eke ma wazenê derheqê meknanê hîsîyan de malumatan bizanê gerek nê romanen de xorînîya psîkolojîyê yê karakteran zî ca bigîro. *Kilama Pepûgî* de xorînîya psîkolojîyê yê karakteran zaf tayn o. Aye ra mekanê hîsî zaf ca nêgenê. Feqet ma reyna zî tayê pasajan de derheqê meknanê hîsîyan de eşkenê nimûneyan bidê.

Ser karakterê romanî Artîn (Xaç) wexto ke Alayanê Hemîdîyan eştenê dewa ey ser, maye û bakalê xo Dîgranî ya pîya înan ver ra remenê. Wextê ra dima Artîn maya xo û bakalê xo ra visyeno, tikûtena maneno. Koyan de, mîyanê birran de xo nimneno. Reyna rojê Artîn yew holike mîyan de xo nimneno û şino hewn a. Tam o wext zî Bak hemverê na holike yeno. Teberê holike de rewşa teyrûturan bala ey ancena. Bak ewnîyeno ke sivircikî dorûdormeyê yew qule de şinê-yenê. “Çimê sivircika ke gina Bakî ra na wo cer ra êno, hama firda serê gilane dara. Uja ra qayte Bakî bî. Celikanê sivircika ver kerdîbî pira wendêne. Bakî nata-dota qaytbî çîye çîno.” (KP, r. 161) Bak, wexto ke holikê mîyan ra yew zîbayîşode xorîn eşnaweno hema xo keberê holike ra çekeno zerre. “Zerê holike xêlê tarî yo, qe çîye nîyaseno. Bak kî roştîye ra êno, çimê xo hena rind nimusê tarî. Tayê ke zerê holike de mend, hetê pêy de dolimêna vengê zîbayîşî ame.” (KP, r. 161) Holika ke Artîn mîyan de yo seba ey yew mekano teng o. Tarîtiya na holike û mabênê karakterî de yew têkilîya xirab esta. “Sera bî çewt qaytbî ke domanê wo. Lajek hewn der o, hewna ver ra zîbeno û tayê çimî biltbilneno.” (KP, r. 161) Seke nê pasajî de zî ayseno no mekan tersanê Artînî îhtîwa û muhasere keno.

Hetê fizîkî ra muhîmî ya akerde yan zî hîra bîyayîşê meknanê girewteyan/tengan nêmanena. Karakterî nêmekanan de êdî xo emnîyetî de hîs nêkenê û bawerîya xo vîndî kenê. Eynî wext nê meknan de karakter xo zerrî de yew ters hîs keno û xo mîyanê yew buhrano bêterîf de vînenê. Romanî de wexto ke Zeynel pêhesîyeno pîyê ey kişîyayo mektebî de şewê yew hewn vînenê. Badê nê hewnîya odeyo ke Zeynel tedeyo beno sey yew mekano teng û ey ser o yew hewayê buhran virazeno. *“Hemedî zerê kincanê gewra ra pîşkîra xo vete û araxê Zeynî kerd pak. Zeyn wertê arax de bîyo sîya, bîyo vîndî. Çend pîyayê bînî serê Zeynî de erzîye pêser. Seke delê celikanê xo, xo fek ra kero, ca bî ca biçarno. Domanê Cîbrana kî na welato xêrîb de Zeyn kerdîbî xo fek ra.”* (KP, r. 71)

Karakteranê romanî ra Bakî rê roje dişmenê xo Seyidan ra Emralî xeber dano ke merdimê ci wazenê ke Xaçî bikişerê. Çunke Seyidan zanê ke Xaç yew armenî yo. Her çiqas mabênê Bak û eşîra Emralî de dişmentî bibo zî Emralî nêwazeno ke yew zerar bêro Xaçî. Na xeberî ra dima Bak hema şino keyeyê xo, çend rojî cayî mîyan ra nêvîciyeno. Êdî keyeyê û odeyê Bakî ey rê beno mekano teng.

“Bak xêlê qalind. Xêlê waxt ke vêrd ra, uşt ra raya çeyî gurete. Ebe zor xo resna çê. Tek qesa fek ra nivejîye. Eke xo resna çeyî xafta lerzna kewt zerê cile. Cendekê xo bî giran, hîrê rojî pêser ra henî zerê cile de nêweş kewt ra. Çixa ke çimê xo minitêne de, hewno ke Emralî ci rê qesî kerdo o dîyêne. Zobîn qe çîye verê çima ra nivêrêne ra. Rûyê pîyê xo zê hewnê şewa amêne verê çimanê Bakî.” (KP, r. 405)

Reyna dewamê hedîseyî de Bak qerar dano ke Xaçî dewe ra biremno û bero hetê rûsan. Na rey eynî mekan seba Xaçî beno teng. Çunke Xaç nêwazeno înan ra biabirîyo. Êdî Xaç keyeyî de xo yew tenganî mîyan de vînenê.

“Xaç uşt ra şî lewê Xidî. A şewe çê de hewn nikewt çimanê kesî. Xaçî û Xidî hetanî şodir ge qesîkerd, ge hûyay, ge vengê xo nikerd. Labelê destê hurdmîna kî jûbîn ra nibîyêne. Niwaştêne jûbîn ra dûr kuyê. Xaç heşt serrî lewê dîna de mend bî. Îndî bibî pîyayê çeyî. Şîyena dê zerê kulîna ra çîye fiştêne ra xo û berdêne.” (KP, r. 410)

Vatox, seba karakterê xo Xidî zî yew mekano teng virazeno. Wexto ke eskerê rûsan erzeno dewe ser Xidî zaf terseno. Êdî şewanê derganê yê zimistanan de lojina ke derûdormeyê ci de bi keye û kulfetê xo sohbetanê weşan kerdê sey yew kereya girane sêne Xidî de ronîştî.

“Sukutîyade pîle kewte zerê dewe. Seke têy sed ser ra qe kes nivindeno henî. Esker ke cor ra xelesîya ra ame, eskerê Tapê Mezelakî cayê xo ra xelesîya ra û ver kerd dewe. A sira de Xid hena kewt zerê û tufangê xo çarna berd kerd axure û hena ame lewê Perze, verê adirî de ebe tersode pîl nîştro. Pisingo sîya tersa ra binê andalî de şûre ano şure ser û xêrib-xêrib mîyavkeno. Çimê xo verba adirî reyna bereqîne. Tersa ra hilka-hilka Xidî ya û verê lojine de ronîştîyo.” (KP, r. 488)

Seke tîya de zî ayseno seba Xidî mekano girewte yew terso gird zerêyê ey de virazeno û hetê ruhî ra zî hîşê ey kewno temîyan. Romanî de vatox mekanaanê girewteyan/tengan zaf eşkera meşuxulno zî ge-ge hedîseyan mîyan de karakteranê xo ser ra mûneno.

2.1.5.2.2. Mekanê akerdeyî/hîrayî

Kilama Pepûgî de mekanê akerdeyî/hîrayî goreyê mekanaanê tengan hina vêşî ca genê. Karakterê romanî nê mekanaanê hîrayan de xo emnîyetî de hîs kenê û rehet de hîs kenê. Her çiqas nê mekanaan û karakteran mabênê de rasterast yew têkilî meronîyo zî vatox bi metodê îma ya wendoxan rê pêşkêş keno. Romanî de vatox goreyê averşîyayîşê hedîseyan de karakterê xo bakalê Artînî (Xaçî) Dîgranî ser ra ca dano mekanaanê akerdeyan/hîrayan. Dîgran veyva xo, tornê xo Artîn û cinîyê cîrananê xo ya pîya destê fermanê osmanîyan ko bi ko remeno. Rojê Dîgran înan ca veradeno û xirba ke ê tedeyî bî uca ra vejîyeno teber, derûdormeyê xo de qayît keno ke yew raye vejo û cîrananê xo ya pîya xo biresno armenîyanê xinisî. Dîgran bawer keno ke uca de kes nêşkeno êdî înan rê zulm bikero. Feqet Dîgran wexto ke peyser agêreno vînenê ke derûdormeyê cîrananê ey tayê kesan pîştro. Reya verên Dîgranî rê nê kesê xirab biaysê zî bado vînenê ke ê merdimî cîrananê ey rê hetkarî kenê.

“Dîgranî qe çîye niva, ame serê Fate de bî çewt û qayte tornê xo bi. Bitî mirdîya xo cicik liti overline bî, nafa kî xizike dêne we. Dîgran kelegirî bî û bî bitî ra destê Fate ra guret. Verba şûyana şî. Şûyana û bêrîwana halê Dîgranî ra minetade pîle kifşe kerdê. Waxto ke Dîgranî cadê qesîkerdene kerd vengê xo lerza, gula xo kerde avara û Hermenîkî vengê heqî da. Bêrîwana û şûyana ra duway kerdî. Çimê Dîgranî ra di hîsîrê zinarî visiyay û amay. Xo ser de qayte Kela Seqemera bî. Kela îndî hetê verî de mendîbî. Hîsîranê Dîgranî ra têpya, xêlê waxt suqitîye kewte kar. Çend rojî yo Dîgran û cênî kîştene ver remenê. Mîyonê na şero nîyanên de ramanîya nê cênîya, cemedê zerê Dîgranî helenaybî. Nê di dilopî poxê ramanîya

û rindîya dîna ra bî. Kurda seba kîştina dîna xebeîne, hetê kî seba weşîya dîna. Dîgranî tornê xo guret şî serê kemeranê xirbe de nişt ro.” (KP, r. 130-131)

Xirba ke Dîgran û cîranê ci tersî ra bi rojan a tedeyî bî badê nê hedîseyî ra êdî beno mekano hîra û hetê hecmî ra her çiqas yew cayo teng biayso zî karakterî ser o yew hewayo pozîtîf virazeno. Winî ke karakter hetê psîkolojî ra yew deşarjo hîsî zî xo zerre de ciwînenê. Xora bado zî nê hîsanê xo bi bermayîşîya çekeno teber.

Dîgran û Artîn ser eşîşê Mam û embazanê ci ra dima cinîyê ke pîya bî înan kenê vîndî. Ca bi ca gêrenê înan feqet qet kesî ra xeber nêvejîyena. Axirî Dîgran destê Artînî tepşeno û dekeyno yew dereyo xorî mîyan. No dere sade zînanan ra amebi meydan.

“Dîgran xo duş de qayte zinarî bî û henî pa şî. Zinar ebe destê îsanî amaybî taştene û ser ra resmê îsana û hêywana amaybî viraştene. Zinar de; Cênîkeke domana ver nêweş a, pîzê amo reşto verê pîrnîke, serê kursî ra nişt ro û reştike resena. Verê linganê cênîke de kî helba şitî esta. Der-dormê cênîke pîre bizan o. Çar hetê bizade kî camêrdî û zav-zeç esto. Herkesî dest de kare esto, herkes kare keno. Dîgran ke nê resme îsana dî, keşê xo hebe ame ca. Dêrdê xo, xo vîra kerd û ver ra matê zinarî bî û mend.” (KP, r. 141)

Dîgran nê zinarî de bi nê resmana tay bo zî êdî heme çî keno xo vîra û no mekan seba ey sey yew kêbero ke bêpeynî rê abîyeno ca geno. Vatox seke tîya de zî ayseno nê mekanan seba karakteranê xo sey cayê pozîtîfan weçînenê û mûnitişê hedîseyî de bi nê mekanan a wendoxan xo ge-ge nê hewayê qeswetînan mîyan ra binêk zî bibo vejeno.

Vatox nê mekananê akêrdayan/hîrayan karakterê xo Artînî (Xaç) ser ra zî wendoxan rê pêşkêş keno. Wexto ke Artîn hetê Bakî ra vîniyeno seba Artînî keyeyê Bakî beno mekano hîra. Artîn çîmanê xo keyeyê Bakî de akeno û tersê xo, mergî ver ra remayîşê xo xo vîra keno.

“Serê minderî de xo kerd derg û kerd kilm. Ebe vengode merde, fek ra çend namê Hermenîya vejîyay. Bak şivik lajêkî ser ra bîçewt û tîy huya. Ebe vengode niştkek û nêrm, ver kerd piro lajêk de qesî kerd. Layikî qesanê mêrikî ra tek çekuye fam nikerdêne. Hama oncîya kî vengê mêrikî şibî weşîya dê. Fek kerdîbî ya ver ra matê mêrikî mendbî. Her çîyo tersê xo helme de bî vila û şî.” (KP, r. 168)

Kilama Pepûgî de vatox meknanê hîrayan serkarakterê romanî Zeynelî ser ra zî averşiyayîşê hedîseyan de ca dano. Zeynel wexto ke bi estora xo ya keyeyê Mistê Rezî ra vejîyeno raye de xafila waştîya xo Xece xeyal keno. Nê xeyalî de mekano ke Zeynel û Xece tedeyê baxçeyê Mistî yo. Beno ke zî romanî de seba meknanê hîrayan no pasaj tewr nimûneyo başan ra yew bihesibîyo şaş nêbeno. No mekano bêsînor her çiqas yew xeyalî mîyan bibo zî psîkolojîyê Zeynelî ser o tesîro pozîtîf keno û hetê hîsî ra karakter xo zaf keyfweş hîs keno.

“Baxçê baxçewode girs o. Xorîyanê baxçî de Zeyn û Xece têvirane der ê. Zê mara pilosîye ra jûbînî. Kamcî herme ê kam yo kifşe nîyo. Bîyê tek pîya, rut ê, şilt ê, jubîn ra qe nişermayîne. Eke ê cendekî ser ra di serî mebê, kes nizano ke di pîya yê. Hurdmîna ke ênê têçima, jûbîn de hûne. Zeyn seke zerê golode honik de bo, zerê xo hen şên o. Zerê Zeynî qase behra Wanî bîyo hira, verê sura eşqî de nata-dota çilqîno. Hurmîna hena zê mara têkewte yê. Rama heqî ena ra hurdmîna û dar û ber seke cênikeke çîta xo berzero mara ser ke miradê xo bîvîno, henî pêl û puşê xo dîna ser ra ano pê.” (KP, r. 88-89)

Şexsê vatoxî meknanê akerde û hîrayan de xo emnîyetî de hîs kenê; esten, nasname û erjê înan binê muhafeze de yê. No hîsê aramî (huzur) û asayîşî yo manaya ontolojîkî de yo, zereyê xo dinyaya teberî akerdişî yê estene temîn keno. (Korkmaz, 2015: 93) *Kilama Pepûgî* de nê mekanî her çiqas zaf ca megîrê zî vatox seke pasajanê corênan ayseno karakteranê romanê xo ser ra wendoxan rê nê meknanê akerdeyan teqdîm keno.

2.1.6. Kadroyê karakteran

2.1.6.1. Serkarakter

Serkarakter, roman de keso ke zaf aktîf û hema-hema her hedîseyî mîyan ca geno, heme hedîseyî dorûdormeyê ey de benê hîra. Vatox, heme mûnitişê romanî ey ser o virazeno, temayê xo yê bingeyênî zî zafane wazeno ke bi nê karakterê xo ya wendoxan rê pêşkêş bikero. Yanî no karakter bi yew şekil de yan averşiyayîşê hedîseyan ser o tesîr keno yan zî tesîrê hedîseyan de maneno. Feqet *Kilama Pepûgî* de ma nêşkenê rasterast bi no şekil yew karaktero ke wayîrê nê taybetîyan ra behs bikerê.

Senînîya ci se bena wa bibo, zaf-zaf fonksîyonê muhîmî yê şexsanê pêro romanan est ê. La qenaetê umûmîyê zanayanê edebîyatî no yo: Nîsbet bi goreyê sewbîna tewiranê (bêjanê) romanan yê bînan, muhîmîya şexsanê romanan yê tarîxîyan hîna tay o. (...) Semedo ke nuştoxê romananê tarîxîyan, malzemeyanê tarîxîyan yê ke wazenê ser o vinderê konsantre benê, tebîi yo ke figuranê ke dormeyê nê malzemeyan de cereyan kenê sey unsûranê muhîman yê dereceya dîyine de vînenê. (Göğebakan, 2000: 115)

Pêşkêşkerdişê hedîseyan mîyan de gerek nuştoxî karakteranê xo baş bivirazê. Çünke roman tena hedîseyan rê nîno meydan, gerek romanî mîyan de karakterê ke bala wendoxan biancê bibê û romannuştoxî zî bi ney bitaybetî serkarakterî/an ya/a kenê û wendoxan ancenê aksîyonê hedîseyan mîyan. Feqet seke corê de zî behs beno romananê ke tewirê tarîxî ya nusîyayê nînan de viraştişê serkarakterî binêk karê nuştoxî kenê zehmetin.

Deniz Gunduz zî mewzûyê romanê xo tarîxî ra weçînayo û bi nê semedî ra wazeno ke nê hedîseyanê tarîxîyan heme hetan ra wendoxan rê bimojno. Aye ra seba romanê xo di hedîseyê bingeyên weçînayê û seba nê di hedîseyan zî ma eşkenê romanî de di serkarakterî ra behs bikerê. Nê di karakterî goreyê karakteranê bînan hedîseyanê romanî de hîna bala wendoxan ancenê û zaf hedîseyan de nameyê înan ravîyerenê. Destpêkê romanî ra heta peynîyê romanî vatox bitaybetî bi nê di karakteran a temayanê xo yê bingeyênan wazeno bîyaro ca.

Kilama Pepûgî de hedîseyê ke eşîranê xormeçikan û cîbraniyan mabenê de ravîyerenê vatox bi serkarakterê xo Zeynelî ser ra wendoxan rê pêşkêş keno. Zeynel eynî wext tarîxê realî de zî yew şexsîyeto muhîm o. Mîntiqaya gimgimî de Zeynel bi nameyê “Zeynelo Gimgimij, Zeynel Efendî, Zeynel Efendîyê Xormekij, Pilingê Serhedî” ya zî zanîyeno. Heta Eyüp Kıran zî bi nameyê “*Pilingê Serhedê*”(Kıran, 2005; 2013) ya derheqê Zeynelê Îbrayîmê Talî de yew roman nuseno. Eynî roman hetê Ümit Fatma Fırâtî ra bi nameyê “*Serhat Kaplanı*”(Kıran, 2019) ya kurmancî ra açarnîyeno tirkî ser zî. Nê romanî de Kıran serkarakterê xo Zeynel Efendî ser ra hedîseyê ke dewrê osmanîyan de mîntiqaya gimgimî de ravîyerenê nê hedîseyan bi

teknîkê romanî ya mûneno. Kiran zî sey Gunduzî nê şexsiyetê tarîxî ser ra sey temayanê şerê eşîran û meseleyê armanîyan wendoxan rê pêşkêş keno.

“Muhtewayaya romanî biyografîya Zeynel Efendîyê Xormekij o, feqet roman peynîyê seserra 19. û destpêkê seserra 20. de tarîxê kurdan, urf û adetê kurdan, kar û barê kurdan, şer û pêrodayîşê kurdan, têkilîyê kurdan û armenîyan, şerê rûs û osmanîyan a xemilnîyayo.”
(Kiran, 2013: 4)

Zeynel wexto ke pîyê ci Îbrayîmê Talî kişîyeno, Îstanbul de mektebê eşîran de waneno. Îbrayîmê Talî lajê xo Zeynelî ra zaf heskeno û wazeno ke o eşîre mîyan de keso ke zanayê bibo. Feqet mabênê Îbrayîmê Talî û dewlete osmanîyan xeripîyena. Aye ra Îbrayîmê Talî şirawitişê mektebî yê Zeynelî ra poşman beno. Goreyê Îbrayîmî ey Zeynelî destanê xo ya dabi dişmenê xo û beno ke kiştîşê ey lajê ci dest ra bibîyayê. Nê fikrî zereyê Îbrayîmî kerdê teng, winî ke romanî de yew dîyalogî de poşmanîya ey wendoxî eşkenê fekê ey ra bieşnawê:

“Îbrayîmî cixarê ra hirê gilmê xurtî pêser ra onitî û uşt ra oncîya şî verê pençerî:

- Ax!.. Heso Heso va. Ax Heso Heso... A, birînade xorî ya zerê mi dê. Mi zê kora Zeynelê xo ruşna Estembol, mekteba aşîrê. Ti bê ke celadê ma celikê ma bo.

- Nêêê!.. Ti na derheq de niheqa çêwo baqil. Celikê gertalî her dayim qertal o, qertal maneno.

- Ma hakê qertalî zê kora berd şanit ra binê kergê mi qida. Qertal ke lêwê kerge de bi pîl, dik ra zêdêrî cira çîyê nivejîno. Daye ra serkewtê kî, ti bê ke a kergê tewr celikê qertalî mevejo, hakî binê xo de çilq kero.

- Nê heyran nêêê!.. Zern ke gina rixê ra jengê nicêno...” (KP, r. 28-29)

Vatena Îbrayîmê Talî nêvejîyabi, Zeynel wexto ke xeber geno pîyê ci kişîyayo heme çî ca veradano û yeno heyfê pîyê xo geno. Êdî serekê eşîra xormeçîkan Zeynel bi. Cîbraniyî hema ca de gêrayê Zeynelî, dewlete zî fermanê kiştîşê yê ey daybi û o çimê dewlete de êdî yew şakî bi. Coka Zeynel û çekdarê ey dewa xo ra vejîyenê ko bi ko, dewe bi dewe dişmenanê xo ver ra remenê.

Zeynel, romanî de sey karaktero zanayox, egît û semt, bêters û sey yew çekdaro namdarî ya wendoxan rê pêşkêş beno. Vatox, teswîrê fizîkîyê ey rê binêk zî bibo romanî de ca dano. *“Zeyn bejne ra qewax o. Poro sîya hebe bîyo derg, Zimel û herdişa*

xo sîyatîye ra tîje l ver bereqîna. Zeyn zaf xortode semt o. Pirnika xo, çim û burîye xo... Kamcî çênêkê û cênike qayîle ci nibena ke. Zeyn hem semt o, hemî kî egîto.” (KP, r. 87) Hedîseyê ke Zeynelî serê ra ravîyerenê heme mintiqayî de fek ra fek gêrenê û êdî şarî hetê de Zeynelê Îbrayîmê Talî “*Pilingê Serhedî*” yew qehremano bêmergî ya vînîyeno û ey ser o kilamî vajîyenê. O, keyeyê kamî de bibo meyman vayîrê keyeyê nêzanê se bikirê, heme çiyê xo bi zerrî û can ra ey rê feda kenê. Keyneyê ezebî, egîfî û semtîya ey ver ra nêzanayê se bikirê. Cinîyê zewejîyayî zî zereyê xo pa şînê. Winî ke cinîya Mistî Pore zî nînan ra yew a. “*Pore hen derg û derg qayte dê bîye û zerê xo pa şî. Zerê xo ci rê helîya. Welî têt vet ke Pore ebe halê xirabîye qayte Zeynî bena, rûyê xo kerd tal û tirş. Nizana ke se bikero. Nika ke Mist hayrê daye bîyêne, nibîyêne rind.*” (KP, r. 87) Feqet zerrîya Zeynelî dekewt bî Xece. Axirî Zeynel Xece pîyê ci ra wazeno û pîya zewicîyenê.

Zeynel, roje şino dewa Sekamilî û tîya de beno meymanê ey. Mabênê Sekamil û cenderman baş bi. Wextê pîyê Zeynelî Îbrayîmê Talî û Sekamil her di heme waştê ke eşîra înan zî Alaya Hemîdîyan ra bibo feqet xelîfî heqê alayî nêda eşîranê elewîyan. Bado pîyê Zeynelî fehm kerdbi ke dişmeno verên nêbeno dost. Feqet Sekamil ancî zî mabênê xo û dewlete tim kerdê rind. Aye ra ey waşt ke Zeynelî bido cendirma û hetê dewletî ra sey yew merdimî baş bihesibîyo. Cendermeyî wexto ke eştenê keyeyê Sekamilî Zeynel zano ke înan Sekamilî îxbar kerdo. Yew şero çetinî ra dima cendermayî wazenê ke keyeyê Sekamilî biveşnê, na rey Sekamilî ney çimî nêgeno. Aye ra Sekamil her çiqas mewazo zî hema Zeynelî rê cayê qerşunanê xo vano û Zeynel uca ra xelesîyeno.

Bawerîya Zeynelî êdî kesî rê nêmendbî. Yew cayê de zaf nêvîndayê, tim cayê xo bedilnayê. Zeynel û embazê xo na rey şînê keyeyê Emralî. Tîya de maya Xece yena keynaya xo biwîno. Feqet Xece maya xo ra şik kena, maya xo ra bawerî nêkena û xora xeber yena ke Pore Zeynelî îxbar kerdo. Çünke dewlete zî mêrdeyê Pore Mistê Rezi eştbi zerre. Axirî cenderma eştbi keyeyê Emralî ser. Nê şerî mîyan de Xece bena dirbetin. Xece nêwazena dekewo cendirma destê û Welî ra wazena ke o aye bikişo. Welî vatena Xece ano ca û bi destanê xo ya veyva xo kişeno. Xece wexto ke kişiyena

diganî bî û bi no şekil mergê aye Zeynelî zerrî ra keno xemgîn û êdî Zeynel zî şino bexişê xo Îbrayîmê Milijî ra wazeno.

Raverşiyayîşê şexsîyetê Zeynelî de di hedîseyî ey ser o tesîr kenê û reyna serkarakter nê di hedîseyan rê zî cîya-cîya reaksiyonan dano. Nînan ra yewin kiştîşê pîyê ey o. No hedîse karakterê şexsîyetê ey û statuyê ey bedilneno. Destpêkî de Zeynel keso ke zanayê û wendê bi, bado ke heyfê pîyê xo girewt êdî sey yew şakîyê hetê dewletî ra kiştîşê fermanê ci dayîya. Zeynel êdî hema zulm û nêheqî vera bi. Winî ke wexto ke şino bexişê xo biwazo, wînenno ke erebî eşîra Îbrayîmî Milijî talan kenê û mabênê milijan û ereban yew şer esto. Zeynel nê talankerdişê ereban rê deyax nêkeno, o zî dekewno şerî mîyan û talanî ra milijan xelesneno.

“Zeyn bî tufangê xo ra û xo eşt astorî ser. Ereba îndî şenik mendîbî ke xo Asparîya Milija biresnê, hîrmîna asparî kî ver çarna ra dîna û mîyonê asparîye ra zê fîştîq erzîyay verê asparîya Ereba. Bî reqîya-teqîya tufanganê dîna û mîyonê Erebadê bî ra vîndî. Erebi nata dot astoranê xo ra peray. Şope ke nivêrd ra hîrmîna asparkî a heto bîn de erzîyay tever. Uja ra kî astorê xo defêna çarnay ya û pêy ra qelebîyay ci hete ver de erzîyay. Eke erzîyay hete verî rem gîna Ereba ra. Aye de Mila kî hucim kerd. Ereba talan caverda û remay. Asparîye pêy ra kewte dîna dime. Aye de Zeynî û olvozê xo dîna ra virîyay ya.” (KP, r. 304)

Hedîseyo bîno ke serkarakter Zeynelî ser o tesîr keno kişiyayîşê cinîya ci Xece bi. Zeynel nê hedîseyî rê yew reaksiyonê cîya dano. Êdî o nêwazeno sey şakî ko bi ko bigêro û dewlete ver ra bi tersa biremo. Mergê Xece zereyê Zeynelî de yew direbeto xorin akerdî. Eke Zeynel sey verî bibiya yê ey do haq û naq heyfê cinîya xo bigîrdayê. Feqet na rey wendoxî yewna Zeynelî vînenê hedîseyan mîyan de. O, êdî şer nêwazeno û na rey heyfgirewtîşê xo ca veradano. Şino bexişêkerdişê xo wazeno. Winî ke wexto ke Wel pêhesîyeno ke pîyê Xece Mist hetê dewletî ra vîradîyayo nêzana se bikero. Zeynel nêwazeno Wel, Mistî bikişo. Çünke înan hina nika bexişê xo waştî.

“Hena teze xo resno welat, pêhesîyay ke dewlete Pîyê Xece Mist verdo ra. Wel ke pêhesîya nizana ke se bikero. Zeynî Wel pêguret û cêra ver:

- Welo ma efa xo hena teze veta. Meşo çîyode nîyanên meke.

Aye de Wel teqa:

- Qey ti hondaye bêgonî ya? Pore, veyva mi ebe destê mi dê kiştene. Ti Xece rê mevêşe kî ez vêşeno.

- *Ero mêrik zere de bî. Destê mêrik de çîye çîn bî.*

- *Tore aşîre wo, bawo mi rê çî. Ez şori hermete bikişeri? Guna cênike ebe gonya mêrdî êna şûtene.*" (KP, r. 305)

Vatox averşîyayîşê hedîseyan de nê reaksiyonanê serkarakterê xo wendoxan rê wexto ke pêşkêş keno eynî wext seke nê pasajan de zî aysîyeno wazeno ke wendoxî bedilîyayîşê zihnîyet û hîsê serkarakterî bi çîmanê xo ya biwînê.

Romanî de hedîseyanê armanîyan zî wendoxî bi serkarakter Artînî (Xaç) ser ra eşkenê biwînê. Artîn yew lajêko armenî yo. Dewleta osmanîyan fermanê armenîyan dana. Artîn bakalê xo Dîgran û maya xo ya pîya ver bi nê fermanî ra remenê. Vatox, romanî de hêdî-hêdî wendoxan anceno meseleyê armenîyan ser. Rewşa armenîyan zafane hedîseyê ke derûdormeyê Artînî ser ra ravîyerenê bi înan a pêşkêş benê.

Wendoxî destpêkî ra heta peynîyê romanî heme hetê ra xurtbîyayîşê Artînî beşanê romanî de eşkenê bivînê. Her çiqas romanî de Artîn û karakteranê romanê yê bînan mabênê zaf dîyalogî ca megîrê zî seba mûnitişê hedîseyan vatoxî xo rê sey serkarakterî Artînî weçîna yo. Artîn bakalê xo Dîgranî pîya tena maneno, wexto ke Alayê eştana înan ser, maya Artîn û cîranê ci benê vîndî. Xora bado zî Dîgran orte ra beno vîndî û êdî Artîn tena maneno.

Rojê karakteranê romanî ra Bak yew holike de yew doman vînenê. No lajek, domanê dewe ra nêbi. Vatox, wendoxan rê nameyê lajekî reya verên rasterast ca nêdano û wazeno ke wendoxî nê kesî texmîn bikerê. Seba ney zî tayê malumatan dano û wendoxî zî êdî texmîn kenê ke no lajek Artîn bixoye. Bak, Artînî sey lajê xo vînenê û ey qet xo hetê ra nêabirnenê, şîno kotî Artînî zî xo de beno. Reya verên Artînî dewijanê xo ra zî nimnenê. Çünke dişmenê Bakî eke şîk berdayê keyeyê Bakî de yew domanê armenîyan esto hema Alayî rê xeber dayê. Dewijî derheqê Artînî de meseleyê efsanewî zî virazenê û nê meseleyî fek ra fek dewe mîyan de gêrenê.

"Dewijî ver kerdîbî ci mesela Artînî qesî kerdêne. Tayîna vatêne, lajê Bakîyo ke milakete ra bîyo o wo, Layik Hermenîkî qesî keno ke, wa dewij henî bizano ke domanê Hermenîyan o. Tayîna vatêne Hermenîya layik ardo eşto vilê Bakî. Tayîna vatêne xebera kesî pira çîn bîya, lê wertê Hermenîya de cênîyade Bakî bîya." (KP, r. 202)

Bak nê meselan ra dima nameyê Artînî bedilneno, keno Xaço/Xaç. Vatox zî êdî nameyê Artînî sey Xaçî ya şuxulneno romanî de. Xaç leyê Bakî de nezdîyê heşt serrî maneno û keyeyê ey de beno xort. Reya verên seba Xaçî nê cayê xerîbî de ciwîyayîş zehmetbi. Feqet bado o êdî Bakî sey piyê xo hesibneno. Demêk ra dima dewleta osmanîyan reyna seba armenîyan yew fermano newe vejena. Armenîyê ke dorûdormeyê welatî de ciwîyenê bi nê fermanîya êdî tehcîrê welatanê bînan benê. Na xeber zerrîya Bakî kena teng. Bak zano ke dişmenê ey do peyê Xaçî meviradê. Winî ke rojê Mamê Xece yeno keyeyê Bakî û wazeno ke Bak, Xaçî teslîmê înan bikero. Bak reyna Xaçî destê Mam û alayan ra xelisneno. Feqet êdî Bak zî zano dişmenê ey û Alay bi yew şekil de Xaçî rê zarar bidayê. Aye ra Bak qerar dano ke Xaçî biresno armenîyanê ke hetê rûsan de duşê osmanîyan de şer kenê înan biresno. Bak bi destê xo ya Xaçî beno nêzdîyê erzirom û tîya de emanetê armenîyanê ucayî keno û pêyser agêreno.

Keyeyî ra abirîyayîşê Xaçî Perze ser o zaf tesîr keno. Perze eslê xo wexto ke Bak Xaçî vînenê ey keyeyê xo de nêwazena û Xaç seba aye êdî sey yew dişmenî bî. Feqet bado ke serrî ravîyerenê Perze Xaçî sey lajê xo Xidî vînena û şîyayîşê ey zorê ci şîno. Winî ke Perze ê rojanê verênan ana çîmanê xo ver û xo ra şerme kena.

“Perze virane arde Xaçî ra, damîş nîbîye da zînikê ra berbe. Ameyena Xaçî ame vîrî. Waxto ke Bakî layîk ardbî halê merdene de bî. Perze virnîye xirabîyade pile layîkî rê kerde. Layîk niwaşt ke çê de bimano. A taw Bakî ra şîrmaqa de henêne werdbî ke, çîma ra cîk pêraybî. Nika kî a taw ke ardêne xo vîrî, xo ra şermayîyêne.” (KP, r. 410-411)

Wendoxî şîyayîşê Xaçî ra dima heta peynîyê romanî êdî ey qet hedîseyan mîyan nêvînenê. Vatox, wexto ke wendoxî Xaçî xo vîra kenê a çax peynîyê romanî de Xaçî reyna ano dekeno mûnitişê hedîseyan mîyan. Na rey Xaç sey leşkerê rûsan pêşkêş beno û lajê Bakî Xidî -serran a pîya bîbî gird- ey esîranê rûsan mîyan vînenê û uca ra xelisneno. Vatox bi no şekil wazeno ke aksîyonê hedîseyanê xo ganî tepişo û wendoxan rê bi serkarakterê xo Xaçî ya mûnitişê hedîseyanê xo yê bingeyênan reyna heta peynî romanî de zî ca bido.

2.1.6.2. Karakterê normî

Seke yeno zanayîş karakterê normî serkarakterî ra dima romanan de tewr karakterê aktîfî yê. Nê karakterî zî sey serkarakteranê romanî mûnitişê hedîseyan de zaf ca genê. Feqet fonksîyonê nê karakteran serkarakteran ra cîya yê. Nê karakterê normî tena averşîyayîşê hedîseyan de serkarakterî rê yan rasterast yan zî îndîrekt yew şekil de hetkarî kenê. Nê hetê ra ma serkarakteranê *Kilama Pepûgî Zeynel û Xaçî* ser ra eşkenê tayê karakteranê norman rê ca bidê.

Hedîseyê ke serkarakterê romanî Zeynelî ser ra ravîyerenê yew karaktero normo ke bala wendoxan rasterast anceno eslê xo çinî yo. Feqet ma eşkenê goreyê averşîyayîşê hedîseyanê romanî birayê Zeynelî Welî, cinîya Zeynelî Xece û reyna embazê Zeynelî Memî sey norm karakterîya wendoxan rê pêşkêş bikerê.

Welî, birayê xo Zeynelî ra gird o. Feqet Welî zanayîşê Zeynelî rê zaf bawer keno û vateyanê Zeynelî ra nêvejîyeno. Welî û Mem hema-hema hedîseyê ke Zeynel tede ca geno her di heme zî nê hedîseyan de hetkarîyê Zeynelî kenê. Welî, Zeynelî ya pîya heyfê pîyê xo geno. Mem û Welî her di heme êdî sey leşkerê Zeynelî benê. Dewaya înan û dişmenê înan yew bî. Keyeyê înan êdî koyî bî. Heta peynîyê romanî Welî û Mem levê Zeynelî ra nêabiryenê û averşîyayîşê hedîseyan de serkarkerî rê bi sey karakeranê norman piştî danê.

Reyna romanî de hedîseyanê Zeynelî de sey norm karakterî cinîya Zeynelî Xece zî ca gena. Xece, Zeynelî ra zaf heskena. Her çiqas zewacê înan ra dima yew keyeyê înan mebo zî Xece, Zeynelî hetê de xo keyfweş hîs kena û derdê ke serêyê înan ra ravîyerenê qet vîrê aye nînê. Zeynel wexto ke hetê hîsî ra kewno teng, Xece tim ey rê piştî dana. Seba Xece êdî tena Zeynel estbi. Winê ke wexto ke maya ci Pore wazena keynaya xo biwîno, Xece nêwazena maya xo biwîno. Çunke Xece zana ke wexto ke pîyê ci hete dewletî ra ameyo tepiştîş, aye ra maya ci Pore seba îxbarê înan wazena keynaya xo biwîno. Yanî Xece vîrkewtişê maya xo rê bawer nêkena. Xora bado zî vatena Xece vejîyena û Pore cayê înan îxbar kena. Xece zî sey ê karakteranê normanê bînan serkarakterê romanî rê heta mergê xo hetkarî kena û nê wezîfeyê xo bi yew şekilê başî ana ca.

Destpêkê hedîseyanê Xaçî de reya verên sey karakterê normî bakalê Xaçî Dîgran wendoxan rê pêşkêş beno. Domanê Dîgranê hetê Alaye ra çimanê ey verê de kişiyenê. Dîgran, veyva xo û tornê xo Xaçî (Artîn) ya pîya bi mengana xo nimneno. Dîgran tena veyva xo û tornê xo nêxelisnabi, ey eynî wext cinîyê dewijanê xo zî mergî ver ra xelisnabi. Êdî hêvîya înan no kalo ardîş sipê bi. Dîgran dewe de zî sey yew keso baş hesibîyayê. Aversîyayîşê hedîseyan de Dîgran veyva xo û cîrananê xo keno vîndî. O û Xaç tena manenê. Axirî dewamê hedîseyan de vatox Dîgranî zî bi yew şekil de orte ra keno vîndî. Wendoxî rewşa Dîgranî ra bêxeber serkarakterê romanî Xaçî ser ra reyna şahidê hedîseyan benê û heta peynîyê romanî zî rewşa Dîgranî nêzanîyena.

Kilama Pepûgî de hedîseyê ke serkarakter Xaçî (Artîn) ser ra ravîyerenê bêguman nê hedîseyan de sey karakterê normî Bak zî yeno wendoxan çiman ver. Heta eke nuştox temaya xo ya bingeyên meseleya armenîyan ser o awan mêkerdayê û na temayî zî bi Xaçî ya ma rê pêşkêş mekerdayê ma eşkenê vatayê Bak sey serkarakterê romanî ca geno. Çünke destpêkê romanî ra heta peynîyê ci Bak hema-hema zafane hedîseyan mîyan ca gêno. Feqet ma gerek ney zî xo vîra mekerê her çiqas tayê romanan de norm karakterî serkarakteran ra hina wêşî hedîseyan mîyan ca bigirê û gorêyê serkarakteran hina hetê nuştoxî ra hema hetan ra baş bivirazîyê zî eslê xo ê seba serkarakterî estê û tena resayîşê meqsedê serkarakterî ya hedîseyan mîyan ca genê. Deniz Gunduz zî goreyê serkarakteranê romanê xo Zeynel û Xaçî ya norm karakterê xo Bakî rê dahîna zaf ca dayo û goreyê înan dahîna zaf dîyolagan û hedîseyan mîyan de ey rê rol dayo.

Bak wexto qeçekbi dişmenê eşîra ci Seyida pîyê ey kişenê û badê çend serran zî reyna Seyida birayê ci Budî zî raya karerî de kişenê. Maya Bakî eke pêhesîyena lajê ci kişîyayo a zî xo mereke de erzena dare. Méyîtê may û birayê Bakî dekenê yew mezeli. Nê hedîseyî psîkolojîyê Bakî ser o zaf tesîr kenê. Feqet Bak reyna zî nêşino heyfê xo nêgeno û êdî dewe ra dûrî ciwîyayîşê xo dewam keno. Xora dişmenê ci zî êdî dest nênanêpa. Sebebê ney zî goreyê dewijan Bak êdî milaketana ciwîyeno û heta winî ke o eşiqê yew milakete zî beno. Vatox, nê hedîseyê ke Bakî ser ra ravîyerenê romanî de bi sehneyanê rastîvîniya efsûnkaran de wendoxan rê pêşkêş keno.

“Merdîm Kilama Pepûgî de rastê unsûranê rastîvîniya efsûnkari yeno. Romanî de ca dîyeno hedîseyanê surrealîstan. Feqet seba ke nê seba ke dinyaya rasyonele de bê ke xerîb bêrê vînayîş xo rê ca vînenê, ganî sey unsûranê rastîvîniya efsûnkari nêrê musnayîş (nîşandayîş.) Nê unsûrê eserî, hetê rastîvîniya efsûnkariya romanî vejenê orte. Mumkin o ke hedîseyê ke dormeyê karakterê Bakilî de qewimîyenê, sey nimûneya ney nîşan bidîyê (bêrê musnayîş).” (Akman, 2017: 2624)

Romanî de vatox serkarakterê xo Xaçî ya pîya zaf sehneyan de norm karakterê xo Bakî rê ca dano. Bak, heta mêrgê xo Xaçî rê sey yew pawitoxî hayîdar beno û reyna sey yew qertelo ke leyrê xo çîyanê xiraban ver ra gêno perranê xo bin ey eynî bi o şekil de muhafeze keno. Bak tena Xaçî rê nê armenîyê ke hedîseyanê romanî de ca genê înan rê zî her firsend de hetkarî keno. Rojê Bak û Xaçî biran mîyan ra raştê yew kalê armenîyan yenê. Kalê rewşa perîşan mîyan de bi.

“Kal zê hopike lertzêne. Bak çîp bîbî destê kalekî ra ke, wa megino wara. Xaç cayê xo ra uşt ra û qayte kalekî bî. Bakî kalek guret ard serê tapole de da ronîştene. O bi xo kî şî xo rê tapole arde duşê kalek de cok şana hard. Çimê kalekî ginaybî çale ra. Seke mezele ra meyite vejîyo bêro henên bî. Halê dê ra qurf kewtêne zerê îsanî. Astikê rû erzîyaybî tever. Boya de girane cira amêne. Serê xo henî dayîm lertzêne. (...) Bakî none kerde lete û şanite verê kalekî. Kalekî dolime di dolimî didan na piro û henî pa mend. Bakî logme cinî ra serê şitî û hemgen ra û kerd fekê kalekî. Badîye kî ebe destê xo berdê verê fekê û do kerd logme ser ra. Henî ebe a qede logme jû Bakî werd, logme jû kî da kalekî.” (KP, r. 213)

Bak, zafane nê sehneyanê winayînan de ca gêno. O, sey milaketa ke armenîyan rê perrê xo sîper kerdo eynî bi o şekil yew wezîfe ya wendoxan rê hetê vatoxî ra pêşkêş beno. Reyna romanî de karakteranê muhîman ra Levon zî hetkarîya Bakî vînenê. Levon fermanê armenîyan ra dima sey şakîya dewletî rê îsyan keno û embazanê xo ya pîya vejîyeno koyan. Vatox, têkoşîna armenîyan zî zafane Levonî ser ra hedîseyanê romanî de mûnenê. Romanî de ma eşkenê Levonî zî sey karakterê normîya bişuxulnê. Her çiqas Levon û serkarkterê romanî Xaçî mabênê de raştaraşt yew têkilî mebo zî averşîyayîşê hedîseyanê romanî de wendoxî eşkenê temaya bingeyên -meseleya armenîyan- ser ra yew têkilîya îndîrekt bironê. Xora peynîyê hedîseyanê romanî de zî Xaç û Levon pîya hetê rûsan de sey leşkerê înan şer kenê. Yanî vatox peynîyê romanî de zî înan bi yew şekil ano têhet. Îşte Bak zî reyna seke armenîyanê bînan rê kerdbi bi o şekil de Levon û embazanê ey rê zî ardim keno, înan yew cayê de nimneno û înan rê

çî-mîyê werdî beno. Vatox, hetkarîya Bakî dîyalogo ke mabênê Levon û Bakî de ravîyerenî bi nê sehneya wendoxan rê mojneno.

“- *Levon, kalekê şima se vano?*

- *To rê duway keno ke, ti ardo resno ma.*

Tariyê şewe de roştîya adirî çimê Bakî bereqnay. Qayte kalekî bî û têt huya. Kalekî ver şana ci olvozanê xo ra tayê çimî vatî, herkesî çimê xo çarnay Bakî ser. Kifşe bî ke derheqê Bakî de qesî kerdêne:

- *Ma nika se vano?*

- *Lajêko ke lewê to der o, qale dê keno.*

Bak uşt ra û binê qaputê xo ra şegale vete û derge Levonî kerde:

- *Mi şima rê hebe non ard, berzerê veyşanîya xo ver.*

Levonî ke girsîya şegale dîye Bakî de huya:

- *No nonê mirdwerîşî nîyo, ma rê di rojî bes o.*

- *Ez şima rê oncîya ano.*

- *Zamet meke.*

- *Zamet nîyo, logmê Xizirî yo.” (KP, r. 221)*

Kilama Pepûgî de vatox bitaybetî hedîseyê ke serkarakter Xaçî ser ra ravîyerenê seba nê serkarakterî karakteranê normanê xo zaf bi yew şakilê başî virazeno. Nê karakterê normî averşîyayîşê hedîseyan de bi çarçewaya temaya romanî de serkarakterî ser o hetê pozîtîfî ra tesîr kenê û reyna heta peynîyê romanî zî her yewî wexto ke dekewnê hedîseyan mîyan wazîfeyê xo anê ca.

2.1.6.3. Karakterê kartî

Karakterê kartî romanî de averşîyayîşê hedîseyan de tam eksê serkarakterî ya yew wazîfeyî de ca genê û resayîşê meqsedê yê bingeyênê serkarakteran rê manî benê. Ma gerek *Kilama Pepûgî* de sey karakterê kartî ya gorêyê di serkarkerê romanî -Zeynel û Artîn (Xaç)- ya yew katagorîzê bikerê. Romanî de her serkarakter cîya-cîya hedîseyan de ca geno û wendoxî zî bi nê melumatî ya eşkenê karakteranê romanî zî goreyê nê di hedîseyan cîya-cîya bifikrîyê.

Hedîseyê ke Zeynelî ser ra ravîyerînê nê hedîseyan de sey karakterê kartî eslê xo yew şexs yan şexsî rasterast nêvirazyayo/ê. Yew şexsî ra zafane averşîyayîşê hedîseyan de leşkerê Alaye Hemîdîyan tim manîyê Zeynelî benê û hema ca de seba kiştîşê ey ko bi ko ey dima gêrenê. Tebî nê Alaye de dişmenê ci cîbranişî bi xususe zor kenê Zeynelî û yew şekil de mergê ey wazenê. Reyna romanî de tayê hedîseyanê de ma eşkenê sey karakteranê kartî ya Sekamilî, maya Xece Pore û pîyê Xece Mistê Rezî zî biwînê. Vatox, nê karakteran tena tayê hedîseyan de sey karakterê kartan şuxulneno. Yanî eslê xo nê karakterî reya verên Zeynelî hetê de benê û hetkarîyê ey zî kenê feqet bado goreyê şertanê hedîseyan sey karakterê kartan a vejîyenê vernîya wendoxan.

Zeynel Alayî ver ra embazanê xo ya pîya şino keyeyê Sekamilî. Tabî Sekamil reya verên Zeynelî bi hurmet a keyeyê xo de keno meyman. Feqet badê çend rojan Sekamil cayê Zeynelî Alayî rê îxbar keno. Alay hema eştana keyeyê Sekamilî ser. Zeynelî ferq keno ke keso ke înan îxbar kerdo Sekamil bixo yo. Tabî Sekamil seke çîyê ra xebara ci çînî bo eynî bi o şekil de na het a het remeno û kewno Alayî destê. Peynîyê hedîseyan Zeynelî û embazê ci uca ra xelisîyenê.

Reyna yew îxanet zî maya Xece Pore û pîyê Xece Mistê Rezî kenê. Eslê xo nê di karakterî Zeynelî ra zaf heskenê. Feqet wexto ke dewlete semedê Zeynelî ra pîyê Xece Mistî çekena zerre, Pore zî nê halê mêrdeyê xo rê damîş nêbena û wexto ke cayê zamayê xo zanena hema ey cenderman rê îxbar kena. Seke tîya de zî ayseno karakterê kartê ke hedîseyanê Zeynelî de ca genê zafane goreyê şertanê xo manîyê serkarakterî benê. Reyna vatox hetê fizîkî ra zî teswîrê nê karakteran nêkeno.

Kilama Pepûgi de hedîseyê ke bi serkarakter Xaçî ya pêşkêş benê, nê hedîseyan de sey karakterê kartan Mamudê Xece (Mam) û Welî Axa bala wendoxan ancenê. Mamudê Xece eslê xo eşîra xormeçikan ra yo. Mam da-vîst serrê ra vêşî koyan ra gêrayo. Bado Mam û embazê xo şînê Îbrayîm Paşayê Milijî ra bexîşê xo vejenê û şînê dekewnê Alaya cîbranişîyan mîyan. Eslê xo cîbranişî dişmenê eşîra Mamî yê. Feqet Mam keso fîrar bi û kotî de nan werdê uca keyeyê ey bi. Axirî hina nêkewt bi mîyanê Alayê, merdimê Welî Axay bî. Seba Welî Axay zaf merdimî kiştbi. Mam sey vergîya aqil bi. Winî mebîyayê hendayê serre mîyanê dişmenanê xo de nêşayê biciwîyo.

Mam destpêkê hedîseyan ra heta peynîyê ci aksîyonê romanî de rasterast sey yew karaktero kartî ya ca geno. Vatoxî nê karakterê xo bi yew şekilê başî virašto û karakteranê romanî yê bînan rê tim sey yew astengî ya ca dayo. Mûnitişê hedîseyan de Mam serkarakterê romanî Xaçî rê rasterast manî mebo zî tayê cayan de averşîyayîşê serkarterî rê binêg zî bo manî beno. Yew pasajê romanî de Mam gêreno Dîgran û cîrananê ey. Axirî Mam cayê înan vînenno. Feqet Dîgran nê cinîya hetê de nêbi. Aye ra Mam beno sey volkan û înan ser o teqano.

“- O kalek o zuxin kotî yo vaje?

- O de maya to no.

Mamî ramit veyvê ser, xo hena niresno ra bitî jûyade bîne kerde mîyanê veyvê ser. Veyve cayê xo de henî mende. Cira qe venge nivejîya. Honde ke cendekê xo cinîqîya we. Cênîya ver kerdîbî piro Hermenîkî qesî kerdêne. Mamî ra zobîn kesî qesanê dîna ra fam nîkerdêne. Çira Mamîyo cênîya her çîyo ke şîyêne, bîyêne giran. Mamî defe a het ser, defe na het ser, serê vare de amêne û şîyêne. Veyva ke serê vare de hena Mamî ra xever dêne. Mamî şî, hetanî ke veyvê gonye virte ra, serê vare de veyvê kuye. Qole karê xo caverdaybî qayte zalimîya Mamî bîyêne.” (KP, r. 149)

Reyna rojê Mam eşnaweno ke Bak yew lajê armenîyan rê hetkarî keno -no laje Xaç o- û keyeyê xo de nimneno. Mam û qola ey şînê keyeyê Bakî de bi çekanê xo ya tîk benê.

“(…) Mamudê Xece vejîyo amo verê çêverê Bakî de gonya xo kerda ro nişono. Qole kî şanita pê xo amo verê çêverê Bakî:

- Ti Hermenîya çê xo de kena weyî. Ti Hermenîya kena weyî, ê mordemanê ma kişenê.

Amo ke pê çimê Bakî bitersno. Henî keno ke layikî rê xirabîye bikero. Labelê Bakî qe goştarê dê nikerd. Hama erzîya zerê bî tufang ra û duşê ponc aspara de bîra tik û va:

- Lawo ti Ali sînena mi ra dûr kuye. Axîna pîyê mi bo ke, nano qerqelê pîyê to, ti kişeno.

Mam tersa nikewt ra Bakî ser, Bakî gonya xo kerdbî xo çim ra. Kam ke nêzîyê Xaçî bibîyêne bêmerdene dê ra nixeleslyêne ra.” (KP, r. 394-395)

Mam averşîyayîşê hedîseyan de her çiqas sey yew karakterê kartî ya hetê vatoxî ya bimûniyo zî tayê hedîseyan de no karaktero karte hetkarîyê karakteranê romanî yê bînan zî keno. Yanî vatox bi no şekil yew taybetîya balkêş zî karakterê xo yê kartî rê

bar keno. Romanî de mabênê Mam û Levonî zaf pêrodayîşî ca genê. Feqet yew hedîseyî de Mam û qola xo hemberê yew şerê Levon û Evdiramanî yenê. Nê şerî de Mam, Evdiramanî ya lex keno û dûrî ra qeytê pêrodayîşê înan keno. Peynî de zî çî ra na rey qarişê Levonî nêbeno embazanê xo rê vano.

“Veng ke kewt ra tufanga, qola Mamî pêyser cere ya û qayt biye. Mamî xo ser de qayte Alîye Usivî bî û ebe nêmhuyayîş:

-Alo! Cîbrana çixa kêma bê ma rê hondaye rind o.

Alî binê zimêla ra huya û verba çemî astorê xo ramit.” (KP, r. 189)

Seke tîya de zî ayseno Mam biqestî qarişê nê pêrodayîşî nêbeno û reya verên ke vatox karakterê xo kartî hetê pozîtîfî ra wendoxan rê pêşkêş keno. Mam her çiqas hetê Alayê bibo zî wexto ke kesê ke cîbraniyan ra bikişîyayê keyfê ey ardê. Reyna Mam serkarakterê romanî Zeynelî rê zî hetkarî keno. Wexto ke Sekamil Zeynelî îxbar keno, Mam xeber geno ke cendirman dorûdormeyê Zeynelî pîştê. Na xeber ra dima Mam cadê xo de nêvîndeno û qola xo ya pîya şino dewa Sekamilî. Vatox, pêrodayîşê Mamî bi teknîkê sehneya derg û dila wendoxan rê mojneno.

“Mamî xebere gurete ke eskerî Canêsera de dormê bi Zeynî gureto bî har:

- Lawo va lawo ma aşîr me, esker bêro lewê ma de mordema bikişo, ma veng xo ra mekîme?

Qola xo şanite xo lewe û zê pukeleke astorî ramitî. Eke kewt birê Xaşxaşe hena teze vengê tufanga ame reşt ci. Astorê xo vaznay amay tapê mezela ser. Uja ra kî kewtî wertê xirba. Pêy ra teq û req na cenderma ra. Qumandar ci rê kotî ra ame şaş bî. Qerşune ame kewte ra herme. Herme cira bî darde. Cendermî meterîs ra vejîyay kewt wertê dewe. Waxto ke remay çend tenî ki kewtî ra qerşuna qola zerî. Uja di cendermî pêser ra amay ra hard. Rem ke gina cenderma ra qola zerî erzîye tever. Uja ra şîye kewte zerê axure. A hete dewe de kî nafa veng kewt ra tufanganê dewija. Cendermî wertê dewe de nata-bota qerşuna ver remay û bîlîya xo kewtî. Qole zere de hebe nimende asparkî erzîye tever. Virnîye de Zeyn, pêy de Xece hete ra tufangî eştî hete ra kî verba arî zê pukeleke astorî ramitî. Mamî ke ê dî xelesiyay ra, astoranê xo ra bî aspar û tîpya cêray ya.” (KP, r. 239)

Pasajê ke ma karaktero karte Mamî ser ra tîya de ca dayê, nê pasajan de gerek yew taybetîya Mamî bala wendoxan bianco. Çunke no karakter hetê vatoxî ra di hedîseyanê cîya-cîyayan de -hedîseyê serkarakter Zeynelî û yê serkarakterî Xaçî de-bi di şekilan de pêşkêşê wendoxan bîyo û ancîna no karakter û di hedîseyan dekerdîyê

yewbînî mîyan. Hedîseyê ke Zeynel tede ca geno, nê hedîseyan de karaktero karte Mam hetê pozîtîfî ra wendoxan rê mûniyeno; hedîseyê ke Xaçî ser ra ravîyerenê nê hedîseyan de zî hete negatîfî ra wendoxan rê pêşkêş beno.

Vatox, sey karaktero kartî ya Welî Axay zî hedîseyan mîyan mûneno. Welî Axa reya verên armenîyan rê hetkarî keno. Çünke armenîyan ra Aşot eynî wext kerwayê Welî Axa yo. Feqet averşîyayîşê hedîseyan de na rewşa înan bedilîyena. Wexto ke fermanê tehcîrê yê armenîyan vejîyeno Aşot û keyeyê ci bar kenê şinê kerwayê xo Welî Axay hetê. Nê ameyîşî ra çend minge verî Levonî des û şeş merdimê Welî Axay kiştbi. Na mesela Welî Axayî rê bîbî derd. Ey waştê ke yew şekil de heyfê merdimanê xo bigîro. Roja bîne Welî Axa û qeçê ci kerwa Aşotî û keyeyê ci keyeyê xo de kişenê. Tena tornê Aşotî Oskanyan maneno. Mam, hîrê xulamê Welî Axayî, Welî Axa bi xo, di lajê Welî Axayî hetanî şan lajêkî de baş nêkenê. Axirî peynî de merdimê Welî Axayî bi adirîya lajêkî veşnenê.

Romanî de mabênê kurdan û armenîyan kerwatî zaf beşan de şuxulyena. Kerwatî seba nê di miletan zaf muhîm o. Kerwatî, merdimîye ra hina aver sey yew muessese hesabîyeno. Vatox zî hema-hema her beşo ke nê temayî ser o virazyayo nê beşan de na muhîmî wendoxan rê tekilîya komelkî ser ra bi nimûneyanê zaf başan a pêşkêş keno. Feqet Welî Axa nê muesseseyî rê îxanet keno. Welî Axa çimê xo keno veyva kerwayê xo Aşotî Şuşike.

“Aqilê Welî Axayî şîbî veyva Aşotî ser. Welî emrê xo de rindekîyade nîyanêne qe kesî ser ra nidîbî. Çimê cênîkî kesk bî, keskê çimanê dayê verê çimanê Welî de bereqîya. Poro sîya kewt verê çima. Porî ra têpya bejna bedewe.” (KP, r. 445)

Badê kiştîşê keyeyê Kerwa Aşotî Welî Axa Şuşike xo rê keno cinî. Demêk ra pey fermanê armenîyan vejîyeno û Welî Axa zî her çiqas mewazo zî Şuşike bi destanê xo ya kişeno. Welî Axa, kiştîşê Şuşikî ra ver nêwazeno ke biewno çimanê a yê, şerma ver çimanê xo aye ra remneno û lilikê çeka xo anceno. Nê hedîseyî ra pey vatox rewşa nê karakterê kartî bi no şekil mojneno: *“Welî Axa kî verê daye de amê war serê xo kerd mîyonê di destane xo û xêlê wext henî ser ra mend û fikirîya. Çima ra di dilopî xelesîyay ra û kewtî mîyonê vara gonîne.”* (KP, r. 500) Çîyo balkêş no yo ke vatox tîya de karaktero xo yê kartî dekeno yew rewşa dejin mîyan. Vatox, heta peynîyê romanî

de Welî Axayî sey yew karakterê kartî ya şuxulneno. Feqet nê pasajî de seke ayseno karakterê ey dekeyno yew poşmanî mîyan.

2.1.6.4. Karakterê fonî

Taybetmendiyê tewr muhîmanê karakteranî fonî nê yê: Aqil de mendişê înan, kerdişê ke wendoxî ver ecêb bimanê, estbîyayîşê rîyê înan yo vîrameyîşê ci rehet o çinî yo; estena înan ya esasîye, bi hawayo ke strukturê komelkî yê dewrê xo neqil bikero xurtkerdişê hîsê rastîye (realite) yê wendoxan, zêdekerdişê bawerbîyayoxîye û teşkîlkerdişê yew fonê rastîye yê munasîbê dewrê vateyî yê. Dewlemendîya karakteranê fonî, zaftewirî û rastîya înan, serkewtişê nuştoxî/e ra rasterast (dîrekt) nîsbeddar o. (Korkmaz, 2018: 22)

Romanê *Kilama Pepûgî* de Deniz Gunduz zaf hetan ra seba mûnitişê hedîseyanê xo ca dano karakteranê fonan. Romanî de nê karakterî hetê hûmarî ra zaf ê. Gunduz bi nê karakteran a wendoxan rê dewrê hedîseyan hetê sosyolojî ra yew hewa yo realî de virazeno û her karakterê fonî goreyê aksiyonê hedîseyan romanî de ca dano. Romanî de kesê ke sey karakterê fonîya şuxulyayê înan ra tayê ci nê yê: Silê Murtî, lajê Kewra Keboyî, cinîya Kerwa Keboyî, Maya Zeynelî, leşkerê Alayê, veyva Dîgranî, cinîyê cîranan yê Dîgranî, Hesê Memî, Ap Hesen, cinîya Ap Hesenî, Gila Fîraze, Fate, cinîya Sekamilî Gila Zoze, Gila Harse, tornê Gila Harse Dewrêş, Birayê Bakî Bud, Ristemê Qemerî, Rizg, waştîya Rizgî Xase, lajê Aşotî Serko, Alîxan, Pîro Sur, Silik, Îsmê Kile, Mikayil, Haş, Memed, Memdalî, Welê Surî, Elo Dizd, Ap Elewêrdî, Bertal, Heyd, qeçê Welî Axayî ûêb.

2.2. Tema

2.2.1. Meseleyê armenîyan

Romanê *Kilama Pepûgî* de temayanê şexsîyan ra zîyade temayê komelkî ca genê. Nê temayan ra yewe ci zî meseleyê armenîyan o. Roman rasterast meseleyê armenîyan ser o mûniyayo û Deniz Gunduz zî beşanê romanê xo de hema-hema hemînan de ca dayo na temaya bingeyên rê. Vatox romanî de reya verên têkilîya armenîyan û kurdan ra behs keno. Nê di miletan mabênê de yew atmosfero pozîtîfî virazeno. Feqet averşîyayîşê hedîseyan de na rewşa pozîtîfî bedilîyena. Êdî mabênê nê

di miletan de şero pîl dest pêkeno. Vatox, zafane meseleyanê armenîyan karakteranê romanê xo ser ra mûnito û nê karakterî cîya-cîya hedîseyan de wendoxan rê nê tameyê bingeyênî mojnênê.

Karakterê romanî ra Welî wexto ke şino Îstanbul kiştişê pîyê xo birayê xo Zeynelî rê xeber bido, reya verên şino keyeyê Kerwa Keboyî. Kebo armenî yo û keso ke zanaye yo. Keboyî nîyetê dewlet osmanîyan baş zanitê. Mabênê Kerwa Keboyî û Welî de yew sohbet ravîyeren. Kebo nê sohbetî de rasterast nîyetê dewlete bi nê cumleyanê xo ya eşkera keno:

“Nê Alayê Hemîdîye seba ma Hermenîya nê ro. Ma ke pîştîye bidêne şima ma û Kurmancîyê amêne têduş. Zate nîyetê dewlete kî o wo ke ma ebe destê Kurda bido qirkerdene. Ma û Kurda hetanî ewro Kurdistan de pîya berbayme, pîya huyayme. Mal-dawarê ma kewtêne têmya, ma amêne veyvanê jûbînî şîyêne. Ma dest û biray bîme, kewray bîmê. Feqet ti bê ke Ebdulhamît gakilê gozê ebe derzîne vejo. Naye ra têpya biray ebe destê biray dano kîştene, bira hayrê xo nibeno. Ma ke şima de alîye bikerdêne, ma û Kurda bêmerdene jûbîn ra nîbîyêne. Ewro ke derheqê ma de çîye bibo, seke adir bigino vaşê huşkî ra, ma têde henî vêşenme û benîme wele. Kesê ma kî çîno ke ma bişayno, helbe awe biresno ma.” (KP, r. 67)

Seke tîya de zî vîneyeno Kebo zano ke dewlete do bi destê kerwayanê armenîyan -kurdan- a înan bido kiştiş. Çünke Alaya Hemîdîyan de kurdê kurmancî -cîbraniyî- ra ameyê meydan. Xora fermanê Ebdulhemîdî ra dima êdî armenî seba Alayê sey dişmenî hesibîyayê û kamcî dewe de yew keyeyê armenî bibîyayê hema bi çekanê xo ya eştê dewe ser û kam esto kam çînî yo çekenê sîngûyanê xo ver. Rojê waştîya karakteranê yê romanî ra Levonî hetê cîbraniyan ra remnîyena. Levon û embazê xo benê çekanê xo û kewnê peynîya înan. Axirî cîbraniyan ra hîrê kesî kişiyenê û cîbraniyî waştîya Levonî kişenê. Vatox, na hedîseyî ra dima eştişê Alayê yê dewe ser bi nê pasajî ya wendoxan rê mojneno:

“Naye ser ra Alayê Hemîdîye eşt Dewanê Bagradîta ser. Hîrê bi hîrê rojî bagradîta dest kerd xo dewê ra nivejîyay. Feqet alaye dormê mërka guretîbî, amanîye nidêne ci. Hîrê roja ra têpya alayê, şodir hena nîbîyo zelal, ramit ser û kewte zerê dewa. Her çîyo Şervanê Bagradîta kewtî ra dima Levonî da pira verê alaye ra xo siroqit û xelesna ra. Feqet dewe de kam ke kewt destê alayê bêmerdene cira nixêlesîya ra. Cênî-camêrd, zav-zeç firsendê remayîşî ke dî remay, îna wo ke nidî kî zerê dewe de amay kîştene. Mam kî mîyonê na çirê de bî. Pîyayê ke dewê ra remê kewtî dîna dime.” (KP, r. 96)

Reyna romanî de Welî Axa û kerwayê ci Aşotî ser ra zî na tema ca gena. Welî Axa reya verên tim hetê kerwayê xo beno û ey rê hetkarî keno. Heta wexto ke fermanê armenîyan vejîyeno lajanê xo şiraweno ke xeber bidê Aşotî rê, keyeyê xo bar kero û bero. Feqet Aşot ney qeubul nêkeno. Eke dewlete hêdî-hêdî zor kena dewanê armenîyan na rey Aşot keyeyê xo geno û bar keno şino keyeyê Welî Axayî. Ameyîşê Aşotî ra ver merdimê Welî Axay hetê çeteyanê armenîyan ra ameyê kiştiş. Welî Axa êdî çimê xo kerdbî sîya û wa kam bibo bibo ey do heyfê merdimanê xo bigîrdayê. Axirî wexto ke Aşot yeno keyeyê Welî Axayî hema vatena xo ano ca û kerwayanê xo bi destanê xo ya kişeno.

Averşîyayîşê hedîseyanê romanî de Welî Axa û keyeyê ci verrê şerê rûsan şinê dêrsim merdimanê xo hetê. Eke şerê rûsan qedîyeno reyna Welî Axa û keyeyê xo reyna bar kenê dewa xo. Wexto ke Welî Axa keyeyê xo de nêbîyo, yew pûyê yena û desê keyeyî mîyan de yew halîn vîrazena. Halîna na teyre zî tam zî duşê berzînê Welî Axay de bena. Eke bîyê şan zerrêyê dêsî de bîyê kufa-kufa pûy. Mîyanê dêsî de wexto ke teyr wanayê hewnê Welî Axayî remeno û hewnanê xiraban vînenno. Heta şodir zî qet nêeşkeno bikewo.

Vatox, eslê xo bi nê hedîseyî ya bala wendoxan anceno sucê Welî Axayî ser û na teyr zî bitaybetî hedîseyî mîyan de şuxulneno. Axirî peynîyê romanî de zî bi na teyr a hetê Welî Axayî ra kiştişê Kerwa Aşotî heme dewijan rê eşkera keno. Bi nê sehneya zî vatox temaya hedîseyanê yê bingeyênî -meseleya armenîyan- ano ca û hedîseyanê romanî qedînenno. Semedê nê sehneyî vatox karakterê romanî Pîro Sûrî weçînenno. Qeçê Welî Axayî seba pîyê xo wazenê ke cayê na pûyî bixeripnê. Wexto ke Pîro Sûr ney vînenno hema kiştişê Aşotî yeno ey vîrî û çimê ci hêsîran ra benê pir.

“- Lawo o pûy Aşot o. Kewrayê şima Aşot o. Kewto dilqê pûy amo zerê dêsî de halen viraşto. O ebe şewe waneno, vengê Welî dano. Zawta dano pira. Welî coka nişkîno rakuyo. Movalê kewto vilê şima, henî rehet rehet cira nibeno. Miyonê şima de iqrar bî. Hezretê Usenî, o kerdo dilqê pûy û ruşno. Aşot kî amo, îta halen viraşto. Îndî naye ra têpya her çî şima rê beno heram. Aşotî îta gonya xo kerda ro, to dîyo qule ra nivejîno, nişono.” (KP, r. 528)

Lajê Welî Axayî Zeyn vateyanê Pîrî ra beno hêrs û hîna Pîr vateyê xo nêqedînenno pûy kena ke halînî mîyan ra bifirîyo Zeyn hema pê çuya dano piro û pûy kişeno. Pîr zî hama nişeno estora xo, merdeyê pûy geno xo dest û mîyan dewe de nata-

bota şino. Vatox zî peynîyê romanî bi nê qalanê Pîro Sûrî ya ano: “- *Bêrê, Welî Axayî na maya xo îqrarê xo kîşt!.. Bêrê Welî Axay kewrayê xo kîşt!.. Bêrê Welî Axayî Aşot û domanê Aşotî dere de qir kerdî!..*” (KP, r. 528)

Temaya meseleyê armenîyan romanî de sey temaya estûnanê yê bingeyênan hetê nuştoxî ra şuxulyaya. Çîyo balkêş no yo ke pasajê ke meseleyê armenîyan ser o ameyê mûniyayê nê pasajan de eslê xo reya verên zafane hedîseyê şexsî ca genê. Yanî ma vajê Levon seba waştîya xo Alayê de şer keno û peynî de zî înan ra merdîman kişeno. Feqet Alayê tena Levonî nê dewijanê feqîran zî kişenê. Reyna Welî Axa zî heyfê merdîmanê xo şino kerwayê xo Aşotî ra geno. Nê her di nimûneyan ra zî aysîyeno ke hedîseyê şexsî hetê dişmenanê armenîyan ra sey yew mane ya vînîyeno û nê hedîseyanê şexsîyan ser ra cezayê komelkî dayîyayo înan.

2.2.2. Şer, vêşanî û merg

Sebebê destpêkerdişê şeran çi bibo va bibo peynîyê ci de zerarê zaf girdî şexsê ke endamê komelî yê ê vînenê. Vatox, romanî de hem destpêkerdişê şerî hem zî qedîyayîşê şerî komelî ser o senî yew tesîr keno bi sehneyanê realistan a virazeno. *Kilama Pepûgî* de temaya şerî zafane mabênê çeteyanê armenîyanî, eşîranê kurdan û Alaya Hemîdîyan ser o mûniyaya. Peynîyê nê şeran zaf merdimê bêguneyî kişîyenê. Reyna peynîyê romanî de mabênê rûsan û dewlete osmanîyan de zî yew şer dest pêkeno. Nê şerî de zî zaf kesî kişîyenê û zaf dewe vilabenê. Ha mabênê kurdan û Alayê Hemîdîyan ha zî mabênê kurdan û rûsan ferq nêkeno, nê di şeran de zî zafane kurdî - bitaybetî kurdê kirmancî- zerar vînenê.

Romanî de peynîyê şeran de di temayê komelkî zî vejîyenê meydan. Winî ke şer sebebê bingeyên yê vejîyayîşê nê temayan o. Nînan ra verênê ci vêşanî ya. Bitaybetî beşanê peynîyan de temaya vêşanî zaf ca gena. Badê şeran a millet zaf zehmetî ancena û kesî destê çîyêk nêmaneno. Reyna armenîyê ke hem destê dewlete hem zî destê kurdan ra remenê ê zî vêşanî ver ra zaf dejan ancenê. Vatox, temaya vêşanî karakteranê xo ser ra zaf bi yew şekilê başî mûnenno. Wexto ke Artîn (Xaç) hetê Bakî ra vînîyeno, perîşanîya ey bi temaya vêşanî mîyan de hetê vatoxî ra wendoxan rê pêşkêş bena.

“Layik veyşaniye ver heliyaybî. Fekê layikî ra awa vaşî şîyêne. Layikî veyşaniye ver vaş werdo, maso nelerî ame ser de. Serê layikî ra devacer awgoştîye şîyêne. Bakî virana xo de serê layikî daya, qayte ci bîke çi qayt bêro, serê layik de aspîjî xilxilinê. Serê layikî kûl û bîrîna ra bîyo zê pirojine. Kûla ra awgoştîye û rem şono.” (KP, r. 162)

Reyna karakterê romanî Cîbî ser ra zî na temayî rê vatox ca dano. Dewlete semedê şerî ra keyeyê kamî de çi estbi hema dest eştbi ser. Êdî nan zî nêkewtê kesî dest. Cîb zî nê kesê ke bîyê perîşan, o zî înan ra yew bi. Cîb qerar dano ke şîro Bakî ra seba qeçanê xo tayê nan biwazo. Cîb xo bi xo qisey keno û vatox zî vêşanî ver ra rewşa Cîbî wendoxan rê bi nê sehneya mojneno.

“Ma kewrayme, mîyonê ma de îqrar esto. Ez halê to ra kî rind zano. Zano ke to dest de kî zaf çîye çîno. Bibo ti mi ra nidana wa, ez aye kî zano. Labelê ez zaf bêçare kewto. Domanê mi çê de veyşaniye ver qir benê şonê. Hetêde anbarî eskerî kerdo tal berdo. Meberdêne tawa ez amêne verê çêverê to. Ti kî zana, ez kî zano. Heya to dest ra kî çîye nêno, labelê ez zaf bêçare kewto. Meşte meyitê domananê mi veyşaniye ver çê ra vejînê. Nika ke destê şar de bibo, mi dest de çi esto roşeno onciya îdare keno. Labelê ez quman nikeno ke, to ra zobîn destê kesî de kî çîyê bibo. Mi ver kerdo ci hefte de jû pese sarebirneno, domananê xo keno mird. Pesî awir ê, zerê dîna qilaşneno ya cira varekanê merda vejeno, pesa de goşt nimendo, îndî ez o û ê wê. Ti bê a qesa xêre vaje, ez bêderman kewto, mi na dert ra raxelesne.” (KP, r. 356)

Temaya vêşanî romanî de şerê rûsan ser ra zî wendoxan rê pêşkêş bena. Wextê şerê rûsan de dewan de yew talano gird beno. Leşkerê rûsan kamcî dewe de bibê uca de qet çîyê nêviradenê, kam ke kewno destê ci; cinî, camêrd, zar û zêç ferq nêkerdê hemîne rê zulm kenê. Dewijê feqirî zî tersê înan ver ra keyeyanê xo rê heta kê ê dewe de bîyê qet nêvejîyenê teber. Badê dewe ra vejîyayîşê rûsan dewijî hema seba mirdkerdişê pîzeyanê xo derûdormê xo de gêrenê. Vatox semedê vêşanî ra bêçarêtî ya dewijan bi sehneyê dramatik a pasajanê romanî ra yewî de bi no şekil mûneno:

“Uriz genim dano astoranê xo. Astorê qazaxa henî bîyê ke ron ra bereqînê. Derdormê antoqê urizî de nata-dota fetelînê. Astorî ke heb wenê nicûnê hama henî qilotnenê ra. Dewij şandanê waxto ke Urizî astorê xo onitî berdî kerdî axure, şonê silê astora û qantira dana arê. Silî bêne verê derî de şûnê. Hebo ke silî ra vejîno ver kêne ci ê wenê.” (KP, r. 508)

Semedê şerî ra temayo bîno ke bi tebîi vejîyeno meydan bêguman merg o. Mûnitişê hedîseyanê yê romanî de seraser wendoxî eşkenê gelek sehneyanê mergî biwînê. Merg, sehneyanê ganîyan a şuxulnîyayo; vatox her sehneyî de mergî orteyê

sîneyê wendoxan de sey yew mix kuteno û wendox bêçare tena şahidê nê sehneyanê dramatikî beno. Bitaybetî vatox nê sehneyan armenîyan ser ra mûnenê. Wextê şerê rûsan û dewlete tayê armenî remenê dorûdormeyê welatî. Feqat armenîyê ke kewnê destê şarê nê cayan zaf zulman vînenê.

“Hermeñya ke va ard ra ci xo eskerê Uriz ra tirt û kewt ra dewa ser. Waxto ke Hermeñi Erzurim ra remay, ê wo ke kewte destê mîletê ujay hezar zamêt dî. Zafêri caya de dewanê Hermeñya de zav-zeç û kalê pîrî mendêne. Ya kî cênîye dixaskanî nêweş û lengî topalî... Ê ke kewtêne destê mîletê ujay berdêne, kerdêne zerê çêya. Çê dîna zafêri dar û berî ra virazîyayê bî. Mîlete ujay, ê berdêne kerdêne zerê ê bona û bado kî adir nêne pa û çê vêşnêne. Zere de bîyêne qarîya-warîya îsana û weş û weş vêşnêne. Boya goştê dîna ê ca û canga ra bîyêne vila. Gonyâ ke dîna ra dilopîna kewtêne mîyonê ronê goştî û wertê ra dilopîyêne. Tayê waxta hondaye zaf îsan zerê ê bona de vêşnêne ke, ronê dîna zê awa şîliye, verê ê bona de bîyêne gol. Bado kî cemedîyêne û bîyêne don.” (KP, r. 498-499)

Kilama Pepûgî de temaya mergî karakteranê romanî ser ra zî mûniyaya. Yanî mergê şexsî zî averşîyayîşê hedîseyan de bala wendoxan ancena. Welî Axa kiştîşê kerwayê xo Aşotî ra tepîya veyva Aşotî xo rê keno cinî. Wexto ke leşkerê rûsan dorûdormeyê welatî de şer kenê Welî Axa badê na xebere bi tersanê ver ra veyva Aşotî Şuşike wazeno bikişo. Çünke o zano ke rûsan bi eştayê keyeyê ey ser semedê na veyva armenîyan Welî Axayî rê zulmo gird kerdê. Aye ra Welî Axa aye beno dewe ra dûrî yew ca de kişeno. Romanî de mergê şexsî nê karakteranê romanî ser ra zî reyna wendoxan rê pêşkêş bîyê: Îbrayîmê Talî, cinîya Zeynelî Xece, Mistê Rezî, Bak, Cîb.

2.2.3. Talan

Kilama Pepûgî de temayanê komelkî mîyan ra bala wendoxan ancena bêguman talan o. Talan, bitaybetê peynîyê hedîseyanê romanî de hetê vatoxî ra zaf şuxulyayo. Temaya talanî zafane hetê vatoxî ra armenîyan ser ra wendoxan rê pêşkêş bîya. Seke zanîyeno hedîseyanê romanî de dewlete armenîyan bi nameyê tehcîriya yew polîtîkaya koçkerdişî ya înan cayanê ci ra kena. Wexto ke dewanê armenîyan de leşkerê dewlete dewijanê armenîyan seba koçî ana pêser dewlete înan rê yew temînat zî dana. Goreyê nê temînatî şarê armenîyan welato ke ê do şîrê uca de hetê dewletî ra mal û milko newe bidîyayê ci û reyna malê înano ke dewe de bi hetê dewletî ra zî muhafeze bibîyayê. Feqat averşîyayîşê hedîseyan de hem dewlete hem zî dewijê kurdanê ke dorûdormeyê

dewanê armenîyan de ê wexto ke dewê armenîyan benê veng hema dest pêkê talanî kenê.

“- Welatê cerî de teze mal û milk danîme şima.

Dest na piro, kaxizî nivîsnay. Çixa mal-milkê dîna esto kerd kaxize ser. Labelê hena dewe ra nivejîyê, cenderma talan da çêya ra. Teyna cerdermanê, dewe der-dormî hama, verê şîyena dina de hazir vinetbî. Ê seke dewe ra kewtî dûrî, dewijanê der-dormî seke verg biverdo malî, henî verda ra çêya û çêyî talan kerdi.” (KP, r. 452)

Nê talanan ra dima zaf dewijê kurdan hetê mal û milkî ra benê dewlemend. Dewijê ke heta o wext veyşanî û feqîrî ver ra bêçare yew şekil de ciwîyayê tehcîrê armenîyan ra dima çîyê armenîyan kewtê destanê ci seke malê ci bibo hema ci rê wayîr vejîyayê. Vatox, ge-ge pasajanê romanî de zî na dewlemendîya neheqî ya dewijanê kurdan wendoxan rê teqdîm keno:

“Şûyanîyê vizerî ebe talanê Hermenîya, ewro bibî dewlementê aşîre.” (KP, r. 199)

“Dewê cerî şîyê nîştê ra mal-milkê Hermenîya ser. Kefê dîna daha zêdêrî bîyo rind. Hen bîyo ke mal-milkê Hermenîya ser dewij bîyo bong. Herkes xo ser ra bîyo axayê.” (KP, r. 475)

“Emser dewlete kî qamçûrî ra ha wo wayîr nivejîna, kef kefê dîna wo. Hela eke dewanê Hermenîya ra nêzîyê, îna rê tam amo ra piro. Îna çê xo caverde û şîyê çêyanê Hermenîya ser. Dest no ra mal milkê mêrka ser û ser ra vinetîyê.” (KP, r. 467)

Temaya talanî dewijanê kurdan ser ra zî hetê vatoxî ra hedîseyanê romanî de şuxulnîyaya. Şerê rûsan û osmanîyan ra dima zaf mintiqayanê welatî de leşkeranê rûsan hema-hema heme dewanê kurdan talan kenê.

“Eke bî şand dewij ke şî çêyanê xo ser şaş û mat kewt ci. Çîmîye werdene ra bicê hetanî ar-dû, Ar-dû ra bicê hetanî cila û cor ra, dîna ra bicê hetanî qav-qacaxa îndî ke çixa ta ardo kerdo bar û Urizî berdo. Dewe mîyonê roje de talan bîye şîye. Hem kî talanode nîyanên kesî emrê xo de nîdîbî.” (KP, r. 494)

“Eskerê Urizî ke xo welat de îndî rind kerd ca, teze dewij ser ra zilm û zorîye kerde raşt. Heroj eşt ra dewe ser. Dewe de çixa mal-dawar kewt Urizî dest hama şanî ra xo ver berd.” (KP, r. 494)

Kilama Pepûgî de temaya talanî sey temayanê bînan hetê vatoxî ra zaf hetan ra wendoxan rê pêşkêş bena. Vatox, hem armenîyan hem zî kurdan ser ra na temaya xo bitaybetî peynîyê hedîseyanê romanî dahîna zaf ca dano.

2.3. Ziwan û Terz

Edebîyatê de kamcî tewir de bibo va bibo eserê yewinan ra bîyayîş goreyê rexnekeran karo do birîsk o. No seba heme edebîyatê miletan bînan zî wina yo. Yewin bîyayîş nuştoxî ser o yew mesulîyeto giran o. Çunke êdî tecrubeyê ê eserî ra dima nuştoxî bînî eserê verênan eşkenê xo rê sey yew rêber bivînê. Rexnekerî zî nê eseran xo rê sey yew texteyo ceribnayîşî xebitnenê. Ge rexneyê pozîtîfî ge rexneyê negatîfî nê eseran ser o kenê, nê eserî cêr ra cor ra heme hetan ra sey yew welato ke hetê îşxalkerdexan ra îşxal bîyo eynî bi o şekil yew cayo êdî.

Rexne, yan nê eseran û nuştoxê înan hetê edebîyatî ra, teknîkî ra heme waran ra beno aver yan zî nuştox û eserê ey rexneyê edebîyan mîyan de tena sey yew çimeyo verên hesibneno. Yanî yan eser nê îşxalî mîyan de helîyeno, beno vîndî yan zî ziwan û terzê xo ya xo rê yew qalxan virazeno û nê şerî ra bi serkewtişî ya vecîyeno.

Romanê *Kilama Pepûgî* her çiqas romannuştoxîya edebîyatê yê zazakî de tecrubeyo yewinan ra bibo zî, hetê ziwan û terzî ra no eser roja weşanîyayîşê xo ra heta ewro tena romannuştoxîya Deniz Gunduzî rê nê; hem romannuştoxîya ê dewrê xo rê hem zî ê ewroyî rê zî zaf beşdarî kerdo. Winî ke Gunduzî badê nê eserê xo ya heme waranê edebîyatî de eserê muhîmî zî viraştê. Bitaybetî romannuştoxîya xo hina berdo aver û romanê xo yê bînan de ziwanê xo, teknîkê xo dahîna kerdo pet.

Eserê mûniteyan de unsûrê ke mûnitişê nê eseran de ca genê sey mekan, karakter, wext, hedîse; teberê nê unsûran de ziwanê nê eserî zî zaf muhîm o. Winî ke ne unsûrê verênî bê ziwanî ya nêeşkenê xo rê eserî de ca biwînê. Aye ra gerek nuştox ziwanê eserê mûniteyî zî bidîqet biweçîno.

Deniz Gunduz, romanê *Kilama Pepûgî* de goreyê romanê xo yê bînan ziwanê herêmî dahîna zaf şuxulnayo. Heta rasterast nê ziwanî şuxulneno. Goreyê ma sebebê ney zî nuştox wexto ke romanê xo nuseno xebatê ke gramer û raştnuştişî ser o beno înan ra bêxebero. Bado ke nê xebatan ra xeberdar beno û binêk zî bibo goreyê nê xebatan tayê çîyan zî bedilneno û romanê xo de şuxulneno. Feqet reyna zî ziwanê herêmî ra zî tawîz nêdano. Çunke hedîseyê ke nê romanî de ca genê derûdormeyê mintiqaya ke nê ziwanê herêmî de ravîyerenê û nê hedîseyî zî tewr baş bi nê ziwanê herêmî ya wendoxan rê pêşkêş bîyê. Bitaybetî romanî de çekuyê ke şuxulnîyayê nê

ziwanê herêmî ra weçînîyayê. Heta nuştox seba nê çekuyan peynîyê romanî de ferhengêk zî amede keno. Ziwanê romanî de cumleyê kilmî weçînîyayê, no zî seba wendoxan taqîbê herikîyayîşê yê hedîseyan keno rehet û reyna wendoxî unsûrê ke mûnitişê hedîseyanê yê romanî de ca genê -mekan, karakter ûsb- bandurê nê unsûran zî benê.

“No roman her çiqas yew dewrê tarîxî ser o awan bibo û sey romanê tarîxî bêro kategorîzekerdiş zî bi teswîranê xo yê xurtan, bi ziwanê xo yê xurtî û tradîsyonê fekkî yê şarî bale anceno. Nuştoxî bedilîyayîşê mewsiman, cuya dewe, teswîrê xozayî û keyeyan zaf weş motê ra. Ey heta yew pisînga ke peyê andalî de xo nimita zî xo vîr ra nêkerdo û çend reyî behsê ci kerdo, teswîr kerdo. Cuya rojane bi teswîranê xurtan mojnîyaya ra.” (Yıldız, 2020: 93)

Kes eşkeno romanan de bi uslûbêko rast, bisewîya, bihunerî, xorîn, zarîf û arîstokratane ziwanê şarî yo ke pîrrê nengan (kîfîran), argo û unsûranê aleladeyan o bixebitno. (Çetin, 2021: 100) Wendoxî zî *Kilama Pepûgî* de zaf hetan ra eşkenê bi no şekil yew ziwan biwînê. Gunduz tayê cayan de ziwano edebî yo ke sey efsûnkar wendoxan aceno hedîseyan mîyan, tayê cayan de zî unsûranê sadeyan ra pir yew ziwanê şarî virazeno romanê xo de û bi nê ziwanê zerrîpakîya zî reyna bala wendoxan anceno. Efsane, meseleyê şarî û hedîseyê ke romanî de ca genê bi nê ziwani ya hetê nuştoxî ra wendoxan rê pêşkêş benê.

Kilama Pepûgî de seba mûnitişê hedîseyan hetê vatoxî ra gelek teknîkê edebî şuxulnîyayê. Nînan ra verên bêguman teknîkê dîyalogî yo. No teknîk destpêkî ra heta peynî hema-hema heme beşan de ca geno. Vatox, rewşa karakteranê xo û rewşa hedîseyan bi nê teknîkî ya wendoxan rê mojneno û dîyalogê ke mabênê karakteranê romanî de benê nê pasajan de vatox hedîseyan mîyan ra vecîyeno, wendoxî rewşa mûnitişê hedîseyanê yê romanî na rey hetê vatoxî ra nê hetê karakteranê romanî ra zanê. Mavajîme wexto ke Bak Artînî (Xaç) vînenê mabênê Bak û embazê ey Cîbî de derheqê Artînî de no dîyalog ravîyerenê.

“- Bira, to no feqîrek koti ra vet ard?”

- Cibo, Bira! Ez na çend rojî yo şono dîyarê meşa, der-dormê balix de cîyê domana vînenê. Oxro ke no layik bîyo. Şîyo kewto zerê holike, uja mendo. Pêynîye de ewro ez şîyo vengê zîbayîşê layikî kewt ra goşanê mi. Şîyo raştê ci amo.

- *Ti memusnêne kesî.*
- *Nê bira... Kes hayrê ci nîbî. Mi kerd mîyonê qaputê xo, guret ard.*
- *Ti rind kerdo. Seyida ke hayrê ci bê, gerê to alaye de kenê.*
- *Cîbo, no layik nîna caverdo ti zana.*
- *Ê rind ke caverdo, henî mebîyene no pizezê mi kî kîştêne.*
- *Heya wullê.*
- *Xizir kerdo ke raştê to amo.*
- *Ma hela se beno? Xizir pêynîye xêr kero.*” (KP, r. 174)

Seke tîya de zî ayseno wendoxî rewşa karakterê romanî yê Artînî bi nê dîyalogî ya eşkenê biwînê. Romanî de sey nê dîyalogan gelek nimûneyî estê. Teberê dîyalogî de romanî de teknîkê monologê yê zerreyî (interior monologue) zî ca geno. Eslê xo no teknîk romanî de sey yew teknîkê psîkolojîk o. *Kilama Pepûgî* de her çiqas xorînîya psîkolojî ra zaf hedîseyî ca mêgîrê zî ge-ge vatox nê teknîkî zî hedîseyan mîyan de bi karakteranê xo ya şuxulneno. Karakteranê romanî ra Dîgran şewê tornê xo Artînî ya pîya mîyanê dal û vaşî de kewno. Vera şanî yew pûy yena tam verê goşanê Dîgranî de wanena.

“*Vengê pûy de Dîgran teze ame ra xo û xo xo de ver kerd piro fikirîya: ‘Mi ewro pîyayê Xormeçika kîşt. Aşîre nika rewna kewta ra ma dime. Nika ke ez bikewrî raya koyî, nika rewna virniye ma ra gureta. O ke rind o, ez tēpya yacêrî şorî wertê bira de xo wadarî. Kes şik nibeno ra bira ser. Nika kulî vanê; do pira şîyê. Hetanî ke mesela bîye kan, aşîre tayê bîye asan ma hena teze danme pira şonme.’*” (KP, r. 142)

Reyna nê pajanê romanî yê cêranan de zî wendoxî eşkenê teknîkê monologê yê zerreyî (interior monologue) bi karakterê romanî Îbrayîmê Feqî ya zî bivînê. Îb wexto ke Alaya Hemîdîyan ra remeno vatox tersê ey bi nê teknîkiya mûneno.

“*(...) Dest û payê Îbî qara ra zê cucike ricîfîyêne. Îb xo xo de fikirîyêne: ‘Ya Xizir, ya Şayê Merda! Ma to rê se kerd ke, to na tofane arde ma ser?’*” (KP, r. 43)

“*(...) Awa xo ya şîleyîne dûrî ra zê cam bereqîyêne. Îb xo xo de fikirîyêne: ‘Nafa çemî, dewe xelesne ra. Awa çemî xêlê ya. Alaye nîşkîna ti ra ravêro.’*” (KP, r. 44)

“*(...) Vengê fatfatikê de Îb ame ra xo. Ver kerd piro xo xo de fikirîya: ‘Eke ez hena pê alaye nîyamo tufang biteqnî, hetê Xwarîke mi ra nîyaseno, ver û pêy mi ra cênê. Eke mi hetanî pê alaye nîdî tufang meteqnî.’*” (KP, r. 45)

Hedîseyanê romanî de yew sehneyî de vatox bi teknîkê monologê yê zerreyî pîya teknîkê dîyalogê yê zerreyî (interior dialogue) zî şuxulneno. Nê teknîkî de karakter seke yew kesîya dekewo yew dîyalogî mîyan eynî bi o şekil de sehneyî pêşkêş benê wendoxan rê. Karakterê romanî Bak rojê şino dîyarê hêga û merga. Tîya de xebitîyeno. Demêk ra dima hetê vatoxî ra mabênê ey û yew dara mamuxîya yew sehnê virazîyeno. Nê sehneyî de reya verên bala Bakî aşma payîzî de abîyayîşê çiçekanê na dare anceno. Vatox, nê şaş mendişê Bakî bi teknîkê monologê yê zerreyî ya şuxulneno. “(...) *Heto bîn ra kî mamuxe teze çiçek kerdo ya. Bakî ke çiçegê mamuxe di ver ra matê ci bî. Na aşma payîzî, nê vilîkî?*” (KP, r. 314) Dewamê nê pasajî de na rey vatox teknîkê dîyalogê yê zerreyî (interior dialogue) şuxulneno.

“Hama ebe vengode berz ver kerd ra mamuxe, seke mordemêde mucxil bo, a henî têt qesî kerd:

- Ne ne wakilam, wakilam! Na wo zimistan ame, ti teze çiçek dana. Ti emser ha wa zaf xebetîya, mamuxê to ha yê gila ra bîyê huşk, ti hena pê ver nêna? Xo rê hebe biarasîye ra. Nika ke zimistan ame no emegê to, tede henî şono.” (KP, r. 314)

Romanê *Kilama Pepûgî* de teknîko bîno ke bi yew şekilê başî şuxulnîyayo teknîkê kilmvateyî (summery narrative) yo. Nê teknîkî de vatox hedîseyê ke romanî de ca genê her çiqas mabênê serranê dergan biravîyerê zî aksîyonanê nê hedîseyan keno kilm û romanî de ca dano. Tabî tena serrê dergî nê; ge-ge vatox mengan, hefteyan, rojan zî bi nê teknîkî ya keno kilm û wendoxan zî hedîseyê bingeyênî ya romanî ra nêkeno dûrî.

Seke ma verî zî vatbi hedîseyê ke romanî de ca genê teqrîben mabênê serran 1883-1917î de ravîyerenê. Vatox, hedîseyê ke nê serranê dergan ravîyerenê bi teknîkê kilmvateyî ya wendoxan rê pêşkêş keno.

“Xece di aşmî yo lewê Zeynî der a. Veyve ra têpya hefte, di heftî nivêrd ra cenderma eşt ra dewe ser. (...) Xece di aşmî yo ke verê cenderma ca bi ca remena.” (KP, r. 229)

“Hefte ra tepya Emralî xo pîşt fera û raya çê pîyê Xece gurete.” (KP, r. 292)

“(...) Axirî hefte ra zêderî Pore lewê Xece de mende.” (KP, r. 292)

“(...) Xaç heşt serrî lewê dîna de mend bî. Îndî bibî pîyayê çêyî.” (KP, r. 410)

Romananê dewrê modern û postmodernî de vatoxî seba mûnitişê hedîseyanê xo eseranê edebî yan ra yan zî teberî nê eseran -yanî efsane, estanike, hedîseyê şarî ûsn- ra zaf pasajî ca genê û ney zî mûnitişê hedîseyanê romanê xo de bi sehneyanê neweyan a virazenê. Ney zî bitaybetî teknîkê montajîya kenê. *Kilama Pepûgî* de vatox nê teknîkî zafane sey hedîseyê şaran, hedîseyê tarîxîyan, estanikan, hedîseyê dînîyan ra weçînenê. Vatox, beno zî nê teknîkî zaf bi yew şekilê başî karakterê romanî Welî Axay û veyva Aşotî Şuşike ser ra ma rê mojneno. Ma verî zî vatbi, Welî Axa kerwayê xo Aşotî kişeno û veyva Aşotî Şuşike zî xo rê keno cinî. Demêk ra dima fermanê armenîyan ver ra Welî Şuşikê kişeno. Badê kiştîşê Şuşike ra yew cinîya dewij vejîyena banî ser û yew deyîra kurmancî¹ vana.

“Hecî Musa Bego heyran, ez gunek o, ez gunek o...”

Hecî Musa Bego heyran, ti îxtîyar a, ez azeb o.

Hecî Musa Bego heyran, ti çewres a, ez çardes o.

Ez axçik o, ez file wo.

Ez layiqê Hecî Musa Begê xo nîyo.

Lo lo Hecî Musa Bego, ez gunek o, ez gunek o...

De waye waye, waye waye.

Vare varena, tevla vayî.

Hecî Musa Bego mi mekîşe, ez gunek o.

Ti goştê mi raqilaynê bi kelpetana,

Ez oncîya kî nêno serê dînê musulmana...

Ti serê mi ban 'kê bi gurza,

Ez serê xo nidano, serê balîşna mêrikê musulmana.

Ez raya paytextî bicerî, şorî.

Ez textê Ebdulhemîdî bicerî, bihejnerî,

Ez hawt duwalê ecnebî ebe halê xo yo, Hecî Musa Begê xo pê bihesnerî...

¹ Na deyîre romanî de reya verên kurmancî ca gena dima zî nuştox parantezî mîyan de ca dano zazakî ya ci. Ma tîya de zazakî ya na deyîre şuxulna.

Vengê cênike şî reşt lê meytê Şuşikê.” (KP, r. 500-501)

Bala wendoxan reya verên na deyîre de nameyê “*Hecî Musa Beg*” anceno. Hecî Musa Beg mintiqaya Mûşî de yew serekê eşîra kurdan o. Dewrê osmanîyan de bitaybetî mabênê Hecî Musa Begî û armenîyan de zaf hedîseyî cereyan kenê. Nînan ra yewe cî zî meseleya yew keynaya armenîyan a. Dewa *Kharsî* (tr. *Güneylik, Güneyik*) de bi nameyê Gulîzare ya yew keynekê hetê Hecî Musa Begî ra pîyê ci ra wazîyena. Feqet pîyê Gulîzare keynaya xo nêdano. Çunke Musa Beg derûdormeyê mintiqaya xo de armenîyan ra zulm keno. Gulîzare, her çiqas çarês serrî bo zî dorûdormeyê welatî de şanê xasekî ya ci fek ra fek gêrena. Musa Beg zî çimê xo vardayo Gulîzare û peynî de zî aye remneno û sey esîran nezdîyê çar aşmî xo hetê de çarneno. No hedîse çimeyanê tarîxîyan de zaf ca geno. Winî ke welatanê bînan de zî no hedîse reaksiyono negatîfî ya ca geno. Peynî nê reaksiyonan de zî Musa Beg hetê dewletî ra yeno tepîştîş û yeno muhakemekerdiş. Gulîzare badê nê esaretîya şîna Îstanbul û destê Musa Begî ra xelisîyena. (b. Kévonian, 2015)

Na kilama (deyîra) seba na kêneka armenîye -Gulîzare- vajîyaya. Vatox zî bi teknîkê montajî bi na kilame û mabênê Şuşike û Gulîzare de têkilî roneno û eynî wext de qalê hedîseyê Gulîzare keno. Qederê nê di kesan heme hetan ra manenê yewbînî. Feqet peynî de her çiqas Gulîzare ke tarîxî realî de ca gena xelesîyena, karakterê romanî Şuşike zî çî heyfe ke hetê Welî Axayî ra kişîyena. Gunduz, hedîseyê ke tarîxî realî de ca genê înan seke tîya de zî ayseno pasajanê romanê xo de bi teknîkê montajî ya şuxulneno.

Kilama Pepûgî de vatox teknîkê pêyseragêrayîşî rê zî mûnitişê hedîseyanê xo de ca dano. Vatox ge-ge averşîyayîşê hedîseyan de wextî şikneno û beno demo vîyarteyî. Bi nê teknîkîya wendoxî demo vîyarteyî de hem rewşa karakteran ra hem zî sebebê vejîyayîşê orteyî tayê hedîseyan ra xeberdar benê. Yanî bi no şekil wendoxî eşkênê mabênê hedîseyanê romanî de hetê sebeb û netîceyî ra yew têkilî ronê. Vatox, bi vîyarteyê karakterê yê romanî Bakî ya nê teknîkî şuxulneno.

“Bakî xêlê feqîrîye onitbî. Halê feqîr-fîqarî rind zanitêne. Bak pîyê feqîrî bî. Bak bêpî bîbî pîl. Hena ke doman bîyo pîyê xo Merga Keleşî ser, seyida do kiştêne. Maye jihat bîya, dest kerdo ver domanê xo motacê kesî nîkerde, Bakî û Bud pîya kerdê pîl. Kiştena pî zê hewnê

şewe eno Bakî vîr. Hetê gola ra gazîye ame ke pî amo kiştene. Tavi ê, a waxt xêlê doman bî, kiştene merdene çik a nizanitêne.” (KP, r. 162)

Vatox, bi nê pasajîya çira Bak feqîran rê hetkarî keno ney qeçekîna Bakî ser ra wendoxan rê pêşkêş keno. Reyna vateyê derheqê Bakî û yew milakete hetê dewijan ra bîyê na mesele zî reyna bi teknîkê pêyseragêrayîşî ya hetê vatoxî ra hedîseyanê romanî de mûniyena.

“Bak xortîya xo de binê şilane de raştê çenakade rindeke beno. Çêneke şopê de werte ra darîna we û şona. Bak şono dewe de qesî keno. Pîyayê zanoxî vanê, milakete bîya. Milakete maşiqê Bakî bena.” (KP, r. 163)

Romanî de yew teknîko bîn zî teknîkê sahneyî yo. *Kilama Pepûgî* de destpêkî ra heta peynî wendoxî eşkênê bi nê teknîk ya hedîsyanê romanî rê bander bibê. Vatox, zafane şerê ke mabênê aşîranê kurdan -eşîrê ke Alayê Hemîdî de zî ca genê- û armenîyan û reyna şerê ke mabênê eşîrê kurdan -bitaybetî elewî û sunîyan- de ravîyerenê înan wendoxan rê bi sehneyanê realîstan a derg û dila yew şekil de mojneno. Mavajîme sehneyê karakterê romanê Zeynelî de wendoxî eşkênê nê teknîkî zaf biwînê.

“Zeynî zamay ver de xêlê wend, feqet tey çare nîdî. Qe kesî Zeynî ra çiyode henên guman nikerdêne. Ne hetê axayî, ne kî hetê Zeynî. Seke bî, Zeynî xafla xaf tufang kerd ra derg û ede napa. Her di heta honde ke heşarê xo bî ke, qapaxê serê axayî erzîyo. Qerşune mîyonê çarî de gîna ra ci. Axa astorî ser ra giran ame war. Aye de meşorode giran uşt ra. Zeynî xo astorî ser ra eşt har. Xo şana pê kemere û meterîs guret. Zeynî de qole kî astora ra amê war. Davîste tufang dolime de veyvî ser ra teqa. Bîye cîkîya-wîkîya cênika û çêneka. Mîyone ra camêrda veyve û berbî guretî berdî, kerdî mîyonê dar û berî. Uja ê day wa. A heto bîn de teze çektara asparkî ramit ra qole ser. Feqet qole va ard ra pira tufangî cira girê day. Şopê de tédîma astorî amay war. Asparî astora ser ra amay war û îna kî pê dar-berî de meterîs guret. Qelebelixode giran kewt kar. Her hurdmîna heta jûbîn ser ra zê torge qerşunî varnay.” (KP, r. 80-81)

Deniz Gunduz, *Kilama Pepûgî* de gelek teknîkanê romanî şuxulnayo. Nê teknîkan rê zî nuşttox bi ziwano tebîî ya paştî dayo. Bi no şekil hedîseyê ke romanî de ca genê hetê wendoxan ra hîna asan vînîyenê. Gunduz, her çiqas hedîseyanê tarîxîyan ra îstîfade bikero zî mûnitişê romanê xo de nê hedîseyan newe ra zaf bi yew şekilê başî bi teknîkanê romanî ya virazeno.

BEŞO HÎRÊYIN

3. ROMANÊ SOROYÎ DE AWANÎ Û TEMA

3.1. Awanî

3.1.1. Nasnameyê romanî

Soro, romanê dîyin yê Deniz Gunduzî yo. Gunduz, xeylê wext ra pey bi nê eserê xo ya edebîyatê zazakî de bi tewirê romanî ya reyna ca geno. Her çiqas mabênê romanê xo yo yewîn û diyînî de nezdîyê des serrî ravero zî nuştox xebatanê xo yê nuşteki dom keno û nê mabênî de yew kitabê hikayeyan û yew zî kitabê gramerî çap keno. Roman hetê Weşanxaneyê Vateyî ra 2010î de İstanbul de çap beno. Gunduz, sey romanê xo yo verên -*Kilama Pepûgî*- hetê rîpelan ra nê romanê xo zî hîra tepîşeno. No eser 26 beş û pêro pîya 525 rîpelî ra yeno meydan. Seba resmê qapaxê yê romanî yew xebata Murat Altinî şuxulnîyaya.

Roman nameyê xo serkarakterê xo Soroyî ra geno. Mûnitişê romanî de serkarakter Soroyî ser ra hedîseyê ke serranê 1990an de bitaybeyî rojhelatê Tirkîya de şero ke mabênê kesê ke ko de yê û dewlete de raverenê nê hedîseyî yew atmosferê raştîkînî de hetê nuştoxî ra wendoxan rê pêşkêş benê. Nameyê eserî hîşê wendoxan de sey yew romanê kesî biayso zî Deniz Gunduz serkarakterê xo ser ra hem temayanê şexsî hem zî temayanê komelkî rê eserê xo de ca dano. “*Xora Deniz Gunduzî nêwaşt*o sey yê romanê klasîkan yew qehremanî virazo heme serebûtan derûdormeyê ey de bêrobîyaro. Ey zafêrî waşt ke yew panoramaya ê dewrî bimojno. Çunke roman serranê 1990yî de, mîyanê atmosferê pêrodayîşî û şerî de vîyareno, No şer texribatanê giranan şarê kurdî ser o verdano. Tena şar nê tebîet û cografya zî texrib benê.” (Yildiz, 2016: 46) Ma nêşkenê romanê Soroyî tena yew romanê şexsî qebul bikerê. Romanî de eynî wext hedîseyê raştîkînê ke komelî zî ca genê û nê hedîseyî hetê nuştoxî ra bi teknîkê romanîya newe ra seba wendoxan virazîyayê. *Soro*, bi no şekil sey yew “romanê dewrî” bihesibnîyo xelet nêbeno.

3.1.2. Hoka ewnîyayîşî û vatox

Romanê *Soroyî* de Deniz Gunduzî sey romanê xo yê verênî bi vatoxê şexsî yê hîrêyînî/îlahî ya hedîseyanê xo mûneno. Bi na hoka ewnîyayîşî ya hedîseyê ke romanî de ca genê heme hetan ra hetê vatoxî ra mojnîyenê. Vatox, hem karakteranê romanî hem zî mekanaanê romanî zaf bi yew şekilê başî virašto û hîsê ke zerreyê karakteranê xo ra vîyertenê sey yew homayî zano û ney zî wendoxan rê pêşkêş keno. Seba ney rey-rey vatox teknîkê monologê yê zerreyî (interior monologue) yan zî teknîkê dîyalogê yê zerreyî (interior dialogue) averşîyayîşê hedîseyan de ca dano. Karakteranê romanî ra Silêman wexto ke pesê ci ber çekenê nîmeyî ra veşê ci mirenê û vatox bêçaretî ya karakterê xo nê pasajî de şuxulneno:

“- Serevde!..

Va xo ver de.

- Şorî kotî, çi wele xo ra kerî, serevde kenê. Dêrdê xo kam ra vajerî. Xora hîris û di pes ê, nê mê xo bel eşto. Emser ma çi wenîme, se kenîme! Eke şorî biwazî serevde kenê serevde... Fêke ma pire gonî yo, ma nîşkînîme tu kîme. Serê zav-zaçê mi ancîya dar û kemeri ser de şono!..” (S, r. 32-33)

Seke tîya de zî ayseno vatox hîsê ke zerreyê karakterê xo de vîyartenê bi nê sehneyê dramatikî ya wendoxan rê mojneno. Vatox, wexto ke mekano ke hedîseyê bingeyênî tede ca genê nê mekanî muşexes yew şekil teswîr keno. Cografyaya ke nê mekanî de ca gena bi ciwîyayîşê merdimî û tebîet ya yew têkilî roneno. Têkilîya ke mabênê înan de ya aye reyna mucered yew şekil de zî şuxulneno û sey yew mesajî wendoxan rê teqdîm keno.

“No welat welatê telîyan o, her çîyê nê welatî telîyîn o. Darê nê welatî qiltikin ê, her çîyê nê welatî seba şevknayîşê xo xeberîyeno. Ti nêşikîyeni pira be, destê to mîyanê gonî de manenê.” (S, r. 69)

Vatoxê romanî, her çiqas sey vatoxê şexsî yê hîrêyînî/îlahî destpêkî ra heta peynîyê aksîyonê hedîseyan wendoxan rê bi perspektîfê objektîfî ya bimojno zî nê perspektîfê xo seke nê pasajê corênî de zî ayseno ge-ge ca veradano û êdî derheqê mekanî de rasterast hîsanê xo yê raştîkîyan ano zıwan. Yanî vatox tayê wextan zî hedîseyan teberî ra ney rasterast bi hîsanê xo ya zî dekewno înan mîyan. Vatox, wexto ke “welatê telîyan” vano eslê xo tena nebatê nê cografîyayî qest nêkeno, bi nê îzafeya

hetê ciwîyayîşê komelkî ra zî zehmetî ya însanan zî qest keno. Nê îzafeyî zî sey yew îmajîya şuxulneno.

Hedîseyê ke romanî mîyan de ca genê ge-ge zî hetê fekê karakteranê romanî cîya-cîyan ra wendoxan rê pêşkêş benê. Vatox bitaybetî teknîkê peyseragêrayîşîya tayê meseleyan fekê karakteranê xo ra ca dano. Êdî vatox demo kilm bo zî sey wendoxan aksîyonê hedîseyan karakteranê xo ra museno. Silêman, Qemer û Hesen romanî de dewijê ke hetê dewletî ra kesê ke benê korucî yê. Nê hîrê heme karakterê romanî zafane hedîseyan mîyan pîya ca genê. Eke wexto ke nê hîrê heme karakterî yenê têhet vatox, hedîseyê ke înan ser ra ravîyerenê ge hetê dîyalogan a ge zî hetê teknîkê pêyseragêrayîşî ya teqdîm keno. Înan mîyan karaktero ke dahîna bala wendoxan anceno Silêman o. Çunke vatox hedîseyê ke demo vîyarteyî de ca girewtê bi nê karakterê xo ya reyna wendoxan rê pêşkêş keno. Vatox, yew meseleya Heso Dîkî fekê karakterê xo Silemanî ra nê pasajî cêrînî de şênber (konktret) keno û vateyê xo emanetê karakterê xo keno:

“(...) Ap Mamudê Hesê Şêre raye ser o bostan ramito, pêhesîyo ke ma şîme dewe, dîyaxe şanito verê arabaneyî, ser o cila xo viraşta, o û cinîya xo cile de, bostan ver de hewno şîrin der ê. (...) Ma xo ortê vaşî de na ro, hetê ra xîyaran ra xirmîne arde, hetê ra ser o vinetîme hela benê hêşar se kenê. Bawo hema ke zereqê tîje berzo nê hêşar nêbîy. Nê Heso Dîkî zê dîkî kerd qîqîrîqî veng da. Îşte namê ey a roje ra mendo ha! Ortê merge de kerdo haybure veng dano, huyayîş pêşekarê ma biyo ma hunîme. (...) Îşte gencîya cîwere bîye, ma hem xiyarê mêrikî talan kerdî, hem kî nelerî ardî ser.” (S, r. 86-89)

Karakterê romanî seke tîya de zî ayseno bi fekê şexsê yewinî ya hedîseyan mîyan de ca geno. Vatox, tayn zî bo hedîseyanê xo bi no şekil ge-ge hetê karakteranê xo ra ma rê mojneno.

3.1.3. Mûnitişê hedîseyan

Roman, hetê nuştoxî ra bi reqeman a abirîyayo û pêro pîya 26 beşî ra ameyo meydan. Beşo yewinî de hetê vatoxî ra mekanê hedîseyan ra bingeyînê ci derg û dila teswîr benî û dima zî serkarakterê romanî Soroyî rê ca dayîyeno. Beşê ke peynîyê romanî de ca genê êdî wendoxî eşkenê nê beşan de meseleyê ke serkarakterî ser ra ravîyerenê înan rê şahid bibê. Goreyê mûnitişê hedîseyan nê 26 beşan de çîyo balkêş no yo ke serkarakterê romanî Soro aksîyonê hedîseyan mîyan de goreyê karakteranê

bînan zaf ca nêgeno. Wendoxî destpêkê romanî de ey vînenê feqet averşîyayîşê hedîseyan de vînayîşê sekarakterî êdî sey yew karo zehmet ayseno.

“Mi kitab wend, na ro û xo bi xo fikirîyaya, no kitab çira nameyê xo Soro yo? Mabeynê karakteranê romanî de Soro sey mij û dumanî yo. Nameyê xo esto la o bi xo çin o. Sere ra hetanî peynî sey sîye, sey pejne maneno. Rey kî, tayê babetan de qet nameyê xo nêvîyareno.
” (Karakaş, 2011: 34)

Karakaş derheqê mûnitişê hedîseyanê yê romanê *Soroyî* de nê rexneyî keno û rexneyê xo dahîna aver beno û *“Fikrê mi gore, no roman romanê xormekan o. Nameyê xo ganî “Soro” ney, “Xormekan” piranayê.*” (Karakaş, 2011: 35) vano. Raştta zî karakterê ke hedîseyan mîyan ca genê zafane eşîrê xormekan ra yê. Feqet wendoxî gerek ney zî bîyarê çimanê xo ver. Nuştox kamcî temayî yan zî temayan kamcî karakteran ser ra wazeno wendoxan rê pêşkêş bikero? Nameyê romanî bîlasebeb hetê nuştoxî ra *Soro* nêbîyo. Gunduz, nê serkarakterê xo ser ra temaya xo ya bingeyên yanî pêrodâyîşê dewlet û kesê ke ko de yê wazeno ke wendoxan rê bimojno. Yanî eke wendoxî romanî bi nê hîşmendîya biwanê serkarakterê romanî hedîseyan mîyan de gêrayîşê êdî karo do bizehmet nêbeno û fehmkerdişê mûnitişê yê hedîseyan dahîna asan beno.

Karakaş eynî erjnayîşê xo de derheqê tayê mewzûyanê romanî yê ke sey sebrê wendoxê kenê tengî ya behs keno û sey nimûneyî zî bitaybetî beşanê 16 û 17inî nîşan dano. (Karakaş, 2011: 35) Beşo 16in o ke Karakaş behsê ci keno nê beşî de vatox rasterast bi teknîkê peyseragêrayîşî ya destpêkî ra heta peynîyê nê beşî de demo vîyarteyî de şaristanê Îstanbulî de ciwîyayîşê karakterê romanî Paşayî wendoxan rê mojneno. Paşa, tayê sebebê sîyasîyan ra seba ke wendişê xo yê lîse dom bikero şino xalê xo Nacî hetê. Rewşa Paşayî ya ke mûnitişê hedîseyan mîyan de ca gena nê beşî de hetê vatoxî ra derg û dila pêşkêş bena. Bê nê beşî wendoxî do reyna nê karakterî bi no şekil yew hedîseyanê hîrayan mîyan de mevînê. O wext seba nê karakterî nuştoxî çira wina yew beşo taybet şuxulnayo? Beno zî tayê wendoxê bînî zî sey Karakaşî, nê beşî de sebrê ci do bibo teng. Feqet gerek wendox ney zî bizano, nuştox mûnitişê hedîseyanê xo de sey nê beşî bitaybetî şuxulneno. Yanî bilasebeb no beş ca nêgeno û nuştox tena seba hîrakerdişê hecmê rîpelanê yê romanê xo nê beşî rê ca nêdayo.

Nuştox beşo ke ma cor de behsê ci kerd nê beşî de fekê kêneka ke Paşa ci ra hes keno -Pelîne- ra yew pasajê muhîmî wendoxan rê teqdîm keno:

“- Ma pêro zaf keyfweş bîme, payîzo renga reng bî. Otobuse çengel ra ke vejîyaye hesemete kewte kar. Ma nîyada ke virnîya ma de erabayî ameyê vindarnayene. Ma pêrunan babayî de nîyada. Babayî sere kerd tik û bi qisawete dest eşt tabanceyê mîya xo. (...) Înan şik kerd ke ma tirk îme. Baba kerd sayî, ser o tabance vejîya, kamîya leşkerîye vejîya. Aye de kurê serê babayî bî. Daye bermaye xo eşt linganê înan. Min û birayê min ê qijî ma xo eşt linganê înan. Maye bazinê xo yê zernênî vetî û eştî verê linganê înan ma warayîş vist yewbîn ra. (...) **Ê koyîyan ra yew kênekê** babayî ra bîye sur bi hêrs, bi hêrso ecayîb. Kênayê înan camêrdan ra hîna hersbîyay bî, **înan** gilê kalaşnikofan ramitî sêneyê babayî. Ma bermayme. **Fermendarê înan yewê erdişsurç ame.**” (S, r. 300-301)

Hedîseya ke Pelîne tîya de behs ci kena sereyê aye ra ravîyerto û nê hedîseyan wendoxî do beşê 21inî de zî biwînê. Beşê 21inî de zî vatox bi teknîkê peyseragêrayîşî ya hedîseyê ke serkarakterê xo Soro ca geno na rey înan wendoxan rê pêşkêş keno:

“Çekdarî û Sultane yew **merdimî da-hîrîs serre** yo paktêrapîşte şanaybî xo ver. **Cinîya ey û kênaka ey ya da-çarês serrîye** xo eştîbî verê linganê Çekdarî û kerdîbî kurî û zurîye. Sultane kî kerdêne ke înan dîrî fîyo. **Yew lajeko hewt-heşt sere** kî înan ra biney wet a bi ters piştîya destê xo kerdîbî xo çim bermayêne. Cinîke bazindê xo yê zernênî vetêne û eştêne verê linganê Çekdar û Sultane û bi hezar yew fek înan ver de bi tirkî wendêne. Rîyê merdêkî kewtîbî têmîyan, tersan ra reng eştîbî bîbî sey çîtîka sipîye û fekê xo kewtîbî tê çimê xo bibî bilqî. Rîyê Çekdar û Sultane kî kewtîbî tê bi hêrseko bêhesab cinîke de nîyadayêne.

(...)

Sultane çardexur û kamîya mêrdêkî ya leşkerîye dergê ey kerde û qet çiyek nêvat. Cinîke tey vetîbî ke o serekê înan o rey kî ver kerdîbî ra ey, a û kênaya xo ameybî ra zanî gêrayêne ey ver. Soro rey awir verda înan û:

- Meterserê, heş berê, ma çiyê bi ey nêkenîme!” (S, r. 419-420)

Nê di pasajê ke ma cîya-cîya beşan ra sey nimûneyî tîya de ca dayê wendoxî eşkênê nê di pasajan pêveronê. Karakterê ke hedîseyê ke pasajê yê verênî de ca genê nê kesî yê:

Ê koyîyan ra yew kênekê (Sultane)

înan (Sultane û Çekdar)

Fermendarê înan yewê erdişsurç (Soro)

Seke tîya de zî ayseno kesê ke Pelîne behs kena eslê xo Sultane, Çekdar û serkarakterê romanî Soro yo. Reyna pasajo ke ma beşê 21inî ra girewtê nê pasajî de zî kesê ke ca genê nê yê:

merdimio da-hîrîs serre (Pîyê Pelîne)

Cinîya ey (Maya Pelîne)

kênaka ey ya da-çarês serrîye (Pelîne)

Yew lajeko hewt-heşt sere (Birayê Pelîne)

Pasajê ke ma cîya-cîya beşan ra tîya de ca dayê nê beşan mabênê de yew têkilîya şidênaye esto. Vatox, beşo ke Pelîne tede ca gena eslê xo hedîseya ke serkarakterê xo Soroyî ser ra ravîyerana rê ca dano. Reya verên wendoxî kesê ke Pelîne ci ra behs kena eşkera nêzanê. Feqet averşîyayîşê hedîseyan de vatox mûnitişê nê hedîseyî beşanê peynîyan de na rey rasterast serkarakterê xo ser ra wendoxan rê pêşkêş keno. Wendox û rexnekerî bidîqetî eke averşîyayîşê hedîseyanê romanî bi no şekil bierjinê mûnitişê hedîseyan de ehemîyetê beşanê romanî reyna eşkenê biwînê. Xora wendox û rexneker hedîseyê ke beşanê romanî de ca genê sey parçeyanê puzzleyî ya gerek bîyarê pêser. Her beşê romanî sey yew parçeyê bingeyênî yê puzzle yê û peynî de pêro pîya nê parçeyî puzzleyî kenê tamam. Nuştox bi no şekil eserê xo keno tamam û mesajê xo wendoxan rê teqdîm keno.

Deniz Gunduz, mûnitişê hedîseyanê yê romanê xo -tayê îstîsnayan ra teber-kronoljîk yew şekil de rez kerdo. Feqet nuştox melumatê ke derheqê serkarakterê xo Soroyî de dano nê mêlumatan zafane demo vîyarteyî ra wendoxan rê mojnenê. Ney zî bi teknîkê peyseragêrayîşî ya keno. Yanî nuştox ge-ge wextî şikneno û hedîseyanê demo vîyarteyî ra behs keno. Eke ma serkarakterê romanî Soroyî bigîrê merkezî û mûnitişê awanî de ehemîyetê temayanê yê romanî zî biyarê çimanê xo ver, mûnitişê hedîseyanê yê romanî bi na çerçawayî de 6 helqeyê bingeyênan ser o awan bîyê. Helqeyê hedîseyanê yê metnî (ma helqeya metnî bi ‘M’ ya û yewîna hedîseyan zî bi ‘H’ ya mojna) ma eşkenê bi no şekil tesnîf bikerê:

M1: Soro pêrodayîşê dewlete û organîzayonî de yew çekdaro namdar o. Organîzasyonî mîyan de baş ameyêne şinasnayene, mintiqayanê cîya-cîyayan de bi

hewayeko serkewte qumandarîye kerdîbî. Prosesê amayîşê kampa pîle yê organîzasyonî;

H₁: Soro û embazeyê ey Lezgîn zaf pêrodayîşî qewemîyenê û leşkerî zaf zorê înan kenê û reyna înan zaf zayîyatî daybî. No semed ra koma înan yew roja gulane şina kampa pîlî.

H₂: Ameyîşê Soroyî organîzasyonî mîyan yew heyecano gird virazeno. Çekdar û Sultane wazenê ke Soroyî bişinasnê, peynî de zî nê her di kesî benê embazê Soroyî. Demêk ra pey êdî şarê a mintîqa zî Soroyî baş şinasnenê û ey sey yewo ke înan ra vînenê. Aye ra derheqê leşkaran tim melumatî ameyê organîzasyonî.

H₃: Soro na kamp de Çekdar û Sultane zî keno koma xo mîyan. Ê yew vereşan seba propagandayî koma Soroyî raya şaristanî de bi desan mînîbus û taxsîyî, kamyon û otobusî danê vînetêne, raywanan anê war û kamîya înan kontrol kena. Soro nê raywanan mîyan ra yew leşker û keyeyê ci çimanê şarê xo verî de ef keno û veradano.

M₂: Efkerdişê nê leşkerî mîyanê wexto kilm de heme mintîqa ra beno vila. Dewijî, merdimî vera kesê ke ko de yê zaf baş tewgêrayêne, zaf hurmetê înan kenê û zaf bawerîya xo bi înan anê. Feqet no hedîse gore bi talîmatanê partîyî nêbi û Soroyî rê hetê mesulê mintîqayî yê Memedî ra ceza dîyeno û çeka ey ci ra yena girewtîş. Prosesê bêçek mendişê Soroyî û bîzehmetî ya kampe mîyan de ciwîyayîşê ey, reyna efkerdişê Soroyî û eşqo ke mabênê ey û Sultane de;

H₁: Soro wexto ke ceza geno êdî karê kampî de gurîyayêne, destan ver amêne şîyayêne, her karo giran kerdêne. Lezgîn, Sultane û Çekdar na rewşa Soroyî rê zaf qahrîyayê feqet çîyê zî înan destî ra nêameyê.

H₂: Wextê ra pey Soro wina kamp de maneno peyê cû Memed reyna kome girê daye û ê erşawitî yew mintîqaya bîne. Înan reyna sey verî, ancîya bi hewayê verî xebata xo ramite.

H₃: Soro yew şewe çenteyê xo çekeno xo piştî û tifangê xo ya pîya wazeno şiro dewe. Seba na raywanî Soro, Sultane zî xo ya pîya beno. Her di endamê

organîzasyonî yew şewa şilîyîn de xo çekenê yew arzeleyî bini û bi hîsanê xo yê xorînînan a pîya benê şa.

M3: Soro û embazê ci hetê Memedî ra şirawîyenê yew mintiqaya newî. Tîya de koma Soroyî rê leşkerî pusî ronênê û çekenê înan ser. Vîndî bîyayîşê Soroyî û vîrkerdişê eyê hedîseyan;

H1: Soro pusîyê leşkeran ra dima çimê xo yew kafî de akeno. Tîya de xilmaş yew şekil de yew heşî ya yeno têçim. Soro xeylê wext goş nano xo ser feqet çiyê nîno ey vîrî. Tena ey zanayê ke yew çîyo xirab amebi ey serê.

H2: Soro nê kafî de mangan a bi heşîya ciwîyeno. Heş şina kotî o zî tim aye dima yo, sey yew merdimo yabanî ko bi ko heşîya pîya gêreno.

H3: Soro rojê wexto ke heşîya gêreno rîyê embazê xo Lezgînî yeno çimanê ey ver. Reyna xo bi xo fikrîyeno ke o kotî ra amebi tîya. Hema leşa xo ra destanê xo çarneno ke şarjorî hîna mîya ey ra yê û no çend wext o ke qet hêşarê înan nêbîyo. Mekapanê xo de, şalwaranê xo de nîyadeno ke heserîyayê, çend cayan ra eşto. Êdî hema çî hêdî-hêdî amê hîşê ci.

H4: Soro heşî ca verdeno û por û erdişa ci kewna têmîyan, kincî ser a heserîyenê, per perşan dest de zopeyê, yewêde çaqurik, to dî ke serê na kemere de, to dî ke sere ê tumî de... Bi no şekil êdî koyan de tena ciwîyeno.

Nê hîrê helqeyê hedîseyanê yê metnî û yewîna hedîseyan yê ke serkarakterê romanî ser ra ravîyerenê eslê xo hetê nuştoxî ra mûnitişê hedîseyan mîyan de bi teknîkê peyseragêrayîşîya cîya-cîya beşan de wendoxan rê mojnîyayê. Mûnitişê nê hedîseyan hetê ma ra seba wendoxan kronolojîk yew şekilî de reyna rêz bîyê. Hedîseyê ke serkarakterê romanî Soro beşo yewin de ca geno, nê hedîseyî nê hîrê helqeyê hedîseyan ra dima destpêkenê.

M4: Soro yew menga zimistanî de dewe Uskurayî de ayseno. Tîya de xo dewijan rê sey yew tucarê pesan dano şinasnayîş. Prosesê newe ra vejîyayîşê orte yê Soroyî, korucî bîyayîşê tayê dewijan û hetê leşkeran ra tepîştîşê Soroyî;

H1: Soro, dewe de nêzdîyê mengê keyeyê Maşalayî de ciwîyeno. Firîg reya verên ey tîya de nas keno. Eke leşkerî xo bierzto banê Maşalayî ser, Soro

wazeno ke ê ey sey yew tucarî ya leşkeran rê bidê naskerdiş. Bi no şekil Soro xo rê tedbîran geno.

H₂: Dewlete seba wareyanê dewan rayan akena û nê dewan ra yewî mîyan de yew qereqolo newe virazena.

H₃: Nazim seba nê rayan sey bekçî camêrdanê dewijan rê korucîti ra behs keno û dewijê feqîrê ke sey Silêman, Qemer û Hesênî înan îkna keno. Mêxsudê Keski û tayê dewijê bîni weş zanê ke dewlete bêsebeb dewijan nêkena korucî.

H₄: Wexto kilmî ra tepîya keyeyê Maşalayî îxbar beno. Leşkerî Soro, Maşala û Muradî tepişenê û benê çekenê nezaretxaneyê qereqolî.

M₅: Embazê Soroyî; Lezgîn, Siltane û Çekdar komê xo ya pîya yenê mintiqaya Uskura. Tîya de hem gêrenê Soroyî hem zî derheqê plana dewlete dewijan hayîdar kenê. Pêrodayîşê leşkeran û organîzasyonî, çek eştişê korucîyan;

H₁: Lezgîn, Siltane û Çekdar ko bi ko dewe bi dewe hema ca de gêrenê embazê xo Soroyî.

H₂: Koma Lezgînî û mabênê leşkeran qerekolo ke hina însato nê qereqolî de yew pêrodayîşo çetin vejîyeno. Leşkeran û endamê organîzasyonî ra çend hebî kesî mirenê.

H₃: Nê pêrodayîşî ra tepîya leşkerî eştenê heme dewanê na mintiqayî, dewijê ke sey korucîya seba dewlete xebitîyayî nê dewijî pêro şinê verê qereqolî de çekana xo viradanê û korucîti ra îstîfa kenê.

M₆: Sitvan qereqolî de Soro û Harunî ano têhet. Soro îşkenceyanê giranan ver ra mireno û meyîte ci hetê leşkerî ra çebîyeno game. Prosesê vînîyayîşê hetê Frigî ra meyîte Soroyî û rewşa koma Lezgînî;

H₁: Sitvan; Maşala, Murad û Soro nê her hîrê hemenan rê îşkenceyan keno û derheqê Soroyî de Maşala û Muradî rê persan pers keno. Peynî de nê di heme zî deyax nêkenê û heme çiyê ke derheqê Soroyî de ê zanê îtiraf kenê.

H₂: Sitvan na rey zî bi nameyê Harunî ya yew kesî û Soroyî nezaretxaneyî de ano têhet. Harun zî çekdaranê organîzasyonî ra yewe bi. Soro, heta o wext Harunî sey qatîlê kekê xo Sayîdî zanayê û tim waştê ke ey bikşo. Feqet Harun tîya de heme çî Soroyî rê eşkera keno, hedîseyê ke kekê ey û mabênê Harunî de ravîyerayê yew bi yew ey ra vano û Soro êdî zano ke qatîlê birayê ey Harun nê Sitvan o. Reya verên Harun, demo kilmî ra tepîya zî Soro îşkencayan ver ra yenî kîştîş.

H₃: Fîrig, meyîtê Soroyî gemê de vînenê. Feqet Fîrig ey ca veredano û remeno. Meyîtê Soroyî hefteyan ra game de hetê dewijan ra ge eştîyayê ê birî mîyan ge eştîyayê ê bînî mîyan. Dewijî tersanê dewletî ra Soroyî rê vayîr nêvejiyayê. Peynî de Fîrig û embazê ey rojê reyna game de meyîtê ey vînenê. Esteyê ey ca bi ca bîbî vila. Fîrig û embazê ey înan arêdanê û ey mezelo ke Mexsûdê Keskî seba xo kinitbî dekenê ey mîyan.

H₄: Fîrig game de Lezgînî rê rewşa Soroyî ra behs keno. Siltane, Çekdar, Lezgîn û endamê organîzasyonî bînî şînê mezê Soroyî ser. Embazê ey tîya de mezê ey ser o sond wendenê û peynî de reyna leşkeran a dekewnê pêrodayîşî mîyan.

3.1.4. Wext

Romanî de yew leteyê wextê zemanî yo teber ke hedîseyî cereyan kenê est o, yew tayê hedîseyê (zemanê weqia) ke tayê gaman, tayê rojan, tayê aşman û tayê serranê nê leteyê zemanî de vîyarenê est ê, yew zî yew zemanê (zemanê vatene) ke bade ke hedîseyî benê, wexto ke hetê romannuştoxî ra nusîyayo, derbasê kaxite bîyo, bi leteyanê zemanî yê îlawekerdeyan yan zî bi zemanan ra birnayeyan, yanî bi tesarrufanê nuştoxî newe ra mûniteye yo, est o. (Çetin, 2021: 133)

Soroyî de wext, kronolojîk yew şekil de rêz bîyo. Vatox, teberê tayê peyseragêrayîşan de seba hedîrê kerdişê hedîseyanê ameyoxan rê de wendoxan ge-ge bero demo vîyarteyî zî bê nînan hedîseyê romanî wayîrê kronolojîk yew sîstemî yê. Romanê *Soroyî* de sey wextê hedîseyan hetê vatoxî ra beşanê romanî de rasterast nêdîyayeno. Feqet ma eşkenê averşîyayîşê hedîseyan de cîya-cîya pasajanê romanî ra derheqê wextê hedîseyan gelek tesbîtan bikerê. Nînan ra yewe ci zî bêguman şerê

dewlete û kesê ke ko de yê. Seke zanîyeno serranê 1990an de Tirkîya de no şer dahîna aver şino. Hedîseyê romanî zî nê wextî de ravîyerenê. Xora temaya eserîya bingeyên zî na tema ser o awan bîya.

Reyna yewna pasajî de zî dewlete wazena ke yew qereqol virazo û viraştişê nê qereqolî zî dana “pêşmerge”yan.

“Dewlete kerdêne ke tîya tapî ser o yew qereqolo newe virazo. Aşmê ra vêşî bî ke kurdê cêrî yê ke Sadamî ver a remaybî ameybî û sey maciran Mûş de ca dîyîyaybî ci, dewlete sey karker vaznaybî ra, îhala islahkerdişê birrî û viraştişê qereqolî daybî inan û tîya dayêne gurenayene. Seba pawitişê însaatî û kontrolê gureyî Qereqolê Uskura tîya tapî ser o çadire vistîbî we, dorman de kewtêne kozikan û karkeran ser o vinetêne. Leşkeran û şarê dormeyî karkeran ra cinî-kêneke bo, zav-zêç bo “pêşmerge” vatêne.” (S, r. 98)

Kurdê ke tîya de bi “*kurdê cêrî yê ke Sadamî ver a remaybî ameybî*” behsê ci benê destpêkê serranê 1990an de Şerê Korfezî de Sadam Huseynî ver ra koç kerdbî Tirkîya. No hedîse tarîxê kurdan de bi nameyê Koçkerdişê 91î ya zî zanîyeno. 1,5 mîlîyonî ra veşî kurdê iraqî cîya-cîya welatan sey Tirkîya, îran ra bîyê vila. Ê nê welatanê xerîban de zî zaf zehmetî ancenê. Vatox, bi nê pasajî ya wextê hedîseyanê romanî xo seba wendoxan reyna keno eşkera. Ma êdî zanê ke hedîseyê ke romanî de ca genê serranê 1990an ravîyerenê. Ameyîşê serkarakterê romanî Soroyî ra heta mergê ey, hedîseyê romanî hetê nuştoxî ra teqrîben mabenê yew serrî de wendoxan rê pêşkêş benê.

3.1.5. Mekan

3.1.5.1. Mekanê dorûverkî

Dorûver; yew cayo ke ser o nêameyo vindertiş, nêbîyo vîrameyîşkerdiş (xatiratîzekerdiş) û transformekerdiş; tena ser ra yeno derbazbîyayîş (vîyartiş), la xorîniya ey nêno vînayîş, şexsî yan hedîseyî bi hawayo cîdî mutesîr nêkeno. Nê mekanê ke fonksîyonê yew vestîyerî ke mûnityê hedîseyan ci ra dardekerdeyo vînenê, nêşkenê manaya guzergâhî ra wetêr yew mana îfade bikerê. (Korkmaz, 2015: 82) Destpêkê eserî de sey mekanê dorûverkî mintiqaya gimimî, bitaybetî Deşta Uskurayî ra behs beno.

“Deşta Uskura de hez û dereyan de vewre ginaybî piro, pul-pul belekî kewtîbîy erd. Deşte sey yew uskuraya sipî û hîraye mîyanê Koyanê Şerefîdînî û Bîngolî de rojhelat û rojawanî ser de bîyêne ra hîra. Derûdormeyê na uskura de bi desan dewî nîyîyaybîy ro. Nê dewan kî nika sey belekanê deşte sîya kerdêne, sewbîna her ca binê vewre de bî.” (S, r. 9)

Hedîseyê ke romanî de ca genê zafanê nê mekanî de ravîyarenê. Hetê vatoxî ra dewê na mintîqa, wareyê ci, sûk û qereqolê dewe sey mekanê dorûverkî şuxulnayayê. Vatox, pasajê ke seba nê mekanaan şuxulnayayê nê pasajan de derg û dila teswîrê nê mekanaanê doruverkîyan keno. Reyna vatox keyeyanê karakteranê romanî zî bi teswîran a wendoxan rê mojneno. Mavajê keyeyê Silêmanî vatox bi no şekil teswîr keno:

“Oda de hetê binî de erd de kulavêdo kan, hetê serî de kî yew xalîya kane, rengin û neqîşxasekine ravisteyîye bîye. Kulav heserîyaybî û ca bi ca bibî qule. Hetê pencera de di somyayî têduşt de nîyîyaybîy ro. Rîpêşê somyayan reng eştîbî û çend cayan de girs-girs pol bibî. Sobaya tenekeyine berê oda ver de giran veşayêne. Verê soba de yew teneke de serê çend sergînan û kolîyan yasayêne. (...)” (S, r. 36)

Vatox, nê mekanaanê dorûverkîyan ra cîya bi karakterê xo Paşayî ya zî ge-ge mekanaanê neweyan wendoxan rê teqdîm keno û înan beno şaristananê rojawanî sey Îstanbul û İzmirî. Paşa seba wendişî û xebitîyayîşî nê bajaran de cîya-cîya ciwîyeno. Vatox, mekanê ke Îstanbul de ca genê yew atmosferê rastîvînî şekilî de wendoxan rê mojneno. Kuçeyanê ci, baranê ci û gecekondîyanê nê şaristanî sey yew tabloyî hîşê înan de virazeno.

“Taxanê gecekonduyan de hewa sewbîna bî. Cadeyê mîyanê taxe ra sewbîn rayîrê welin û çamurînî mîyanê gecekonduyan ra bîyêne ra derg. Mîyanê gecekonduyan de tek-tuk bînayê çend qatinî hîna halê înaşatî de bîy, tuxlayan sur kerdêne. Uca-noca dukanî, qewexaneyî, bibîy a. Taxe mendêne ra yew şaristano pîl ke newe nîyayo ro. Şarî verê gecekonduyan de darî, tek tuk bostani ramitîbîy.” (S, r. 284)

Reyna seba mekanê dorûverkî şaristanê İzmirî de teswîrê Lîmanê Alîaxayî zî hetê vatoxî ra derg û dila ca geno.

“Lîmanê Alîaxayî çar vardîya xebetîyayêne. Her hetê dinya ra gemîyê ke hurdîyê cewherî kirişêne ameyêne bi lîmanî. Liman verê yew tumî de nîyaybî ro. Nê lîmanî ra dûrî sereyê lojînanê tesîsanê petrolî yê Alîaxayî yasayêne. Nê lojînan ra pêroj û peşewe kila adirî

darîyayêne we. Şandanê eksê nê kilan dayenê bi rîyê deryayî ra û sey yew lîlike rey yasayêne û rîyê deryayî kerdêne sur. (...)” (S, r. 305)

Mekananê dorûverkê yê ke ma tîya de ca dayê, nê nimûneyan ra zî ayseno ke vatox mekanê ke hedîseyê romanî mîyan ca genê, nê mekanaanê xo bi teswîran a bi yew şekilê başî viraşto. Reyna nê mekanî sey unsûrê mûnitişê yê romanî ya hetê vatoxî ra şuxulyenê. Her çiqas tewirê romanî, yew eserê mûnite bibo zî gerek vatox bi teswîranê xortan a wendoxanê xo nê mekanaanê mûniteyan rê bawerê înan bikero. Bawerkerdişê hedîseyan seba vatoxî û wendoxan çîyo do zaf muhîm o. Çünke wendoxî ancax bi nê bawerkerdişî ya romanî ra tam genê.

3.1.5.2. Mekanê hîsî

3.1.5.2.1. Mekanê girewteyî/tengî

Romanî de mekanê ke psîkolojîyê karakteran ser o tesîr kenê hetê vatoxî ra ge-ge şuxulnîyayê. Vatox, wexto ke karakterê romanî hedîseyanê xiraban mîyan ra ravîyerenê û hetê hîsî ra xo baş nêvînenê bi nê mekanaanê girewteyan a rewşa karakteranê xo wendoxan rê mojneno.

“Yew merdimo derg [Silêman] vejîya ame bi verê banan. Destê xo kîşte de roverdîyaye baxçeyî de nîyada. Pişîya xo aznaye ra dêsî û derg-derg goş na xo ser. Reng tey nêmendîbî, dîyare bi ke zereyê ey ra kî gonî şîyêne. Dîyax nêkerd verê dêsî de ame war û cingulî nişt ro. Sereyê xo kerd berz baxçeyî de nîyada, tê bi tê gilanê daran de nîyada. Qaytê varekanê merdeyan bî... “Guj” va vayê wisarî yê honikî û baxçe têwda. Daran reyde varekî kî hejîyayî.” (S, r. 29-30 [“[]” îşaret aîdê ma yo.])

Seba Silêmanî êdî baxçeyê ci sey yew mekanê tengî bi. Merdişê varekan seba ey zaf zor bi. Çünke sermayeyê ey û kufletê ey nê bizî bî. No hedîse karakterî ser o tesîr keno û zerreyê ey dejneno. Nê baxçeyê hîrayî de tenganî mîyan de xo hîs keno.

Vatox, seba serkarakterê romanî Soroyî zî ge-ge nê mekanaanê tengan şuxulneno. Soro, wexto ke hetê leşkeran ra tepîşîyeno, Sitvan ey rê yew hucrayî de zaf îşkenceyî keno. Hucra yo asinên êdî seba Soroyî beno cayê tersî.

“Nêrdîwanan ra vengê lingan ame. Ters kewt bi zereyê ey. Zereyê ey çixlî bî. Vengê potînan huşka huşk her çîyo ke şî bî nêzdî, çixlîyayişê zereyê ey çerexîya ra dejî ser. Vengê lingan ame verê hucra de birîya. Pîyayo ke verê berî de bî, ber nêkerd ya. Êdî ke çî fikirîyayêne ê nêzana. Labelê ey tey vetîbî ke o yo. Vengê lingan verê hucra de hîrê-çar reyî

şure arde şure ser. Vengê lingan hewna ame verê berî de birîya. Bîye çeqa-çeqa berê hucra yo asinên, tersan ra bîye çeqa-çeqa didananê ey, ey xo zere de da arê û kerd kuncik.” (S, r. 449)

Romanî de Harunî ser ra zî mekanê tengî şuxulnîyenê. Harun endamê partî ra yew o. Darbeya leşkerî ra ver Harun û Neslîxan pîya xebitîyayê. Neslîxane serran ra ey ra qije bîye. Ê falîyetê propagandayî de bî, ca bi ca, keye bi keye gêrayêne û xabata xo ramitê. Harun seba yew wezîfeyî bi mengan nêamebi şaristanê xo. Wexto ke yeno embazanê xo ra Neslîxane pers keno. Feqet xeber yena ke Neslîxane domanan ver nêweş a û na rewşa xirab zî hetê endamê organîzasyonî Sayîdî ra amê bî Neslîxane ser. Na xeber ra dima vatox rewşa ruhê yê Harunî bi nê pasajîya pêşkêş keno: *“Harunî hîrê rey pêser o, bi vengêko pê şaşmende, bi vengêko seke henekan bikero vateyê lajekî tekrar kerdî. Bi na qiseyê seke ban biganayo ey ser û binê de bimano winî bî. Dinya verê çimanê ey de bîyê tarî.*” (S, r. 375)

Dewamê hedîseyî de Harun wazeno ke Neslîxane na rewşa xirabe mîyan ra bixelesno, nê samedî ra pîyê Neslîxane ra Neslîxane wazeno û pîye aye zî ney qebul keno. Çend rojan ra dima Harunî seba mare kerdişê ey û Neslîxane şino mela biyaro. Embazê Harunî Memed raya ey birneno û ey rê xebera mergê Neslîxane dano. Vatox, karakterê xo reyna bi yew xebera xiraba dekeno yew rewşa bêçareyî mîyan, heme alemê ruhîya ey reyna keno têra. Harun, xo çekeno yew baxçeyî mîyan û êdî no baxçe seba ey sey yew mekano tengî ya ca geno, karakter nê mekanî mîyan de xo tenya, bêkes, bêçare hîs keno. Winî ke hedîseyê tebîetê ke dorûdormeyê ey de vîyarenê qet bala karakterî nêancenê: *qışta-qışta qirawilan, cîvta cîvta cucikanê gewran...*

“(…) Aye de Harunî xo kerd sist. Seke xax bibo wina rey cayê xo de şanîya ra û rayîrî ser o kewt dûrî şî pal da mistabaya yew baxçeyî û wina vinet. (...) Êdî lêlê şodirî dekewtibî, daranê baxçeyan ser o qışta-qışta qirawilan û cîvta cîvta cucikanê gewran bîye. Harunî dest eşt tunika sakê xo û yew cixare vist ta. Duyê cixareyi kewe, mîyanê gilane alunçêrano ke qirawî ra sipî kenê û mîyanê vilikanê alunçêranê ke qirawî ver veşayê ra vay dîya:” (S, r. 283)

Ma eşkenê Fîrigî ser ra zî nê mekananê tengan biwînê. Fîrig peynîyê hedîseyanê romanî de meyîtê Soroyî yew birrî mîyan de vînenê. Heta ke Fîrig meyîtê Soroyî nêdîbî dorûdormeyî birrî de bi keyfa gêrayê. Tebîetê nê cayî heme hetan ra karakterî ser o hetê pozîtîfî ra tesîr keno.

“Derûdorman de qet kes çin bi, Fîrig ververê birrî ra hetanî vava corê birrî ancîya. Awa vaye ke kerde dereyî ser da mîyanê birrî ra. Mîyanê birrî de yew sayêra koyî bibî berz û saye xo yê qijî verê ra kerdêne zerdelek û sûrî. Dare meywe ra nexelîyayêne, gilî binê giraniya meyweyan de namîyaybîy de. Sayê na dare zaf meyxosî bîy. (...) Birr de şîlanan mîyanê pelanê keskan de sey çilka gonî sûr kerdêne. Fîrigî mîyan ra sayê weşî çînitî we û kerdî tûnikanê şapikan. (...) Yew saya qije girewtêne xo dest çend rey gaz kerdêne, çend rey didani nayêne pira û eştêne vor.” (S, r. 463-464)

Averşîyayîşê hedîseyan de vînayîşê meytê Soroyî ra dima êdî Fîrig dekewno yewna rewşa cîyayî mîyan. No tebîeto ke hetê vatoxî ra reya verên sey yew mekano ke rewşa karakterî ser o pozîtîf şuxulnîyayê nê hedîseyî ra dima êdî no tebîeto hîra û bêpeynî seba karakterî beno yew cayo teng. Ma eşkenê bi nê teswîrê psîkolojîyî ya zî tesîrê nê mekanê tengî heme hetan ra karakterê romanî ser ra biwînê:

“Meytê yew mêrdekî mîyanê hajan de piştîser ramerdîyaye bi. Seke çimê Fîrigî gina ey ra tersan ra rey bêhemdê xo ciniqîya, destê xo pêşê paçî ra xelesîyay ra û sayî ey ver de çarçê erdî bîy. Tersan ra saya fekê xo nêwerde winî sey kemere mend. Destê xo yo bîn kî ard na fekê xo ser û bi ters meytî de nîyada. Tersan ra por û tukê xo ser o bibî sey têlî û zerrîya bele terê pufike dayêne piro. Winî bi ke ey gîpayîşê zerrîya xo goşanê xo de hesnayêne. Ey ke xo rind verda ci vînit ke no Selîm bi xo yo. Aye de bi ziwa û winî mend.” (S, r. 464)

Mekan, goreyê bedilîyayîşê ruhê merdiman yew şekil geno. Yanî wendox gerek mabênê mekan û merdimî de yew têkilî rono û bi goreyê nê têkilîya mûnitişê romanî hîşê xo de bierjno. Reyna mekan goreyê psîkolojî û tecrubeyê merdimî ya zî mana vînenê. Mekanê tengê ke ma romanê Soroyî ra sey nimûneya ca dayî seke ayseno tena serkarakterî ser o nê karakterê bînan ser o zî hetê negatîfî ra tesîr kenê û nê karakterî zî nê mekanan de xo bêçare hîs kenê, tersenê û ruhê înan seke mabênê yew mengenevî de bê eynî o şekil de xo tepisnenê.

3.1.5.2.2. Mekanê akerdeyî/hîrayî

Eserî de serkarakterê romanî Soroyî ser ra vatox mekananê akerdeyan/hîrayan goreyê averşîyayîşê hedîseyan mûnenê. Nê mekanan de serkarakter heme derd û kederê xo tay bo zî xo vîra keno. Seke zanîyeno nê mekanî karakteran ser o hetê pozîtîfî ra tesîr kenê. Soro wexto ke beno vîndî beno dekewno yew tenyayî mîyan. Heme çî ra dûrî sey yew merdimê yabanî ko bi ko gêreno. Dima hîşê ci yeno serê. Yew şewa zimistanî yeno keyeyê Maşalayî.

“(...) Keye verê yew zinarî de bî û zinarê peyê keyeyî seke kemerê hendê yew banî girsî bêrê pêser nayêne bîyêne berz. (...) Birr tum ra bîyêne rast peyê keyeyî ra dêm dîyayêne yew kendo xorîn. Keye serserê kendî de mendêne û verê xo yakerde, hêga û mergan de bî. Merg û hêgayanê verê keyeyî de yew uca yew noca de qoçikêrê zaf girs û qalindî bîyêne berz. Keyeyo baxdadî yew keyeyo girs bî, pencerayê xo ver bi tîja şanî bereqîyayêne. Kirêcê banê welinî rişîyaybî û rengê wela banî yo surelayî roştîya tîje de zaf weş yasayêne. Kuta-kut kîştâ banî de yew hewşo zaf hîrayî ser o axur û gomeyo girso serbanwelinî bîy. Axur û gomeyî têkîştê de bî û serbanê înan yew bî. Seba ke gome û axur kîp verê tumî de ameybî viraştene serbanê înan herê pey de restêne erd.” (S, r. 13)

Ameyîşê ê yê nê keyeyî Soroyî ser o hetê hîsî ra zaf tesîr keno. Heta o wext çî xirabî amebî sere pêron xo pey de verdano û banê Maşalayî êdî seba ey sey yew sitargehî yo.

“Keye, cinîka kale, domanî her çî zaf şîbî weşîya Soroyî. Winî ke vengê kelaxanê teberî kî ey rê weş amayêne. Seke yew hewn de bo hîndasî bextîyar bî. O şop her çî xo pey de verdaybî, ne qisawete ne xêm ne kî çîyo xirabo bîn. Seke merdimê zereyî bo, seke cinîka kale maya ey bo nîka waştêne ke rawirzo viranê bîyaro ra aye û sereyê xo zanîyê aye ser o ronayo. Na cinîke het de derd û kedere nêmendîbî, seke piştâ xo bişano yew kela hîndasî pê bawer bî. Coka rîyê xo timî huyayêne” (S, r. 20-21)

Soro wexto ke game de domananê dewijan vînenî inan de dekeyno yew têkilî mîyan. Domanan ra Fîrig ey nas keno û her di heme mîyan de yew xoşabera weş dest pêkena. Nê cayê neweyî zereyê ey kenê honik û bi zereweşîya rewşa tebîet û halê domanan seyr keno. Reya verên bi ke o nê cayan bi nê çimana nîyadîyayê. Heta o wext koyî hîşê ey de tena sey cayê pêrodayîşî ya ca girewtî bi. Feqet êdî na rewşe bedilîyaybî û ey xo yew dinyaya newî mîyan de hîs kerdê.

“Yılmaz çapka şî bî sere ra, Fîrig şî peynîye, tîrrîye daye yan ke pizdan ber bîyo lingê varekî ame teber. Dîyare bî ke kavire zaf zamet anitêne. Rew-rew sere kerdêne tîk hêz dayêne xo û tey nîqayêne. Eyleme pey de cingulî niştîbî ro, bi rûyê xo kerdîbîy tîrş û tey nîyadayêne. Babil û Yilmazî sey Eyleme peyê kavire de cingulî niştî ro û tey nîyada. Soro û Gultene kî biney dûrî pawa vînetîbî domanan de nîyadayêne. Cansivikî û xebatkarîya domanan zaf şîbî weşîya Soroyî. Hewayê domanî, na kêneka rindeke ya ke ey het de ya, kavira ke zena her çî ey rê zaf weş yasayêne. Winî ke seke yew dinyaya bîne de bo.” (S, r. 77)

Romanî de yewna karaktero muhîm Mexsûdê Keskî yo. Vatox, seba keyeyê Mexsûdê Keskî derg û dila teswîran keno û wendoxî zî derheqê keyeyê ey de eşkenê zaf malumatan ra xeberdar biberê.

“(...) Dêse keyeyî di-hîrê serrî naye ra ver bi boyaxo kesko anaye ameybî boyaxkerdene û boyaxê xo êdî verê ra bibî leymin. Berî kî wexto ke keye ameybî viraştene bi boyaxo sûrela ameybî boyax kerdene û zafê cayê beran ra boyax hona bibî. Heyat de bermal de yew xalîya zaf derge, verin û qalinde ameybî rafîstene. Xalîye henêne bîye ke bermal yewver girewtîbî xo ver. (...) Heyate de hetê serî de yew penceraya qije bîye û na pencera gome, axur û hewşî de nîyadayêne. Penceraya corî û penceraya cêrî bi perdeyanê desenvilîkînan ameybî degirewtene. Heyate de di somyayî, mîyanê somyayan de yew masaya çimeyine, hetê binê heyate de masaya rîpêşine ser o yew televizyono bêreng, ey ser de kî yew radyo-teyb ra sewbîn çîyê çin bî. Dêsan ra panc-şeş resimê girsî ameybî dardekerdene û nê resiman vengîya heyate ker dêne pir.” (S, r. 106-107)

Mexsûd badê yew hewnê xo her kesî ra bêxeber bi nameyê Çala Şeyîdî de yew ca de şino mezêlê xo kineno. Nê mezêlî mîyan de hesîyeno xo ke tornê ci Fîrigo ey ser o. Hîşê Mexsûdê Keskî ser ra şîbi. Ey nezanayê ke o çira tîya de bi. Na mesele ra dima Mexsûd nan û awe ra birîyeno. Dekewno cayan mîyan. Kesîya tek çekuyê nêkeno. Sêvgulîye -Mexsûdê Keskî xortîna xo de aye ra hes kerdê- ney pêhesîyena û hema şîna keyeyê Mexsûdî.

“Mexsûdê Keskî sere darnaybî we bi şaşîye aye de nîyadayêne. Çimke ê qet bawer nêkerdêne ke a keyeyê ey bêro. Coka bibî ziwa fek ra yew qisa nêvejîyayêne. Her het ra diyare bî ke bi ameyîşê aye o zaf bibî şa. Ti vatêne ey rê roj vejîyayo winî gulê xo bibî ya, rîyê xo huyayêne. Bi ameyîşê aye şopê de keder û tînanîya xo darîyaybî we.” (S, r. 235)

Ameyîşê Sêvgulîye keyeyê Mexsûdê Keskî de yew atmosfero pozîtîf pêardbi. Seba Mexsûdî keyeyo ke bi rojan a mîyan de sey yew meyîtî ya ciwîyayê û qet teber nêvejîyayê no keye ameyîşê Sêvgulîye êdî nê mekanî ey rê kerdbi mekano hîra. Nê pasajî de vatoxî bedilîyayîşê rewşa karakterê xo wendoxanê xo rê bi nê mekanî ya bi yew şekilê başî virašto.

3.1.6. Kadroyê karakteran

3.1.6.1. Serkarakter

Serkarakter, mûnitişê hedîseyan de zaf cayo muhîm geno. Vatox, sey unsûranê romanî mekan, wext û karakteranê xo yê bînan goreyê ey virazeno. Karakterê bînî hedîseyê ke serkarakter mîyan de yo yew şekil de ci ra muteessîr benê. Vatox, dinyaya mûnitiya xo seba ey şekil dano û newe ra virazeno. Serkarakterê romanî Soro yo. No serkarakter her çiqas 26 beşê romanî de zaf ca megîro zî vatox mûnitişê hedîseyanê xo yê bingeyênan çarçewaya nê karakterî de wendoxan rê pêşkêş keno. Soro eslê xo dîyarbekirij o. Vatox, seba serkarakterê xo nê teswîran şuxulneno:

“Pirnika şîmşerê şîkîyaybî û hetê çepî ser namîyaybî de. Pirnika ey ra nika çilm şîyêne û rew-rew pirnika xo sipitêne we. Wexto ke pirnika xo sipitêne we zimbelê xo yê surç û boqî hetê çepî ser bîyêne çewt. Lewê tenikî binê zimbêlan de bibî vîndî û wexto ke cîfê xo dayêne helm zimbêlanê ke gilî-gilî cemed girêdayo ra dariyêng we. Poro xo yo surç û çakil roştîya tîje de sey têlê sifîrî çirisîyayêne û mujilî ver hetê ser namîyayêne. Qurçikê poştîya vileyî no het û o het mujilî ver leper bîyêne. Şapikê xo yê qedîfeyê keskelayî pancikan ra heta binê zanîyî bibî hît. Puçanê rêsinan sey zimbêlan gilî-gilî cemed daybî girê û gilî vera-vera bujîyayêne ra.” (S, r. 15-16)

Averşîyayîşê hedîseyan de yew dîyalogî de Murad Soroyî rê bi nameyê Selîmî ya hîtab keno. Wendoxî êdî nê dîyalogî ra zanê ke nameyê Soroyî Selîm o. Soro leqebê ey o û “(...) seba ke por û erdîşa ey surça ey ra Soro vanê.” (S, r. 417)

Soro, yew merdimo zerrîşenik o. “*Bi wextan ancîya şîye ser ke tena nameyê Soroyî qumandar o, nefsê ey wina şeniko ke heta ke îcab nêkerd ey tena bi sereyê xo bire nêdayêne, her çî embazan ra persayêne.*” (S, r. 418) Bi nê taybetmendîyanê xo ya Soro hem embazanê xo hem zî şarê dorûdormeyî hete de endamanê organîzasyonî yê bînan ra cîya hesibîyayê. Rojê Soro hetê mesulê mintiqayî Memedî ra koma xo ya pîya şirawîyeno yew mintiqaya newî. Tîya de Soro û embazê ey dekwênê yew pusî yê leşkeran mîyan. Nê pêrodayîşî de Soro beno vîndî. Wexto ke hesîyeno xo vînenê ke o yo yew kafa heşî mîyan de. Soro, badê nê pêrodayîşî de hefîzaya xo keno vîndî. Bêçare yew şekil de heşa ke kaf mîyan de ciwîyena sey embazê aye ko bi ko aye dima sey yew kovî gêreno.

Serkarakter, nê hedîseyan ra dima sey yew hewnî xeyalê embazê xo Lezgînî vînenê û êdî heme çî hêdî-hêdî yeno hîşê ey. O kam bi, kotî ra amebi? Persê ke heta o wext zerrîya xo de xo rê pers kerdê nê persan rê êdî yew cewab ci estbi. Wexto ke hîşê ci yeno sere hema leşa xo ra destanê xo çarneno şarjorê qerşunan, cilanê xo û meqabanê xo ra zano ke o yew çekdar o. Soro, na rey zî leşkeran ver ra koyan de xo nimneno. Yew şewa zimistanî de şino dewe de keyeyê Maşalayî rê beno meyman. Seba tedbîrî Soro wazeno ke dewijî ey ser tucarê pesan bişinasnê. Çunke Soro nêwazeno ke zererê ci kesî rê bibo.

Leşkeranê rê îxbarê keyeyê Maşalayî beno. Soro, Maşala û Murad hetê leşkeran ra tepîşiyenê. Îşkenceyanê Sitvanî ver ra Maşala û Murad îtîraf kenê ke Soro endamê organîzasyonî ra yew o. Vatox, qereqolî de rewşa Soroyî derg û dila wendoxan rê pêşkêş keno. Soro yo ke kesî ra nêtersayêni êdî nê caxanê asinan peyê de îşkenceyanê Sitvanî dest ra rewşa xo bedilnabi û yew terso bêterîf dekewtbi zerrîya ey. Sitvan, îşkenceyanê xo dahîna aver beno û peynî de zî bi nameyê Kontî ya yew kutikî erzeno Soroyî ser û ey kişeno. Tabî wendoxî reya verên kiştişê Soroyî ra bêxeberê. Çunke vatox nê sehneyê kutikî ra tepîya rewşa Soroyî ra qet behs nêkeno, heta ke Fîrig meyîtê ey vînenê.

Meyîtê Soroyî peynîyê romanî de hetê Fîrigî ra vîniyeno. Feqet Fîrig tersa ra uca ra remeno. Dewijê ke meyîtê Soroyî dîyê tersanê dewletî ra dest nêuştê ey hema cayê meyîtî bedilnayê. Rewşa yew meyîtî dewijan mîyan fekî ra fek gêrayê. Kesî nêzanayê ke no kes Soro yo. Tena Fîrigî zanayê ke vayîrê nê meyîtî Soro bi xo yo. Vatox, mabênê meyîtê Soroyî û Fîrigî de nê pasajê cêrînî wendoxan rê bi yew sehneyo dramatikî ya teqdîm keno:

“Selîm seke virana xo akero û vengê ey der o winî ameybî ra erd. Vereyê xo, ca-ca meyîtê xo masaybî bibî perç. Fîrigî ke xo rind verda vêreyê ey, dîy ke mîyanê ra qasê lapê vejîyayo meydan, vêre teqayo û tey kermî xilxilî yenê. Seke kermî dîy saya fekê xo seke ravîjero winî tu kerde û rîyê ey de nîyada. Yew kermo gewrîko kersele mîyanê erdîşa eya sûrçe ra ver bi fekê ey o nêmyakerde bibîy rast tezîk ancîyayêne. Çimê ey hîna kermî de bîy yew xapxapikî mîyanê birrî de bi qîrîne, seke yew merdim fîtîke bicino winî zaf nêzdîyan de wend. Fîrig veng de cinîqîya we û tey çiqas esto rema û da mîyanê birrî ra.” (S, r. 465)

Fîrig zerrîya xo de derheqê meyîtê Soroyî de zaf dejan anceno winî ke dekeyno cayan mîyan. Wextê kilmêkî ra dima rojê Fîrig û embazê xo game de fekê kutikê Silêmanî de yew astê yo ke heta o roj nêdîbî vînenê. Fîrig êdî zano ke wayîrê nê asteyî Soro yo. Domanî bêters asteyanê ey arêdenê. Feqet serreyê Soroyî nêşkenê biwînê. Peynî de serreyê Soroyî zî Fîrig vînenê. *“Fîrig sereyo qoq û sipî sey goge binê çengî de corê kemerî de vejîya. Seke yew çîyo erjîyaye bîvîno winî rîyê xo huyayêne.”* (S, r. 503) Domanî meyîtê Soroyî benê Çala Şeyîdî de defin kenê.

Vatox, eslê xo mezê Soroyî beşo 12yin de karakterê xo Mexsûdê Keskî ser ra rasterast mebo zî nîşan dano. Feqet wendoxî ney ancax peynî yê romanî de zanê. Karakteranê romanî ra Mexsûdê Keskî sey her wextî, peroji de ancîyeno binê daranê Gulzerîne. Tîya de yew hewn vînenê. Hewnê xo de dewijê ey nanê harmeyanê xo ser û ver bi mezelan benê. *“Vengê dewijan zereyê ey kerdîbî şên, zaf bextîyar bî. Labelê ey zanitêne ke êdî merdo, nêşikîyayêne fekê xo wekero û înan ra qale vajo.”* (S, r. 217) Merdimanê ey mezela ey verê yew mezela kore de daybî ya. Mexsûd wexto ke na mezele vînenê ters kewno zerreyê ey. Feqet bado mîyanê dewijan de rîyê xo vînenê. Dewijan ra yew tepîya o yo. O wext zereyê ci beno zaf rehet. Roja bîne Mexsûdê Keskî huye û zengene nano hermeyê xo û hetê Çala Şeyîdî ya şino. Tîya de mezê xo keneno. Mezelo ke Mexsûd seba xo keneno peynîyê romanî de êdî seba serkarakterê romanî Soroyî şuxulnîyeno. Yanî vatox mabênê hedîseyanê xo de yew têkilîya zaf baş ronayo û mûnitişê hedîseyan bi no şekil şidêneno.

Destpêkê romanî ra heta peynîyê romanî wendoxî tim pawenê ke vatox serkarakterê xo êdî nê dejan ra bixelesno û no serkarakter embazanê xo ya pîya sey verî biciwîyo. Feqet vatox seke ma pasajê ke cor de mojnayê serkarakterê xo dramatik yew şekil de kişneno. Meyîtê ci bi hefteyana game de perîşan beno û peynî de zî asteyê ci seke domanan rê yew kaya erjîyayê bo eynî bi o şekil de vîniyenê. Serkarakterê romanî Soroyî ser ra wendoxî mûnitişê hedîseyanê romanî û çerçewaya nê hedîseyan de zî eşkênê dahîna xorîn bifikrîyê.

3.1.6.2. Karakterê normî

Karakterê normî, seke yew neynika (eyneyo) ke serkarakterî rê yeno girewtene; serkarakter kêmaneyanê xo bi wasitayê karakterê normî vînenê/zaneno û vîzyonê

ameyoxî qezenc keno. (Korkmaz, 2018: 18) Romanê *Soroyî* de ma nêşkenê wina yew norm karakterî ra behs bikêrê. Serkarakterê romanî Soro tena yo û norm karakterê ci çinî yo. Yanî romanî de rasterast yew keso ke kemanîyanê serkarakterî tamam kerdê mûnitişê hedîseyan ca nêgeno. Ma eşkenê tena wexto ke Soro kampe de heta Memedî ra ceza geno ê sehneyî de embazanê ci Lezgîn, Siltane û Çekdarî sey norm karakterî ya bihesibnê. Feqet ê zî di-hîrê sehneyan de mûnitişê romanî de Soro ya pîya ca genê. Yanî nê karakterî zî norm karakterî ya xo nêşkenê tamam bikerê. Xora nê karakterî bado bi zî aksîyonê romanî de Soro ya reyna nêşkenê bêrê têhet.

3.1.6.3. Karakterê kartî

Karakterê kartî, destpêkê hedîseyan ra heta peynîyê hedîseyan de mûnitişê romanî de temsîlkerdoxê tena yew erjî yê. Nê karakterî heta peynîyê hedîseyan nê erjanê xo nêbedilnenê. Karakterê kartî zafane hîsanê negatîfan zî temsîl kenê. Reyna nê karakterî, serkarakterê romanî rê averşîyayîşê hedîseyan de zî tim manî benê. Romanî de serkarakterî rê sey yew keso asteng ma eşkenê Sitvanî biwînê. Eslê xo nameyê ey Atîla yo. Vatox, hema-hema hedîseyanê pêrunê de ey ra bi nameyê Sitvanî ya behs keno. Sitvan, mesulê mintiqaya gimgimî yo. Vatox, derheqê şexsîyetê ey û hedîseyan rê reaksiyonê ey bi nê pasajê cêrînî ya derg û dila wendoxan rê mojnenê:

“Hewayê Sitvanî zaf weş bî, meseleyanê zaf cîdîyan de seke mîyanê yew kayî de bo wina yew domanîye, yew kelecaneke weş rîyê ey ra bîyêne vila. Bi qeseyanê xo ke seke bi rewşe yarenîye bikero, bi çîmanê xo yê jenginanê rindekan ke timî huyayêne, bi hewayê xo yo bi xo yar mendêne yew domanê har û hebetî. Her kesî, serçawîşî, çawîşanê pisporan, leşkeran qebul kerdêne ke o zaf baqil o. Bi nê hewayê xo yo ke hewayê leşkerîye de nêno were ey her rutbe leşker şaş verdayêne û leşkerî coka bêhemd ey ra tersayêne. Wexto ke birûyê xo yê bozî nayêne pêser tivatêne yew doman o, wexto ke bişenayîye huyayêne ti vatêne qey feleko qol o asmêne hewîne ra ameyo war leşkerî ey ra tersayêne. Leşkeran vetibî ke yew qeyde û yew hewayê ey çin o, o gore bi keyfê xo, gorê bi selahatdarîye, gore bi qeweta xo mîyanê yew kayî de yo. Coka hema her kesî ey ra hewzê xo kerdêne.” (S, r. 129)

Beno ke no pasaj derheqê karakterê Sitvanî de zaf çîyan wendoxan rê eşkera keno. Sitvan, derheqê *Soroyî* de îstixbarat geno. Peynî de zî Soro hetê leşkeran ra tepişîyeno û çebîyeno nezaretxaneyê qereqolî. Sitvan tîya de ey rê îşkenceyanê giranan keno û peynî de zî Soro îşkencayanê Sitvanî ver mireno. Romanî de Sitvan sey

temsîlkerdoxê zulmî ya pêşkêş beno. Destpêkî ra heta peynî wendoxî nê karakterê kartî bi nê sehneyan a vînenê.

3.1.6.4. Karakterê fonî

Eseranê mûnîteyan de karakterê fonî rasterast hedîseyan rê tesîr nêkenê. Feqet vatox seba hedîseyî dahîna bi yew şekilê başî hetê wendoxan rê bi erjîyê nê karakteranê fonan zaf şuxulnenê. Xorînîya nê karakteran zaf çînî ya û hedîseyanê romanî de reyê-di reyî ca genê. Deniz Gunduz, romanê *Soroyî* de kadroyê karakteran goreyê romananê xo yê bînan hetê hûmare ra zaf hîra tepiştî û nê karakteranê xo rê zî aksîyonê hedîseyan de ca de ci de şuxulnayo.

Soroyî de sey karakterê fonî ya ma eşkênê çend kesan nimûnê bide: Maşala, Murad, qewexanedar Dawûd, Babil, maya Silêmanî Sêvgule, Ferfe, Gulperîye, Mistê Çulagî(terzî), Ekrem, Arif, Marwer, muxtarê dewan, leşkerî, Hebûn, Ap Riza, Azad, Fîlize, Sitvan Yaşar, Yılmaz, Hesên, Gultene, Îskender Çawîş, Amka Dêrdê, Songule, pêşmergeyî ûêb.

3.2. Tema

3.2.1. Şer

Tema, mewzûyo ke roman ser o bingeyê girewto, sentezê aye yo ke hîs û fikirê nuştoxî de bi yew şekilê hukmê subjektîfî de virazîyayo, hedefê romanî yo axirî (peynî) û hedefê romannuştoxî yo bingeyên o. Temaya ke unsûranê strukturê romanê yê xorînî ra yew a, hetê nuştoxanê cîya-cîyayan ra bi hawayo cîya-cîyayan tefsîrkerdişê yew mewzûyo objektîfe yo. (Çetin, 2021: 123) Romanê *Soroyî* de zî temaya bingeyên bêguman şero. Şero ke romanî de ca geno, mabênê dewlete û kesê ke ko de yê. Vatox, hedîseyanê romanî na temaya bingeyên ser o virazeno. Romanî de temaya şerî bitaybetî koma Lezgînî eke yena mintiqaya gîngimî o wext dahîna zaf ca geno. Lezgîn û embazê xo seba *Soroyî* û qereqolo ke na mintiqa de newe virazîyeno yê nê tîyaya.

Şero ke nê di hetan ravîyereno hetê vatoxî ra zafane teknîkê sehneya wendoxan rê pêşkêş benê. Nê şerî mîyan de yewna het zî esto ke nê kesî hetê dewletî ra newe teşkîl bîyê û înan rê çekî dayenê. Nê kesan rê korucî vanîyayê. Korucî, hetê dewletî de ca girewtê û reyna hetê dewletî ra ci rê meaş dayîyayê. “*Edebîyatê Zazakî de qorîcîyî,*

hîna zaf sey kesanê xiraban lanse benî. Coka wexto ke nuştoxî eseranê xo de babeta qoricîti mûnitenî, ca danî kesî ke qoricîyan ra hes nêkenî. Bira kê şîni vacî ke edebîyatê Zazakî de qoricîti, çîyo tewr xiraban ra yew o.” (Akman, 2020: 81)

Romanê Soro de qoricîti, kerdoxanê neweyan ser ra yeno mûnitiş. Roman de hîna zaf kesî ke mecburîyet ra bîyî qoricî û însanan rê zerar nêdayî xo rê ca veynenî. (Akman, 2020: 82) Dewijan ra Silêman wexto ke vereke ci mirênê bêçare yew şekil de dekeyno yew dejî mîyan. Reyna karakteranê romanî ra Nazim zî sey merdimê dewlete xebitîyeno û na rewşa Silêmanî ra xeberdar o. Nazim cinîya xo ya pîya şino keyeyê Silêmanî û korucîti Silêmanî rê keno weş û seke Silêmanî rê yew firsendo gird bo eynî bi o şekil de ey rê îzeh keno. Silêman zî na bêçaretî ver de nê tekîfê Nazimî qebul keno. Karakteranê romanî ra Mistê Çulagî wexto ke Silêman, Qemer û Hesên benê korucî înan rê derheqê sîstemê korucîti bi nê pasajê romanî ya eşkera keno:

“- Heya Silê mi, keyf keyfê tu yo, nonê dewlete wena zê herî ziqena. Tifang dest de cêrena. Tewr nêvana na dewlete çira hondê korucî vazno ra? Meşte biro ke domanê koyî amey, dewlete sey milisanê otuz sekîzi şima şanena xo ver, vana “pane ero”, o çax se kena!...” (S, r. 45-46)

Dewlete dewijanê bînan zî seba pawitişê birranê yê wareyan gena kar û bi no şekil zî înan rê nê karî îzeh kena. Feqet wexto ke leşkeran û organîzasyonî mîyan de şer dest pêkeno na rey dewijî pêro esas meqsedê dewlete êdî zanênê. Mabênê dewijan û endamê organîzasyonî de tim têkilîya baş estbi. Çünke zafê endamê organîzasyonî eynî wext zî merdimê dewijanê. Xora wexto ke dewlete û kesê ke ko de yê mabênê de şer dest pêkeno dewijî pêro çekanê xo nanê ro. Nînan rê Silêman reya verên çeka xo teslîmê leşkeran keno. Vatox, bi no şekil mecburîyetîya Silêmanî wendoxan rê pêşkêş kerdbî bado zî eynî Silêmanî nê şerî de nêwaştê ke merdîmanê xo rê çek bianco. Winî ke Silêman kiştîşê domananê koyan nêwazeno û feqîrî û veşanî tercîh keno.

Nuştoxê romanî, edebîyatâ Zazakî de kerdoxanê neweyan û yew perspektîfo newe ser ra behsê qoricîti û qoricîyan keno. Edebîyatê Zazakî de zaf rey qoricîyî teyna pey rexne xo râ ca veynenî. La romanê *Soroyî* de nuştox vano ke kê heme qoricîyan nîşnî dekî eynî kefe û heme qoricîyan bêzanayîşê sebebî rexne bikî. Roman de hîna

zaf kesî ke mecburîyet ra bîyî qorîcî û însanan râ zerar nâdayî xo rê ca veynenî. Kê şînî vacî nuştox ceribnano ke wendoxî, înan xo rê nêzdî veynî. (Akman, 2020: 90)

Vatox, temaya şerî destpêkî ra heta peynî yew atmosferê rastîvînî de wendoxan rê mojnenî. Şer, heme dorûverê mintiqa û însanan ser o zaf tesîro negatîf keno. Netîceyê nê şerî de zerarê tewr girdî dewijî vînenê. Çunke goreyê dewlete nê dewijî hetkarîyê kesê ke ko de yê kenê û înan rê vayîr vejîyenê. Aye ra leşkerî tim dewijan ser o yew atmosfero zordarî awan kenê.

3.2.2. Îşkence

Temaya îşkenceyî rasterast serkarakerê romanî Soroyî ser ra hetê vatoxî ra wendoxan rê pêşkêş biya. Soro, wexto dekewno leşkeran destê hetê Sitvanî ra zaf îşkenceyanê çetinan vînenî. Ma eşkênê vajê ke çekuya “îşkence”yî birastî zî mûnitişê hedîseyanê romanê Soroyî de heme hetan ra manayê xo vînenî. Vatox, sehneyanê îşkenceyan bi teferuat a mojnenî. Sitvan, wexto derg Soroyî rê nezaretxaneyî de îşkenceyan keno. Wextê ra pey cendermeyan û çawîşî kincanê Soroyî vejenê û ey kenê ruto tut. Cendermeyî Sitvanî rê yew torbeyo naylonin anê. Dewamê nê hedîseyî de vatox nê îşkenceyî bi nê pasajî ya şuxulneno:

“Tûnika paçî ra adirge vet û naylonî veşnayî. Naylonan helmê de kile girewte û dilopîyay betonî ser. Sitvanî naylon berd sêneyê ey ser û dilopê naylonî bi qijîne pêser o dilopîyay sêneyê ey ser. Sereyê ey leşe ra verdîyaybî ro. Dilopî ke ginay sêneyî ser sey merreyî bi cîzînêda ecayîbe kerd qîre-qîre û sereyê xo kerd tik sêneyê xo yê pirçînî de nîyada. Naylono sîya veşayîşî reyde dilopîyaybî sêneyî ser hîna kile de bî, veşayêne. Boya naylonî, boya kizirik û qijalbone de kewtîbî tîmîyan û du reyde nezaretxaneyî ra bîyêne vila. Ey ke sereyê xo kerd berz û bi şaşîye kila sêneyê xo de nîyada pîşkîne kewte leşkeran û çawîşî huyayî. Huyayîşê înan de serçawîşî bi awirêde tirş xo înan ser de çarna. Sitvan pilosîyaybî karê xo, rî de yew damare nêştêne, bi cidîyet karê xo kerdêne. Soroyî dej û janî ver sey cîzîya berî xorîn kerdêne cîze-cîze û leşa xo ya wegirewtîye eştêne we. Sitvanî naylonê destê xo verê ra ver bi cêrî, pîze û hacetanê ey ser de ker dêne. Demê ra pey vengê Soroyî kewt û sereyê xo reyha leşe ra verdîya ro. Sitvanî ferman da, leşkeran ra yew bi vaştîş tuwalet ra yew helba awe arde û verdaye leşa ey ser. Soro reyê-di reyê ciniqîya we labelê hîşyarê xo nêbî.” (S, r. 139)

Seke ayseno wendoxî eşkênê tena nê pasajî ra zî sewîyeyê îşkenceyanê Sitvanî biwînê. Sitvan ney a zî nêvîndeno nê îkenceyî dahîna aver beno û kutikê karakolî Kontî zî çekeno Soroyî ser. Mabênê Soro û Kontî de yew mucadeleyo çetin dest pêkeno.

“Înan kutik anitîbî ey ser, kutik seke yew vergê birîndarî bixeneqayoy winî ey de bi xire-xire gurîyayêne. Doçik naybî piştîya xije ser, kelabî leşa ey de nayêne ro û sere tey hejneyêne. Bi xirîne leşa ey vistêne ra hewa û nata-weta eştêne we. Ey dest kerdêne xo çiqas ke tey esto bi girmikan û paşkulan dayêne pira û sey heywanêde koyî kerdêne qîre-qîre.” (S, r. 453)

Nê sehneyî ra dima vatox Soroyî orte ra keno vîndî û wendoxan yew meraqî mîyan viradeno û wendoxî beşanî peyînan de derheqê rewşa serkarakterî de malumatan gêrenê. Vatox, winî kerdo ke wendoxî hina zî merdişê Soroyî rê bawer nêkenê û sey yew suprîzî bimeraq a beşanê peyînan de mîyanê hedîseyanê romanî de reyna serkarakterî pawenê. Çünke serkarakter gerek bi serkewte yew şekil de nê meseleyanê xiraban mîyan ra sey yew qehremanî gerek biveciyayê. Na rewşe filmanê sînemayî de zî winî ya. Temaşekerî, serkarakterê filman heta peynîyê hedîseyan vînenê û nê karakterê rehet-rehet nêmîrenê û ê tim çîmanê temaşekeran sey kesê bêmergî - bêguman îstîsnayî zî estê- ya hesibîyenê. Feqet romanê Soroyî de vatox, temaşekeranê/wendoxanê xo yewna yew peynî hazır kerdo. Serkarakterê xo bi destê leşkeran ra dano kiştîş û mergê ey a wendoxan dekeno yew dejî mîyan.

3.2.3. Macirîye

Romanî de temaya macirîye “pêşmergeyan” ser ra mûnitişê hedîseyan mîyan ca gena. Pêşmergeyê ke hedîseyanê romanî de behs ci benê nê kesî kurdê ke Seddam Huseynî destî ra serranê 1990an de Şerê Korfezî ra koç kerdê dewletanê girdan. Nê dewletan ra yewa zî Tirkîya ya. Reya verên dewleta tirkan hedîseyanê sîyasîyan ra nê kurdanê başûrî qebul nêkena. Feqet dima platformê dinya de reaksiyonê negatîfî vînenê û hetê malî ra zî nê dewletê girdî wexto ke temînat zî danê na rey Tirkîya kurdanê başûrî sînoranê xo ra qebul kena. Wexto ke nê kurdî dekewnê sînoranê Tirkîya dewlete înan rê sey cayanê kampan tehsîs kena û înan pêro rê nê kampan de ca dayîyeno ci.

Soroyî de pêşmergeyê ke kampan de ciwîyenê mabênê înan û dewletî de seba karê înatê qeraqolê neweyê û birnayîşê birranê raya wareyan yew pêameyîş virazîyeno. Goreyê nê pêameyîşî pêşmergeyî wexto ke kar biqedîyo kolîyanê birran zî do dewleta bido ci. Pêşmergeyî dest pêkenê karê xo. Demekê ra dima endamê organzîasyonî yenê çadiranê pêşmergeyan û girdê pêşmergeyan Hecî Evdilkerîmî derheqê karê înan qisey kenê. Goreyê şertanê wextî pêşmergeyî erjan xebitîyenê. Organzîasyon, nêwazeno ê nê karî de bixebitîyê. Feqet Hecî Evdilkerîm bêçaretîya xo înan rê vano û heta ke ê karî meqedînê zî ê do nêşkê perranê xo dewlete ra bigîrê. Hecî Evdilkerîm û merdimê ci karê xo qedînenê. Feqet dewlete kolîyanê birran înan rê nêdana. Merdimê ci pêro îsyân kenê la destê kesî ra qet çiyê nîno. Vatox, bêçaretîya maciran bi nê pasajî ya fekê Hecî Evdilkerîmî ra wendoxan rê teqdim keno:

“Ma macîr îme, ma binê qerşunan fek ra xeberê yewî nêbena. Yew nêwazeno ra nêmaneno tîya bêlêde merdim bîy. Cinî û kênananê ma ancenê alayan nêbîyayîye anê ma ser. Hemdê xo de vindê, ma hêsîr me, destê ma girêdayî yê layê ma ha yo înan dest de. Ma kotî ser bancê uca ra şonîme. Ma teyrê çolî me, ameyme hêgayê înan de nayo ro. Her kes hemdê xo de vindê!” (S, r. 392)

Nê hedîseyî ra dima mixurbe ke bena qalind hetê peyê çadiranê pêşmergeyan ra çar lajekê hîrê-çarês serreyî şînê kolîyanê ke dewlete nêdaybî înan ê kolîyan veşnenê û remenê. Veşnayîşê kolîyan ra dima leşker hema çekeno pêşmergeyan ser. Cenî-camêrd pêro anê pêser. Qiseykerdişê qumandarê yê leşkeran reyna ma rê şertanê pêşmergeyan yê xiraban pêro rastîvîya xo ya ano çîman ver:

“- Şîma hema nîka, na şewe cadiranê xo ane war, hema nîka! Tekê şîma tîya nêmaneno tekê şîma. Şorê kampan de vindê, veşanîye ver qir bibê. Şorê kampan de boye bikewo şîma! O wo ke şîma rindîye nas nêkenê şorê kampan de goştê yewbînî biwerê vindê!” (S, r. 396-397)

Nê pasajî de vatox eslê xo rewşa kampanê pêşmergan ra behs keno. Şertê înan hetê însanetî ra çiqas dûrî yê înan wazeno wendoxan rê pêşkêş bikero. Nê hedîseyî ra dima êdî wendoxî rewşa pêşmergeyan rê bêxeberê. Vatox, rewşa înan hîşê wendoxan de sey yew persa bêcewabî ca dano û înan hedîseyanê romanî mîyan ra vejeno.

3.2.4. Eşq û erotîzîm

Soroyî de temaya eşqî û erotîzîmî paralel yew şekil de ca genê. Vatox, hîsê eşqî wexto ke kamcî karakterî ser ra wendoxan rê pêşkêş keno dewamê ci de nê di waştîyan mabênê de eynî wext sehneyanê erotîkan zî mûneno. Romanî de Paşayî ser ra di eşqî teqdîm benî. Eşqo yewin mabênê Paşa û Gultene de ravîyeren. Paşa, seba wendişî şino Îstanbul û uca ra zî seba xebitîyayîşî embazê xo ya pîya şino Îzmîr. Xeylê wext Îzmîr de maneno. Feqet dima deyax nêkeno û reyna yeno dewa xo. Nê her di eşiqî wexto ke reyna yenê têhet vatox kelecaniya înan bi nê sehneya wendoxan rê mojnen:

“Gultene ke kewtbî zere Paşayî yew kelecano weş girewtîbî û reng daybî dest û payê xo kewtbî têmîyan. Halê Gultene kî sey Paşayî bî. Haziran zanitêne ke zerya înan yewbînî ra pirtena. Kelecane înan peraybî xort û azebanê bînan kî, ê xo nêdayêne teber labelê yewbînî de nîyadayêne û paşmerîyayene.” (S, r. 117)

Nê pajasî ra dima averşîyayîşê hedîseyan de Paşa û Gultene gema binê daranê Gulzerînan de tena benê derg. Her di waştî tîya de êdî binê nê daran pîya benê şa. Vatox, şa bîyayîşê înan û mabênê tebiyetî de yew têkilî zî roneno. Wendoxî tîya de tena yew sehneyê erotîkî rê şahid nêbenê eynî wext atmosferê dorûverî ra zî bi nê sehneya xeberdar benê.

“(…) Honikê cêrî yo ke boya vilikanê mergano ma cira ameyêne şanit pelanê daranê buzîyan û kerd xuşe-xuşe. Gultene xo nêgirewt ra sereyê ey ver bi xo kerd û fekê ey ard ra sereyê çiçikanê xo. Aye xo pey de da, piştîya xo aznaye n qoca dare. Paşayî gerdenê aye ra dest pê kerd ver bi corî, a hît maçî kerde û serê çenika aye kerd xo fek û lit. (...) Peyê cû destê xo kerd kîlotanê aye ver a û engîştê xo bi awa aye kerdî hît û bi hêrs zîwanê aye girewt fekê xo. Wexto ke ey wina kerd aye xorîn ra zereyê xo anit. Nalayîşê aye de o lerza, a pelûpuşî ser o merednaye ra û bi xo kî giran xo dêm da aye ser, qorê aye kerdî di het û kewt mîyan. Wextê ra pey nalayîşê înan kewt ra kuknayîşê puyan ver û xuşa-xuşa pelanê Gulzerîne de, xula-xula awe de bî vîndî.” (S, r. 122-123)

Eşqo bîno ke Paşayî ser ra mûnitişê hedîseyanê romanî de ca geno na rey mabênê ey û Pelîne de ravîyeren. Pelîne, Îstanbul de lîseyê Paşayî de yew kêneka ezeb a tirkan a. Paşa mektebî ra dima bara xalê xo de xebitîyeno. Rojê Paşa kuçeyê barê xalê xo de şahidê yew lejî beno. Nê lejî de yew kêneka ezebe û mabênê xortan ravîyeren. Xortî wexto ke kêneke kuwenê Paşa dayax nêkeno o zî dekeyno lejî mîyan û peynî de zî kêneke uca ra xelisneno. Na kêneke Pelîne bi xo bî. A şew Paşa û Pelîne

nîmeyê şewan dorûdormeyî de çend barî benê hema-hema pêro ra gêrenê û peynî de zî her di heme şinê keyeyê xalê Paşayî. Paşa senî ke kewno zere berî gêno, destê Pelîne kaş keno û aye hema beno odayê xo:

“Her dîyî bi kincan a cile ser o meredîyayî ra û Pelîne qet nêvinete lewê ey milesnayî. Paşayî yew heyecaneko ecayîb girewtîbî û qet hîşyarê çîyek nêbî. Pelîne kerde virana xo û kuleyê aye şidenayî û mîşt dayî. Peyê cû binê tîşorte de destê xo berdî çiçikanê aye yê tîkan ser û çiçike aye vilenayî. Her dîyan bi heyecaneko bêemsal kincê yewbînî vetêne, winî lertzê kerdêne ke ganê yewbîn dejnayêne. (...) Wextê ra pey hacetê xo bi germîye bî hît. Paşa rey cayê xo de ciniqîya û pêro vucudê xo lerza. Sereyê xo dard we û cêr de nîyada. Pelîne o girewtîbî fekê xo litêne. No halê aye aqil sereyê Paşayî ra perna û Paşayî xo rehet balîşna ser de verda ra û reyina çimê xo wentî û cira yew nalayîşo tenik bî teber. (...)” (S, r. 296)

A şewe yew hîso ecayîbî zereyê Paşayî de gêreno. Çend saetan mîyan de Paşa dekewtbi nê halî mîyan. *“Paşayî çimê xo kerdî ya û xo ser de Pelîne de nîyada. Her dîyî wextek têçim a mendî. Aye de Paşayî xo de vet ke ey heta ewro yew çîyeko winasî hîs nêkerdo. Aye de ey zana ke eşqê Pelîne ey veşneno û keno wele.”* (S, r. 297) Na şewe ra dima Paşa û Pelîne qet nînê têhet. Paşa her çiqas tim aye pey ra gêrayê zî Pelîne qet rî nêdayê ci. Paşayî nê halê aye qet fehm nêkerdê. Reyna yew şewe Pelîne û Paşa embazanê Pelîne ya pîya yenê têhet. Pelîne tîya de yew meseleya ke sereyê aye û keyeyê ci ra ravîyerta, na meseleyî embazanê xo rê behs kena. Pîyê Pelîne yew leşker o û wexto ke rojhelatî de wazîfe keno yew kontrolê organîzasyonî de keyeyê xo ya pîya tepiştîyeno. Demêk ra dima endamê organîzasyonî ey viradenê. Na mesele Pelîne ser o zaf tesîr kena û her wext hîşê ci de gêrena. Paşa êdî zano ke çira Pelîne ci ra bîya dûrî. Paşa, nê eşqî ver a kewno zere û teber nêvejîyeno. Xora peynî de zî embazê ci Heyder yeno û ey xo ya pîya beno Îzmîr.

Temaya eşqî tay bo zî serkarakterê romanî Soro û Siltane ser ra zî hedîseyanê romanî de hetê vatoxî ra mûniyena. Soro, wexto ke yeno kampa Lezgînî tîya de Siltane biheyacana wazena ke Soroyî nas bikero. Vatox, Siltane bi no şekil teswîr keno:

“Sultane yewa porçakila sîya bîye. Porê xo pey de bi la daybî girê, pulikî ra çend biskê çakilî verdîyaybî rêyî ser. Çimê xo yê şalên û girsî binê birûyanê weranteyan de bereqîyayne. Kepuga fîje û lewanê tenikan yew hewayo baqil vistêne ra rîyê aye yê pîjî ser. Cor de çend Gocagê paçî kerdîbîy ya. Binê kincanê hîrayan de leşa xo ya gilore rindekîya xo nîşan da yêne.” (S, r. 165)

Reya verên hîso ke zereyê Siltanî de ca girewtê û zerrîya aye kerdê tera, tena çekdarî û egîtîya Soroyî ra bi. Çunke Soro organîzasyonî mîyan de yew keso namdar bi û her endamê organîzasyonî zî waştê ke ey hetê de bikewo şeran mîyan. Feqet dima na rewşa Siltane bedilîyena. Yew şewe Soro û endamê bînî dormeyê adirî de yenê têhet û derheqê îdeolojî û îqtîdaran qîsey kenê. Soro, derg û dila fikranê xo embazanê xo rê vano û Siltane zî tena nê halê ey nîyadena.

“Çimê Sultane de o bi no halê xo zaf xasek bî. Aye çimê xo ey ra nêgirewtêne, her mîmikê rîyê ey mezgê xo de qeyd kerdêne. Aye a şewe, a helme de xo de vet ke a hetê ey de zaf keyfweş a. Pêro zamedî hetê ey de darînê we, sey zamedî ney sey yew macera ênê. Hetê ey de tersê merdîşî nezdîyê aye nêno. Aye a helme de xo de vet ke rewna yo, roja verî ra yo seke yew reseneyî a roje ra no het bimuno û bîyaro û nika kî bireso peynîye winî rewna yo aye o zerrîya xo de munito.” (S, r. 424-425)

Seke tîya de zî ayseno êdî rewşa Siltane bedilîyaya û eşqo zerrîya ci veşneno hîşê aye de beno eşkera. Feqet nê hîşê aye zaf nêramenê. Heyacano ke zereyê aye kerdbi weş demêk ra dima cayê xo vîradeno xemgînî. Çunke yew endamê organîzasyonî goreyê aye gerek eşiq mebîyayê. Vatox, na rewşa Siltane bi nê pasajî ya wendoxan rê mojneno:

“A ke heşarê na rewşa xo bîye, a ke heşarê ci bîye ke ameya peynîya rayîrî serê zerrîya xo dejaye. Huyayîşê rîyê xo bî vila û çimê xo çarnay ra adirî. Heskerdîş, zerrî yewî vîstîş gunayanê tewr pîlan ra yew a çekdarî ya. Hela seba yew cinîya çekdare gunayade sîya ya.” (S, r. 425)

Goreyê Siltane seba yew cinîya çekdare, heskerdîş sey yew gunayo pîlî yo. Feqet averşîyayîşê hedîseyanê romanî de Siltane nêşkena zerrîya xo rê wayîr bivejîyo û eşqê Soroyî aye heme hetan ra sey yew marî ya pîştana. Soro zî eşiqê Siltane beno û peynî de her di zî yew şewa şilîyînî de pîya benê şa.

“Porê her dîyan şenik bîbî hût tira dilopî ameyêne war. Sultane rey sereyê xo çarna ra ey û dilopanê erdîşa ey de nîyada. Peyê cû zereyê xo xorîn anit we û sereyê xo na serê harmeyê ey ser. (...) Soroyî destê xo kerd verê paçê aye ra û çiçikê aye girs û gîlorî tepiştî û vilenayî. Aye xo pey de da û make paçê xo kerdî ya, kincê xo helmê de xo ser o kerdî û çiçikê xo vera ey kerdî. Soroyî sey yew pito ke maya xo bilo fek kerd sere çiçikanê aye û derg-derg maçî kerdî û litî. Her dîyî tariyê şewa yo ke verê ra beno qalind de bî vîndî.” (S, r. 426-427)

Eşqê Siltane û Soroyî averşiyayîşê hedîseyan de çî heyf ke nîme maneno. Soro, îşkenceyan vero hetê leşkerî ra yeno kiştîş. Wexto ke Siltane resena mezele Soroyî ser. Tîya de mezele ey ser o yew nîçîk virazîyaybi hetê domanan ra. Mîyanê embazanê Soroyî ra nîçîk ra tewr nezdî Siltane nişena ro, piştîya xo çarnena hetê embazanê xo ya sereyê xo kena xo ver û xemgîn yew şekil de mezê Soroyî nîyadena. Feqet dejê nê eşqî Siltane tena zereyê xo de ciwînena û xo nêdana teber. Êdî seba Siltane manaya çîyê nêmanena û êdî tena heyfgirewtîşê Soroyî hîşê aye de gêreno, peynî de zî embazanê xo ya pîya reyna leşkerana dekewna yew şerî mîyan.

3.3. Ziwan û Terz

Ziwan, viraştîşê edebîyatî de sey unsûrê merkezî hesabîyeno. Bêziwanî yew esero edebî ma nêşkenê bifikrîyê. Ziwanê ke ma tîya de qest kenê eslê xo ziwano edebî yo. Esero menzûm yan nesr ferq nêkeno her di tewirî de zî ziwano edebî ya hetê hunermendan ra heme hetan ra şuxulnîyeno. Hunermend, gerek bandurê gramerê ê ziwani, çekuyan û manayanê çekuyan bibo. Reyna hunerê edebîyanê ê ziwani ra zî xeberdar bibo û nê hunerani edebîyan çî wext o do bişuxulno gerek ey zî bizano. Yanî hunermend hem bandurê qaydeyanê ziwani bibo hem zî nê qaydeyanê ziwani eserani xo de ca de bişuxulno.

Deniz Gunduz, hem qaydeyanê ziwani xo ra xeberdar o hem zî nê qaydeyanê ziwani bi yew şekilê başî goreyê aksîyonanê hedîseyanê yê eserê xo ya şuxulneno. Gunduz, ziwano ke eserê xo de şuxulneno goreyê dewrê hedîseyanê romanî, goreyê sewîye ya sosyal û komelkî yê qehremananê xo averşiyayîşê hedîseyan de bedîlneno. Wexto ke karakteranê xo yê sey dewijan mabênê de dîyalogan şuxulneno, qisey kerdişê înan bi ziwani herêmê înan a wendoxan rê pêşkêş keno û eynî wext fekê karakteranê romanî ra tebîranê argoyî zî nê dîyalogan de biwînê.

“- Nê ero Misto, no ancîya çî kar o?”

- Ma çî zano Ap Mexsûd, hukmati korucî vaznê ra, birra şevkenena.

- Nê ero korucî çik o, yanê bekçî vaznê ra.

- Ma çî zano to de maya îna ne, de vanê “korucî.”

- Lawo ma hukmat hondaye bekçi vazneno ra beno anceno maya xo ser! Qa hela ancîya çi sîyaset o?" (S, r. 50)

No dîyalogo ke mabênê karakteranê romanî Mexsûdê Keskî û Mistê Çulagî de derheqê korucîtî de ravîyerenî wedoxî bi nê dîyalogîya hem ziwanê herêmî ra hem zî tebîranê argoyî rê zî şahid benê. Reyna dîyalogo ke mabênê qumadarê Uskura Ayhan û Sebrîyî (Lezgîn) de zî tebîranê argoyî rasterast bi nengan a nuştox ca dano.

"- Ez de a maya to na! Gonîya domananê şarî şimenî, gonîya domananê welatî rijnenî!

Sebrî birûy kerdî tırş:

- Ayhan ez de maya to na! Zaf xo merze we, êno to ê qereqolî ra gêno ano tîya nana dada to! Ma leşkeranê erşawenîme Emera, bêre leşkeranê xo berê." (S, r. 412)

Nuştox bi meqsedê hêzdarkerdîşê yê vatişê xo vateyê verênan, îdyomî, tebîrê herêmîyan rê zî ca dano. Reyna nuştox wexto ke karakteranê romanî xo dano şinasnayîşî teswîranê derg û dilayan bi cumleyanê kilm û sadeyan a wendoxan rê teqdîm keno. Ha serkarter bo ha zî karakterî bîne bibê nuştox zaf karakteranê romanê xo rê nê teswîran a mûnitişê hedîseyanê yê eserî de ca dayo. Mavajîme, karakteranê romanî ra Marwer eslê xo mûnitişê hedîseyanê romanî de sey karakterê fonî ya hetê vatoxî ra virazîyayo. Feqet vatox nê karakterê xo yê fonî bira hetê fizîkî ra hem zî hetê taybetîya şexsîyetê ey ra bi yew pasajo dergî ya wendoxan rê pêşkêş keno.

"Zimbêlê xo yê poşayî û sey vewre sîsî sey zimbêlanê Mexsûdê Keskî mîyan ra kerdîbîy di het. Labelê zimbêlê ey ê Mexsûdê Keskî ra hîna gur û hîna dergî bîy. Winî bîy ke rîyê ey o vîçalêk binê zimbêlan û birûyan de bibî vîndî. Kincê xo kan û polkerdeyî bî, pancikê şapikanê bejik û zanî ra pol kerdeyîyan kerdîbîy ra puçanê rêsinan yê sûran ver a. Şako lacîwerd o rengêste reyna zendikan ra polkerde bî û yew zendî de polo şalên kelan ra vaştîbî ra. Marwerî hayburê dewijan daybî het û bîlîya şimitişê çay û cixareyê xo de bî. Xuyêda ey bîye, o qet werdişê medax, nanê veyveyan û şogîşan ra tepîya nêmendêne. Silayîya ey bidê medê o rayîrê çend saetan ra ameyêne û xo resnayêne sifreyan. Ewro xebera şogîşî girewtîbî coka ameybî kîştî embazê xo de ronîştîbî." (S, r. 60)

Soroyî de vatox teswîranê karakteranê xo hetê de derheqê tebîet û cografyaya mekanê ke hedîseyî mîyan de ca genê, nê meknan zî bi teswîranê xo ya xemilneno. Rewşa tebîetî wendoxî bi nê teswîranê rastîvînan ra dahîna baş hîşê xo de fikrîyenê û bi no şekil tesîrê atmosferê mekanî de manenê.

“Koyê Bîngolî kinkor, dimêgayî û hezar yew vaşî ra yewver kesk kerdêne. Tumanê verê koyî gonîyan ra gewr kerdêne. Tuman de ca bi ca şel bi şel, ca bi ca kî yewver birranê hurdebîyan û birran kesk kerdêne. Mergî, tumî û birrî kewtibîy têviran, hezar yew rengî tēmîyan de bîy. Mîyanê nê rengan de sacê serbanê dewan gîjgîyayêne. Coranê Kendê Sorbelaxî de firazê koyî ver de çend basuyanê vewre sîs kerdêne. Rayîrê waran o newe sey herfa “Z” yî sêneyê koyî ra bî.” (S, r. 166)

Romanî de nuştox seba pêtkerdişê vatişê xo gelek teknîkanê edebîyan a hedîseyanê eserê yê xo û karakteranê xo bi yew şekilê başî virazeno. Vatox, bitaybetî cuya karakteranê yê romanî wexto ke demo vîyarte de ravîyereneno, na cuya înan bi teknîkê peyseragêrayîşî ya wendoxan rê mojneno. Bi nê teknîkiya vatox demo nîkayinî de aksîyonê hedîseyan demêk bo zî ca veradano û wendoxan beno vîyarteyê karakterê xo. Serkarakterê romanî Soro wexto ke destpêkê hedîseyan de yeno mintiqaya gim gim wendoxî nêzanê ke serkarakter kamo û kotî ra yeno, çi ra ameyo tîya? Ma cewabanê nê persan averşîyayîşê hedîseyan de vînenê. Çunke vatox averşîyayîşê hedîseyan de derheqê karakterê xo de malumatan vîyarteyê ey ra ma rê pêşkêş keno û ney zî bi teknîkê peyseragêrayîşî ya keno.

Tekniko ke goreyê ê bînan dahîna xo rê mûnitişê hedîseyan ca vînenê bêguman teknîkê dîyalogî yo. Vatox, nê teknîkî destpêkî ra heta peynî romanî de mabênê karakteranê romanê xo de zaf şuxulneno. Vatox, bi nê teknîkî ya hedîseyan mîyan ra vecîyeno û êdî wendoxî dîyaloganê karakteran ra derheqê hedîseyan malumatan ra xeberdar beno û bi no şekil hedîseyanê romanî erjnenê.

“- Ero ma qey îna ra vana, qa na dewe hermenîya arda kerda na ver.

- Hala hala, ma îna awe kotî la veta alda bawo!

- Ero qa verde ra Çorsene de îni bîyo, mërka êdî hetê Muska ra ke, hetê Canesera ra ke awe arda o çax da! Qaytî kaşanê Kela de kungê dezikinî vejînê. Îna o çax kungî şanîtê ver qanal do ya awe arda.

- Errik eşq olsun, çê pîyê mërka rê bawo, no senê cisin bîyo bira-bira!

- Qa mërka xebatkar bîye, şima gola dîyarî nêdîya, a kî mërka pê desta viraşta o çax. Nika ke a gole ra mebo mal-dewar tawa waranê a hetî şono!

- Bawo wile aqil fen û fesalê îna nebîlneno, xo de se qelete dîya pê desta gole vilaşta!

-Ba-baw qa teyna na Çorsane de nê zaf cayan de mêrikî xebetîye. A vaya Zengena şima dîya, vanê o çax mêrka yew kemera girse taşta kerda pîj, cayo pîj ra a nîya qule şanita ci, eşta ra kotana vaye henî da ya. Ma zobîna qe îmkân esto, qa vaye ra dereyê awe şona. Ma henî vanê, o taw mêrka bi kunga dinya heqî awe arda dewe.

- Awe ke bîye dewe de qet qusul çin o. Pê gil o, vel çem o, ware nezî yê ma êdî çî wazena.” (S, r. 83-84)

Dîyalogo ke mabênê Silêman û Qemerî de ravîyerenê, nê di karakterî derheqê armenîyan meseleyan ra behs kenê. Wendox, dewrê armenîyan de ciwîyayîş û xebitîyayîşê înan bi nê dîyalogî ya eşkeno bizano. Reyna yewna çîyo balkêş zî no yo ke eke wendox bidîqet yew şekil de dîyalogî de qiseykerdişê Qemerî bibê, ê do bivîne ke wexto ke Qemer qisey keno vatox tayê çekuyanê ey de cîya yew îmlaya şuxulneno. Vatox, destpêkê romanî de wexto ke karakterê xo wendoxanê xo rê dano şinasnayîş hema reya verên taybetîya qiseykerdişê Qemerî ra înan hayîdar keno û sebebê nê qiseykerdişê ey wendoxan rê îzah keno. Qemer wexto ke wazeno vajo “birr” vano “bill”. (S, r. 42). Yanî teknîkê dîyalogî de vatox tena hedîseyan ra nê taybetmendîya qiseykerdişê karakteranê xo zî wendoxan rê teqdîm keno. No zî ma rê mojneno ke nuştox çiqas bandurê ziwani yo û viraştişê karakteranê xo de heme hetan ra fikrîyayo.

Goreyê hoka ewnîyayîşîyê vatoxê yê romanî, bi tebîî yew şekil de teknîkê monologê yê zerreyî (interior monologue) zî hetê nuştoxî ra şuxulnîyayo. Çünke vatox bi nê perspektîfîya derheqê rewşa psîkolojî ya karakteranê xo heme hetan ra eşkeno wendoxan rê bimojno. Hîsê ke zereyê înan ra ravîyerenê bi nê teknîkî ya sey yew monologî ya pêşkêş beno. Vatox, temaya kedeyî ser ra wendoxan rê yew teknîkê monologê yê zerreyî bi karakterê xo Harunî ya teqdîm keno.

“Êdî payîzo peyên bî, vewrê şanaybî koyan, daran pelî rişnaybîy. Labele tîja payîzê peyênî çiqas xo ver bi cêrî raverdo kî tepîya sey tîja wisarî weş tanî dayêne. Winî weş tanî dayêne ke alunçêran xo şaş kerdîbî, qey wisar ameyo vatîbî û vilikê sipeyî kerdîbî ya, bişko qilaşnaybî û pelê hurdîyê keskî vetîbîy. Harunî çimê xo alunçêran ra kerdî kam û winî vinet.

“To vat beno ke wisar ameyo labelê wisarî raver hîna zimistan esto. Pêrunan tedarikê xo dîyo xo mokem terapîştô labelê to xo xapenayo. Zimistan do bêro, vilikanê to do bişano serd û sepurê xo ver biveşno. Zimistan do sey yew şimşerê duj û serdinî gil û vilikê to biçîno.” (S, r. 378-379)

Deniz Gunduz, temaya kedeyî hem romanê xo de hem zî hikayeyanê xo de zaf şuxulneno. Winî ke pasajo ke ma sey teknîkê monologê yê zerreyî cor de ca da sey nê pasajî ma eşkênê romanê *Kilama Pepûgî* de zî na temayî biwînê. Çîyo dahîna balkêş no yo ke, nuşttox monologê zerreyî yo ke cor de romanê *Soroyî* de şuxulnayo, nê monologê romanê xo *Kilama Pepûgî* de sey teknîkê diyalogê yê zerreyî (interior dialogue) ya zî şuxulnayo.

“Kîştâ Bakî de çîp verê birî de komça de mamuxa alozûya jubînî. Bakî xo kîştê de qayte mamuxe bî. Mamuxî zêdêrî gila ra bîyê huşk. Feqet şîlye do pira, mamuxa awe onita û oncîya masê û bîyê mil. Heto bîn ra kî mamuxe teze çiçek kerdo ya. Bakî ke çiçegê mamuxe di ver ra matê ci bî. Na aşma payîzî, nê vilikî? Hama ebe vengode berz ver kerd ra mamuxe, seke mordemêde mucxil bo, a henî têy qesî kerd:

- Ne ne wakilam, wakilam! Na wo zimistan ame, ti teze çiçek dana. Ti emser ha wa zaf xebeîya, mamuxê to ha yê gila ra bîyê huşk, ti hena pê ver nêna? Xo rê hebe biarasîye ra. Nîka ke zimistan ame no emegê to, têde henî şono.” (KP, r. 314)

Seke tîya de zî ayseno nuşttox her di romanê xo de nê di pasajan cîya-cîya teknîkan a şuxulnayo. Temaya kedeyî tebîet ser ra wendoxan rê pêşkêş bîya û nuşttox bi no şekil mesajo ke waştto wendoxan rê bido bi nimûneyê tebîet a dahîna muşexes kerdo.

Teberê nê teknîkan romanî de teknîkê sehneyî ya pêrodayîşê leşkeran û kesê ke ko de yê, teknîkê montajî ya hedîseyê ke şarî mîyan de ca genê nê hedîseyî goreyê ahengê romanî rasterast averşîyayîşê hedîseyan de hetê nuşttoxî ra metnê esasî mîyan de şuxulnîyayê, reyna meseleyê *“hîris û heştî (otuz sekîzî)”* zî sey teknîkê qalkerdişê tedaî ya gelek pasajanê romanî de ca girewto.

BEŞO ÇARIN

4. ROMANÊ *KALAŞNİKOFÎ* DE AWANÎ Û TEMA

4.1. Awanî

4.1.1. Nasnameyê romanî

Romanê *Kalaşnikof* serra 2013 de hetê Weşanxaneyê Vateyî ra Îstanbul de weşaniya. *Kalaşnikof* romanê Deniz Gunduzî yê hîreyin o. Roman 86 rîpelî ra yeno meydan. Her çiqas no roman hetê hecmê rîpelan ra romananê eyê verênan ra kilm bi ayso zî hetê teknîk û hunerê edebî ra serkewte yo. No roman edebîyatê zazakî de heme wareyanê nuştekî de newe yew hoka ewnîyayîşî ard meydan. Çunke heta a çax yew esero ke sey sayinsfikşin (science fiction) nênuşîya bi. Seba nê tewirî ziwananê Rojawanî de termê sey “science-fiction”, “science fantasy”, “speculatif fiction”, “anticipation” şuxulnîyayê; feqet termê “science-fiction”î vîla bîyo. Romananê alemê enîgmaticî ke mewzûyê ameyoxî de do senî bîyayîşê fealîyetanê dinya, merdiman, cuye û fezayî de bi hawayo ke averşîyayîşê teknolojîk û zanistî (îlmî) esas bigîrîyê û bi uslûbê tengîyayîş, ters û heyecanî mûniyenê ra romanê “sayinsfikşin” vajîyeno.

Abdullah Çelik derheqê terzê romanê *Kalaşnikofî* de nînan vano: “*Vatişo sayinsfikşino ke beşa yewine ya romanî de yo beşa diyine de caye xo dano vatişêko fantastîk. Vatox beşa diyine de yew vaşêko sebebê halusînasyonî beno ra behs keno, qehramanê hikayeyî senî ke o vaşî ra weno xeyalan vînenê. (...) Beşa diyine de awiro lêlo ke bi afyonî vejîyeno meydan sebebê lêlbîyayîşê rastîye zî beno. Tîya de hem sereyê vatoxî hem zî yê wendoxî temîyan beno. No temîyanbîyayîşo ke vejîyayo meydan, seke mi verê cû zî behsê ci kerd bi ma beno vatişêko fantastîkî. Çîyo ke zor o zî, tîya de *Kalaşnikof* sey yew tewîro edebî fantastîk çiqas **fantastîk** hesibîyeno. Labelê ez vano qey ma roman **fantastîk** û **serêbîyayeyî** bihesibnê xelet nêbeno.” (Çelik, 2014: 130-131) Nê tesbîte ke derheqê romanê *Kalaşnikofî* de bîyê wendoxî zî eşkenê birehetî beşanê romanî de nê unsûranê fantastîkan biwînenê. Her çiqas seke Çelikî zî tespît kerdo mûnitişê *Kalaşnikofî* de unsûrê fantastîkî ca bigîrê zî ma nêeşkenê ey komple sey romanê fantastîkî bihesibnê.*

Dewro ke ma tedeyê hetê gelek cigêrayoxî ra sey dewrê postmodernî hesibîyeno. Nê dewrî de seke Çetin zî îfade keno herinda stîlê (terzê) rehendê qehremenê yê xususî, uslûbê vatoxîye ya tekaneî, hoka ewnîyayîşî ya tekaneî, motîfanê kulturî yê tekaneî de xebitnayîşê unsûranê zafhetinan û cîya-cîyayan tercîh kenê. Nuştoxî unsûranê cîya-cîyayan şuxulnenê û xeylêk tewiranê vatoxîye û metotanê vatişî rê muracat kenê. Hetê bînî ra romanê postmodernan de prensîbê zafrehendîye û dewlemendîya cîyayîyan binge yo. Yew rastîya tekane ya temamiye çin a, herinda naye de rastîyê ke yewbînan ra cîya yê û parçeyan ra yenê pê est ê. Goreyê ney dinyayê ke alternatîfê dinyaya êsaye (concrete) ke ma tede ciwîyenê yê virazîyenê. Nê konteksî de ca dîyeno mîtolojî, sanikan, dewranê tarîxîyan, efsaneyan û fantezîyan. (Çetin, 2021: 95-96) Deniz Gunduz zî her çiqas eserê xo terzê postmodernî de nêuso zî rastîya nê dewrê neweyî ra mutesîr beno û eserê xo de teknîkanê cîya-cîyayan şuxulneno. Netîce de o bi xo zî yew roportajî ke ey reyde bîyo de ney ano ro ziwan:

“ (...) mi waşt ke ez yew terzê neweyî bi kirmanckî biceribna; ganî ez yew esero winasî binusa ke mûnitişê xo ê verênan ra cîya bo, girêdayeyê yew mekanî mebo. Bi vateyo bîn mi ceribna ke ez bivejîya teberê nê ziwani, nê qaliban. Kalaşnikof hetê ziwani ra, hetê mûnitişî ra cîya yo. Kesê ke wanenê înan rê xerîb yeno çunke uca de behsê yew dewr, komel û mekan û kesanê xeyalîyan ke tewr merdim zî nîyê beno. Tede behsê yew cu, ca û dewrê mûnitişî beno. Nê hetî ra tede çîyê fantastîk zî bibê ez vana zanist-mûnitiş o.” (Gunduz, 2016: 31)

Romanê postmodernan de unsûrê sey tarîx, sîyaset, felsefe, sosyolojî, psîkolojî tîmîyan de ca gênê. Bitaybetî tarîx, perspektîfanê cîya-cîyayan ra analîz beno. Nuştoxî tarîxî sey malzemeyê edebîyatî erjnenê û kenê ey newe ra ber bîyarê. Xora bi goreyê înan tarîxo ke tarîxnasan nuşto zî binê ra raşt nîyo; ancax yew pêroyîya zanayîşanê (melumatanê) subjektîfan û hîkayeyan a ke înan bi xo a ber arda. (Çetin, 2021: 95)

Edebîyatê zazakî de temaya “hedîseyê dêrsimî” hem edebîyato fekkî de hem zî edebîyato nuşteki de hema-hema pêro warêyan de şuxulnîyaya. Tena edebîyatê zazakî de ney edebîyatê tirkî zî na mesele hetê zaf nuştoxan ra şuxulnîyaya. Heta tayê nuştoxî zî rasterast şahidê nê hedîseyan bîyê û na trawmaya ke zîhnê înan ca girewta bi tebîî eseranê înan ser o zî tesîr kerdo. Mavajî Cemal Sureya xanima xo Zuhale wexto

ke nêweşxaneyî de rakewte bena Sureya aye rê mektuban nuseno û yew mektuba xo de zî surgun bîyayîşê xo bi no şekil îfade keno:

“Ma dekerdî zereyê yew kamyone. Bi nezaretê di leşkeranê bitîfînginan. Bado bi ê di leşkeran ma dekerdî vagonê barî. Raywanîya birojan ra dima eşî yew dewe. Kutikê ke verê tarîxî ra mendbîy lawayêne. Hişê mi ra qet nêvejîyenê a raywanîye, ê lawayîşî û polîsî. Beno ke hîsgêrîya mi biney zî ê întibayanê domanîya mi ra bena xurt. Maya mi surgunî de merde, pîyê mi surgunî de merd.” (Süreya, 2021: 94)

Cemal Sureya zî eslê xo dêrsimij o û hedîseyê dêrsimî ra dima keyeyê xo ya pîya surgun beno. Surgun bîyayîşê xo zî şair bi nê cumleyan ano ziwan. O kesê ke surgun bîyê înan ra tena yew o. Herakato ke mabênê 6 û 16ê êlule 1938î de dewam kerdo de, bi goreyê hûmaranê fermîyan (resmîyan) tagêrayîşî de 7954 kesî merdî. Goreyê çimeyanê xeyrîfermîyan zî hûmara merdeyan naye ra zaf zede (vêşî) ya. Bi goreyê raporê Mufetîşîya Umûmîya ya Çarine yê derheqê Dêrsimî de hedîseyan ver 13.160 kesî merdî, 11. 818 kesî zî ameyî surgunkerdiş. Badê serewedaritişî rijnayîş û veşnîyayîşê gelek dewan ra pey, bi seyan keyeyî (aîleyî) ke mintiqa ra ameyî surgunkerdiş sey Tekîrdağ, Edîrne, Kirklarelî, Balikesîr, Manîsa û Îzmîr bajarane Rojawanî de ameyî bicakerdiş. (Işık, 2015: 148)

Eserê her romannuştoxî, tede çî meselayanê dewrê xo ser o bêro vindertiş, çî nê meseleyan ver quleyê didanfilî rê remayîş temsîl bo, eşkera yan bi metodê îmayî şiroveyêkê hedîseyanê sosyalan yê dewrê nusîyayîşê xo yo. Yew nuştox tewr xoser bîle, bi qancayanê poladênan ruhê dewrî ke o tede ciwîyeno ra girêdaye yo. (Mendilow, 2017: 227)

Nuştoxê ke edebîyatê xo anê meydan goreyê şertanê ê dewrî yan zî meseleyê ke hîşê înan de ca girewtê zafêrî înan ser o fikrîyenê û edebîyatê xo zî bi no şekil aver benê. Ma nêşkene vajê ke yew nuştox cuya ke o tey de o ey ra cîya fikrîyeno yan zî qet ci ra îstîfade nêkeno. Çünke cuya raştîkîni ya nuştoxan zî tesîrê eseranê înan ser o bi yew şekil estê. *“Yanî nuştox îlle dewrê xo nuseno. Goreyê şertanê ê dewrî fikranê xo ano ziwan, înan ser o xebitîyeno, problemanê ê dewrî de eleqeder beno.”* (Gunduz, 2016: 30)

Deniz Gunduz mûnitişê nê romanê xo zî sey romanê xo yê verênan meseleya polîtîke ser o virazeno. Gunduz, hedîseyanê dêrsimî dewrê postmodernî de bi yew terzê newe ya newe ra virazeno û unsûranê postmodernan a wendoxanê xo rê pêşkêş keno û na rey meselaya dêrsimî yewna pencera ra -hetê teknîkî ra- înan rê mojneno.

“Gunduz, mîyanê postmodern dinya yê seserra vîst û yewin a ke realîte ra dûr a, fantastîka a de ceribneno ke gan bido Dêrsimijan û hedîseyê Dêrsimî hêşê neslanê neweyan de tern tepşo, Romanê Kalaşnikof ra seba ke wayîrê unsûranê postmodern, fantastîk, sîmûlasyon o, ruhê seserra vîst û yewinî aks keno. Heto bîn ra zî, têkilîya nuştoxê ke berpîrsîyarîyê tarîxî paştî xo de hîs keno û realîteyî rakeno çîman ver. Pîyayîyê hîper-raştîye (hîper-gerçeklik) û realîteyê Dêrsimî ke hema reya ey de gonîya germ geyrena, romanî teyna edebîyatê Zazakî de ney edebîyatê dinya de eseranê tewr başan ra yew keno.” (Akman, 2020: 144-145)

Mûnitişê romanî de Gunduzî fikranê nuştox û rexnekerê edebîyatî Walter Benjamînî ra feyz geno. Ey bitaybetî xebata Benjamînî ya ke bi nameyê *“Felsefeyê Tarîxî Ser o Tezî”* ra îstifade kerdo. Nuştoxî na xebate ra di fragmanê giringan - fragmano hîreyin û newin- rîpelê verênanê romanê xo de sey epîgrafan şuxulnayo. Wendox eke wazeno derheqê romanî de tayn çîyan bander bibo gerek nê epîgrafanê Benjamînî ra xeberdar bo. Seke zanayeno Walter Benjamîn eslo xo yew yahudîyo alman o, Marxîst o û bi tebîî zulmê Nazîyan ra xo nêşayo bixelasno. Destpêkê Şerê Cihan yê Dîyinî ra heta peynîyê ci welatanê Ewropa de tim surgun de biyo. Benjamîn wazeno biremo Amerîka feqet wexto ke zaneno o do bitepîşîyo 1940î de sînore Spanya û Fransayî de xo kişeno. (Benjamin, 2012: 10)

Walter Benjamîn serra 1921î de Berlîn de yew tabloyê Paul Klee yo ke bi nameyê *“Angelus Novus (Milaketa Newe)”* ya herînenno. Nê tabloyî heta emro xo yê peyinî de zî xo het ra nêabirnenno. (Sırma, 2021: 2) Benjamîn ey tim xo rê sey yew çimeyê îlhamî hesibneno û şino kamcî ca ey xo de beno. Embazê ey Gershom Scholem, 15 Temmuze 1921î de rojbîyayîşê Benjamînî de seba nê tabloyî yew şîire nuseno. Na şîira embazê xo zî Walter Benjamîn *“Felsefeyê Tarîxî Ser o Tezî”* de fragmano newinê xo de şuxulneno:

“Ez amede ya ke raperî

Vana “Agêrî, peyser agêrî”

Yew vîsta bîne eke tíya bimanî

Tersena ke hiç nêşikîna agêrî”

-Gerhard Scholem, ‘Selamê Melege’ ” (K, r. 7)

Milaketa ke nê tabloyî de ca gena Benjamîn aye sey yew milaketa tarîxî teswîr keno û destpêkê fragmano newinî de ca dano nê teswîrê xo rê. Nuştoxî zî reyna destpêkê romanê xo de nê tabloyê Paul Kleeyî rê zî ca da yo. Goreyê Benjamînî eke yew milaketa tarîxî bibo tena sey nay bîyê, rîyê aye hetê vîyartî ya çerixîyaya û piştîya aye zî hetê ameyoxî ya. Deniz Gunduzî zî romanê xo nê di deman ser o mûnito: Demo vîyarte û demo ameyox. Ma eşkenê demo vîyarte de qirkerdişê dêrsimî û demo ameyoxî de zî unsûranê sayinsfikşinî bivînê.

Fragmano hîreyin o ke Gunduzî romanê xo de ca dayo ci nê epîgrafî de zî Benjamîn muhîmîya hedîsenusoxan ser o bal anceno. Goreyê ey yew hedîse zî seba tarîxî vîndîbîyaye nîyo. Tena yew merdîmîya ke raxelesîyaya şîkîna tarîxê xo ra bitemamî wayîr bivejîya. (Gunduz, 2013: 6) Îlyas Akman nê qalanê Benjamînî bi no şekil erjnenê:

“Vateyê Benjamînî de di nuqtayê balkêşî estî. Yewin: Tu hedîse tarîx de vîndî nêbeno. Gunduz, bi no roman, nê tezi îspat keno. Çunkî qirkerdişê Dêrsimî, nîzdî 80 serrî ra ver bîyo û ma bi wendişê nê romanî, şînî veynî ke hama no hedîse vîndî nêbîyo. Xora, armancê nuştoxî no yo ke wa no hedîse vîndî nêbo. O ceribneno ke hedîseyê Dêrsimî wa hêşan de germ bimono. No semed ra na babetê ser roman nuseno û wazeno ke wendoxê ey, însanetîye no hedîse xo vîr ra nêkî. Nuqtaya diyin, têkîlîya tarîxê xo nuştîş û hêzgirewtîş û xelesîyayîş o.” (Akman, 2020: 142)

Wendoxî wexto ke yew eserî genê xo dest, reya verên gerek nameyê nê eserî bala înan bianco. No seba destpêkê wendişê yê yew kitabî zaf muhîm o. Yanî wendoxî muhtewayê eserî ra tewr verê, nameyê eserî û qepaxo ke seba nê eserî ameyo viraştîş bi ey a kewtene têkilî. Xora nuştoxî û weşanxaneyê ke nê kitabî çap kenê zî hîşyarê na rewş benê û nameyê eseran bi ney hîşmendîya awan kenê.

Deniz Gunduzî nameyo ke dayo nê eserê xo bi terzê alegorîkî muhtewayê romanî ya rasterat eleqedar o. Seke zanîyeno kalaşnikof yew aletê şerî yo. Hetê *Mihail Timofeyeviç Kalaşnikovî* ra îcad bîyo -xora na çeke nameyê xo îcadkerdoxê xo ra gena- û reya verên Şerê Cîhan yo Dîyin de şuxulnîyayo. Her çiqas reya verên nê şerî de

şuxulnîyayo zî badê cû heme platformanê meşrû, xeyrêmeşrûyan de zî kalaşnikof hetê zaf kesan ra ameyo xebitnayene. “*Mavajê hetê mafyayan ra ameyo xebitnayene. Şerenê neteweyan de ameyo xebitnayene û nika zî kurdî xebitnenê. Yew sembol o yanî tena çeke nîyo. Yew nameyê xo esto dinya de, ê her çekê nameyê xo çîn o.*” (Gunduz, 2016: 34) Seke tîya de zî ayseno ke Gunduz kalaşnikofi tena sey yew aletî nê hesibneno, goreyê ey kalaşnikof yew dewrî nîşan dano û sembolê ê dewrî yo. Nuştox destpêkê rîpelanê yê eserê xo de bi karakterê xo yo ke fezayij a zî taybetîya nê hacetî wina îfade keno:

“Ma rê kî xora yew haceto winasî lazim bî ke ma nê planetijan tarfîf bikerîme. No hacet seba ma zaf girîng o çunke o do pêro şiranê înan ma rê vajo. O do ma rê qisey bikero. Sey yew aletî ke nê pilanetijan viraşto, sey yew formî ke fikir, armanc, nakokî û hîsîyatanê înan xo de nîşan dano, bi pêro parçeyanê xo tek bi tek do ma rê hikayeya xo vajo. (...) Seba ke no alet hîndasî girîng o, ma nameyê hacetî na nê simûlasyonî ra û cira “Kalaşnikof” vat.” (K, r. 20)

Ma verî zî vatbî, Gunduz romanê xo bi terze sayinsfîkşînî ya awan kerdo û destpêkî ra heta peynîyê ci de hema-hema her rîpela romanê xo de ca dano unsûranê nê terzî. Nuştoxî qepaxê romanê xo zî terzo ke romanê xo de şuxulnayo eynî bi o şekil weçînayo. Resmo ke seba qepaxê nê romanî weçînîyayo hetê îllûstrasyon kerdoxê yê romanyayij Matei Apostolescuyî ra ameyo viraştiş.

Matei Apostolescuyî xebata xo rê nameyê “Constellation (koma estareyî) AK47”î dayo. Seke zanîyeno AK47 eslê xo nameyê kalaşnikofi yo. Her çiqas sey nameyê kalaşnikofi meşhur mebo zî lîteraturê dinyayî de bi nê nameya zî yeno şinasîyayîş. Nameyê na xebata ey ra zî ayseno ke Matei Apostolescuyî îllûstrasyonanê xo de unsûranê sayinsfîkşînî zî şuxulneno.

Unsûrê yewinî yê mûnîyê romanî, nameyê romanî yo. Name, temamê mûnîyê romanî girîyeno çiman ver û bi o qayde panîyeno. (Çetin, 2021: 187) Deniz Gunduzî nameyê kitabê xo ra heta qepaxê kitabê xo wendoxanê xo rê mojneno ke biteferuat yew şekil de romanê xo ser o xebitîyayo û muhtewayê romanê xo bi nê çîyanê teknîkan a zî şidênayo.

4.1.2. Hoka ewnîyayîşî û vatox

Metnanê mûnîteyan de nuştox xo rê yew vatox weçînenê. Unsûrê ke mûnitişê nê metnan de pêardenê -sey hedîse, ca, wext, qehremen- gerek bi nê vatox û hoka ewnîyayîşê nê vatoxî ya wendoxan rê bêro pêşkêş kerdenê. Nê metnê edebîyan de ma eşkenê hîrê tîpê hoka ewnîyayîş û vatoxî ra behs bikerê:

1. Hoka Ewnîyayîşê Îlahî û Vatox
2. Hoka Ewnîyayîşê Qehraman-Vatox
3. Hoka Ewnîyayîşê Hîkayenuştoxê Temaşekar

Nuştox eserê xo de nê hoka ewnîyayîşan û vatoxan ra yan tena yewî şuxulneno yan zî sey hoka ewnîyayîşê têmîyanek eşkeno pêro yew eserê xo de ca bido ci. Tabî tena nuştoxî nê rexnekerî zî nê teknîkan ra xeberdar bê. Çünke eke rexnekerî wazenê yew eserê edebî bi erjê gerek ê bizanê ke nuştoxî senî yew hewa eserê xo de nê vatoxan şuxulnayê.

Romanê *Kalaşnîkofi* de Deniz Gunduzî bi hoka ewnîyayîşê qehraman-vatoxî ya romanê xo mûnito. Ma romanî de di tewirê hoka ewnîyayîşê qehraman-vatoxî vînenê: 1. Temaşekar ‘Ez’ (‘I’ as Witness), 2. Serkarakterê Romanî ‘Ez’ (‘I’ as Protagonist). (Friedman, 2017: 118-119)

Hîkayenuştoxê temaşekar zî, hîkaye de karakteran ra yew o, kêmi yan zaf tewrê (beşdarê) hedîseyan beno, o û bi karakterê romanî yewbînan şinasnenê û perspektîfê zemîrê şexsê yewinî “ez”î ra xitabê wendoxan keno. (Friedman, 2017: 118) Gunduz karakterê xo yo fezayijî ya nê vatoxî şuxulneno û ma eşkenê beşanê bînan zî ge-ge nê vatoxî bivînê. Karaktero fezayij sey yew hedîse vatoxî destpêkê romanî de seke o do yew estanik bivajo eynî bi o şekil cumleyanê xo rez keno: “*Na awanîya ke ez do behsê ci bikera yew muzeya zaf girda ke ser û berê xo çin o. Na muze depoyê fikirîyayîşê ma, bi vateyo bîn mezgê medenîyetê ma ya.*” (K, r. 14) Bi nê cumleyana ma eşkenê vajê ke nuştox vateyê xo emanetê nê karakterî keno. Yanî fikr û hîsanê xo bi nê karakterî ya wendoxanê xo rê teqdîm keno. No karakter hedîseyê ke romanî de ca genê sey yew muşahidî, bi cumleyanê zemîrê şexso yê yewinî ya ma rê pêşkêş keno.

Bitaybetî beşo peyên de eynî karakter muşahidîtiya xo ca verdano û bi rasterast serkarakterîya dekeyno têkilî.

Romanî de yewna hoka ewnîyayîşî û vatox zî serkarakterê romanî ‘ez’ o. Gunduz nê vatoxî zî bi serkarakterê xo Rojda ya ma rê pêşkêş kenê. *“Eserê ke çarçewaya nê perspektîfî de nusîyayê, “qehraman-vatox” tim planê verênî de yo. Senî ke do bieşkîyayo ke prosesî mabên de bedilîyayîş û averşîyayîşê ey bivajîyo, mumkin o ke verê yew dewrê dîyarkerdeyê (bellikerdeyî) cuya ey neqil beno, tayê taybetmendîyê ey yenê dîyarkerdiş, dima zî bi wesîleyanê çeşît-çeşîtan vîyerteyê ci pêşkêşê bala wendoxan beno.”* (Aktaş, 2017: 83) Nuştox na rey vateyê xo emanetê serkarakterê xo Rojdayî kenê. Rojda destpêkê romanî ra heta peynîya ci hedîseyan mîyan de ca gena û wendoxî zî êdî bi çimanê aye a realîteya nê hedîseyê ke romanî de ca genê eşkenê bierje:

“Dewê ma veşnayî kerdî wele, hêgayê ma veşnayî kerdî wele. Hingê ma, hingimênê ma, darê ma, birrê ma veşnayî kerdî wele. Heywanê ma kerdî boka vergî. Ma ra kam kewt dest kiştî. Çem û royê ma gonî ra kerdî sûr. Sereyê pîlanê ma kerd cira û ver de fotografi anitî. Cinî û kêna yê ma anitî binê xo. Şaro man o ke şikeftan de xo daritbî we bi gaz û bombayan vileşnayî û fekê şikeftan beton kerd.” (K, r. 38)

Tayê sînorkerdîyî hoka ewnîyayîşê qehraman-vatox zî esto. Seke zanîyeno hoka ewnîyayîşê yê îlahî û vatoxî de nuştox hedîseyan û karakteran tena teberî ra temaşe nêkeno, bi nê vatoxî ya hîsanê karakteran zî eşkeno wendoxan rê pêşkêş bikero. Feqet hoka ewnîyayîşê qehraman-vatox hedîseyan û karakteran tena teberî ra temaşe kenê. *“Nê semedî ra karekter-hîkayekar (protagonist narrator), tena eşkeno hîs, fikri û întibayanê xo bizano. Bi eynî şekil hoka ewnîyayîşê ey zî, aîdê yew nuqtaya sabîte (fîkse) ya.”* (Friedman, 2017: 119)

“Şayîr qenepeyî ser o, sereyê xo naybî zanîyê waştîya xo ser rakewte bî. Waştîya ey porê ey vilenayêne û mi de qîsey kerdêne. Domanî kitabana de kay kerdêne. Mi nîyada înan ra, yew şênayîya bêhesabe zerrîya mi ra bibî vila. Ez zaf zerrîweş bîya, mi hetê înan de heme çî xo vîra kerdîbî, bibî sey serxoşan.” (K, r. 42)

Rojda zî bi nê cumleyanê xo ya wendoxan rê tena hîs û fikranê xo eşkena îfade bikero feqet hîsê ke Şayîr û Domanî mîyan de seba wendoxan sînorkerda yê. Çünke hîs û psîkolojîyê înan bi çimê Rojda ya wendoxan rê pêşkêş benê. *“Doman duştê mi*

de ronîştîbî û bi qisawete mi de nîyadayanê. Çimanê ey ra mi tey vetîbî ke zere bi mi veşnayêne, mi ewna rîyê ey ra û ez peşmerîya.” (K, r. 33) Seke tîya de zî ayseno Rojda goreyê hîs û psîkolojîyê xo ya rewşa Domanî şîrove kena.

Romanê *Kalaşnikofî* de teberê nê vatoxan ma eşkenê beşê “Dimçik”î de nuştoxê romanî zî biwînê. Eslê xo destpêkê rîpela nê beşî de vatoxe hedîseyan serkarakter Rojda ya. Rojda tîya de teswîrê vaşê “Beng”î kena. Feqet peynîyê rîpelî de na rey nuştox zî sey yew cêrnot derheqê çekuya “Beng”î de malumatan dano.

“Beng yew vaşo teveznayox (kungkerdox) o û wexto ke merdim nê vaşî weno halusînasyonan vînenê. Kurdî de çend çekuyê ke nameyê nê vaşî ra ameyê viraştene estê. Mavajîme “beng/bong” manaya “bom”î, “bengî/bengîn” zî manaya maşuqîye de êno xebernayene. Ez vana qey vaşo piroz “Homa” yo ke zerduştîyan kitabê Avesta de behsê ci kerdo no vaş o. Zerduştîyan Homayî ra yew mey viraştene û şimitêne, bi nê meyî xeyalanê xo de şîyêne demo vîyarte û kal û bavikanê xo reyde qisey kerdêne. Ewro manayê “Homa”yî vurîyayo û kirmancî/zazayî Heqî ra “Homa” vanê.” (K, r. 25)

Nuştox tena tîya de xo eşkera keno. Ê bi goreyê zanayîşê xo wendoxan rê etîmolojî ya na çekuye ra behs keno. Wendoxî reya verên û peyên nuştoxê romanî sey yew vatoxî nê rîpelî de vînenê.

4.1.3. Mûnitişê hedîseyan

Hedîseyê ke romanê *Kalaşnikofî* de ca genê rasterast tarîxê realî de ameyo ciwîyayîş. Feqet nuştox nêşkeno sey hedîsenusoxan nê hedîseyan wendoxan rê pêşkêş bikero. *“Tarîxnas, weqia ser o qisey keno, romannuştox zî a weqia dano qiseykerdiş.”* (Tekin, 2018: 66) Gunduzî zî bi nê ferasetî ya nê hedîseyê ke tarîxê realî de ameyê meydan bi teknîkanê dewrê postmodernan a romanê xo de şuxulnayo.

Mûnitişê hedîseyî, sîstemê rêzkerdiş û biserûberkerdişê hedîseyan ke ê hîkayeya romanî de ca genê yo. (Çetin, 2021: 189) Deniz Gunduz mûnitişê hedîseyan yê romanî eslê xo parçeyanê kalaşnikofî ra ardo meydan. Yanî nuştoxî tena “Kalaşnikof”î sey nameyê romanî nêşuxulnayo, eynî wext ey hedîseyê ke romanî de ca genê bi parçeyanê nê hacetîya mûnito. Nuştox seba romanê xo bitaybetî nê aletî ser o zî xebitîyayo. Ma eke biewnê beşanê romanî zî ney bi rehet eşkenê biwînê. Çünke her parçeyê nê aletî beşanê romanî de sey yew meteforî şuxulnîyayê. *“Dimçik tarîxî*

îfade keno çunke piştîya xo şaneno yew demo vîyarte. Kalaşnikof sey yew alet tena yew dewrî zî îfade nêkeno. Pêroyê tarîxê merdimîye, pêro tecrubeyê merdimîye zî sey yew alet xo de nîşan dano.” (Gunduz, 2016: 35)

Roman şeş beşî ra ameyo meydan û destpêkê her beşî de Gunduzî yew şîrî rê ca dayo. Mûnitişê hedîseyan de nuştoxî nê terz û teknîkî bitaybetî weçînayo. “(...) *karê mi roman bî la nuştişê Kalaşnikofî de ez mecbûr bîya ke şîran binusa. Çira? Çunke a xebate bê şîran nêbena. Ez ê tesîrî tena bi şîran eşkena bida, mûnitiş nê şîran ser o ameyo ronayene. Teknîk no yo, bê ê şîran roman beno qels.*” (Gunduz, 2016: 35) Seke tîya de zî ayseno wendoxî gerek şîrê ke destpêkê her beşa romanî de ca genê mûnitişê romanî ra cîya mefîkrîyê. Mesajê ke nê şîran de ca genê ma rê mewzûyanê beşan ra fikir danê. Reyna nameyê nê şîran zî seba şeş heme beşanê romanî şuxulnîyayê. Wendoxî wexto ke romanî wanenê vînenê ke nameyê her beşî yew çî îfade keno.

Romanê *Kalaşnikofî* de serkarakter Rojda û karaktero bîn Şayîr nê di heme wazenê ke afirnayoxanê xo ra bixelesîyê û xoser yew cuya newa bîyare ware. Seba ney zî ê gerek afirnayoxanê xo bikişê.

Hedîseyê ke romanê *Kalaşnikofî* de ca genê eslê xo demo vîyarteyî de rawertê û qedîyayê. Çunkê Rojda û Şayîr rewna merdîbî û planetê înan zî îmhâ bibi. Meyîtê nê her di karakteran hetê tayê fezayîjan ra vîniyenê. Nê mehluqatî fezayî ra çî-mîyê ke nê planetan ra mendê înan aredenê û bi înan a cuyê ke nê planetan de rawerdê înan ser o fikirîyenê û cuya înan a ke vîyarteyî analîz kenê.

Fezayîjî seba analîzanê ciwîyayîşê ne medenîyetan bi teknolojîyê sîmîlasyonî yew muze înşa kerdê. Na muze de hacet û çî-mîyo girs û hurdî gore bi kronolojîyê planeto ke cira ameyê vetene tey rez benê. Reyna na muze de, beşê her planetî de yew şîkîno bi yew sîmîlasyonî bikewo mîyanê xebata dozkerdişê ê hacetî.

Nê mexluqatî cemedî mîyan ra Rojda û Şayîrî vejenê û benê muzeya xo. Haceto ke destê Rojda de -kalaşnikof- yo aye ra genê û hema yew sîmîlasyonî newe anê meydan. Bi nê sîmîlasyonî ya fezayîjî waştênê bizanê ke nê her di planetijî senî ameyê no hal û demo vîyarteyî de senî yew cuya înan estbîya.

Deniz Gunduz nê romanê xo da seke tîya de zî ayseno bi hedîseyî mîyan de hedîse mûnito. Hedîseyê ke *Kalaşnîkofî* de ca genê bi şekilê “mûnitişê hedîseyê helezonîkî” ya mûniyayê. Yanî hedîseyê ke dekewtê yewbînan mîyan vajîyenê. Nê terz roman de, yew hedîse çarçewaya yewna hedîseyî ya. Hîkayeya çarçewayî, seba ke hîkayeya esase/zereyî bêro dayene mûniyaya û badê ke derbasê hîkayeya esase/zereyî bibo, vatişê hîkayeya çarçewa yeno qedênayene. Nuştoxî demo ameyoxî de rewşa fezayijê ke bi teknolojîyê xo ya planetanê rewna cuye ser o qedîyaya înan ano wendoxan çiman ver. Reyna demo vîyarteyî de zî esas hedîseyê xo bi qehremananê xo Rojda û Şayîrî ya wendoxanê xo rê pêşkêş keno. Gunduzî rewşa nê karakteran û averşîyayîşê hedîseyan romanê xo de şeş beşan de wendoxan rê teqdîm keno:

Kalaşnîkof

- Yew planeto nêzanîyeno de maxluqatê ke nê planetî de ciwîyenê wazenê ke teberê vurîyayîşê fezayî de, teberê wextî de yew bingeho ke hîç nêvurîyeno bironê.
- Nê fezayijî seba nê hedefê xo fezayî ra çî-mîyê ke hetê planetijanê bînan ra ameyê viraştene înan arêdenê.
- Çî-mîyê ke nê planetan ra arêdeyenê muze ya depoyê fikirîyayîşê înan de kom benê.
- Na muze de hacetê ke planetanê bînan ra ameyê arêdayenê beşê her planetî de bi yew sîmîlasyonî de ca genê.
- Wezîfedarê nê sîmîlasyonan fezayijan mîyan ra weçînîyenê û hetê înan ra yeno şuxulnîyayîş.
- Fezayijo ke kewno nê sîmîlasyonanî hewayê fikirîyayîşê nê planetijanê bînan museno û şînê planetê înano ke rewna yo merdo ser û mîyanê înan de senî ke înan ra yew bo, gore bi hewayê înan ciwîyeno û sey înan hîs keno.
- Wezîfedarê/a nê sîmîlasyonan ra yewî -qehremananê romanî- doz kerdişê yew parçeyê planetê neweyî ra behs keno/a.

- Planeto ke rewna bîyo vila şîyo, ey ra tena no parçe mendo.
- Bi nê parçeya wezîfedar/e sîmîlasyonê ke înan seba nê planetî viraştê senî yew hewa ameyo meydan ey ra behs keno/a.
- Parçeyo ke nê fezeyijan dîbi meyîtê di planetijan -Rojda û Şayîr- ser ra vejîyabi.
- Nê her di planetij hîna ke planet nêbîyo vila ra zaf wext verê serd ra bîyê huşk.
- Fezeyijî nê her di meyîtî ser o analîzî kenê û bi organê înan şertanê nê planetî û vêşîbîyayîşê înan tarîf kenê.
- Bedenê nê di meyîtan yewbîn ra ciya bi. Hacetê kişîşî destê o yo ke bedenê xo hîna qij o -Rojda- de bî.
- No hacet seba fezeyijan zaf girîng bi. Çünke ê do bi nê hacetîya fikir, armanc, nakokî û hîsîyatê nê planetijan bizanê. Nê semedî ra nameyê nê sîmîlasyonê yê neweyî “Kalaşnikof” nanê pa.

Romananê klasîkan de kotî ra û senî destpêkerdişê hikayeyan, qewimîyayîş û netîce resayîşê înan dîyar (bellî) yê û giredayeyê yew sîstemî yê. Romananê modernan de zî rêza sentakstîkî (dizimsel) ya hedîseyan bîya têsêr û têbin ra. (Çetin, 2021: 192) Na rewşe seba romananê postmodernan zî wina ya. Nuştoxî destpêkerdişê hedîseyanê romanê xo zafane hîrê şekil de kenê: “Destpêk ra Destpêkerdiş”, “Orte ra Destpêkerdiş” û “Peynî ra Destpêkerdiş”. Romanê *Kalaşnikofî* de destpêkerdişê hedîseyan bi sîstemê “Orte ra Destpêkerdiş”î ya dest pêkeno. Yanî hedîseyî ke romanî de ca genê Orte ra destpê kenê û zafane bi teknîkê peyseragêrayîşî demek ra pey hedîseyê ke verê bîyê yenê neqilkerdene.

Dimçik

- Wezîfedarê/a sîmîlasyonî û fezeyijê bînî hema bi Rojda û Şayîrî ya dest pêkê sîmîlasyonî kenê.
- Rojda yew xeyal û raştî mîyan de şîna-yena. A, Şayîr û Doman her hîrê hema cemedî mîyan de pilosyayê yewbînî ra.

- Çend mexlûqatê xerîbî înan ser o kom benê û duyoyê ke roştîya sûrelaye dano û şekil ra keweno şekilodê bîn cemedê serê înan de xebetîyenê.
- Wezîfedarê/a sîmîlasyonî dest eşteno tifanga ke destê meyîtê Rojda de a game Rojda zîhnê nê fezayijî wanena. Her çî çîmanê aye rê beno eşkera.
- Wezîfedar/e hema xo pey anceno û terseno ke reyna destê xo înan ra no.
- Qehremano fezayij xo bi xo fikirîyeno gelo cayê sîmîlasyonî de xeletîye esta yan çîna.
- Sîmîlasyonî de fezayijî Domanî nêvînenê feqet çiyode zaf balkeş Rojda ey vînena û yewna çî yo bîn zî Doman mîyanê meyîtan de çîno.
- Fezayijî xo mîyan de qerar dayenê ke sîmîlasyonî cayo ke mendo ra newe ra bidê destpêkerdene.
- Rojda keyeyê Şayîrî de bena heşar. A seba kiştene pîyê xo ameya tîya.
- Rojda û embazê aye amadekarîya her çî kenê feqet xebere yena ke dişmenê înan nêzdîyê keyeyê înan de gêrenê û ihtîmaloyê pîlê do bierzê keyeyê înan ser. Aye ra her kes şîno cayê û a zî des serrî ra pey yena Şayîrî het.

Lulîye

- Rojda û Şayîr qeçekîna xo de hedîseyê dersimî de ma û pîyê xo ra visîyayenê.
- Sey heme şarê xo leşkeran ver ra remenê û demo kilmî ra pey tepîşîyenê.
- Ê her di zî bi babalixanê xo yê ke şarê înan qir kerdê kewtenê înan dest.
- Nê her di xurtî lewê babalixanê xo de benê girdî û zerrî ya înan de tim fikirê kiştîşê yê babalixanê xo esto.
- Şayîr keyê xo de bi waştîya xo Gule ya pîya ciwîyeno. Rojda zî bi serran Şayîrî ra heskena feqet nê xalê xo nêkena eşkera. Tena yew meqsedê aye estbi o zî kiştîşê pîyê xo bi.

Mekanîzma

- Qehremano fezeyij merax keno ke Rojda senî bi ke sîmîlasyonî de dîbî ke Doman zî mîyanê înan de binê cemedî de bîyo huşk mendo feqet çira ê nêşkenê Domanî biwînê.
- Bi nê meraxî ya fezeyij wexto ke Rojda û Gulê şinê teber ney firsend vînenno û kewno dilqa Rojda û kewno mîyanê sîmîlasyonî.
- Domano ke tim qenepeyî ser o kewtê yo na rey uca de nêayseno û fezeyij terseno û hema sîmîlasyonî ra vejîyeno teber. Feqet Domanî ra sewbîna çîyê nîyameyêne çimanê ey ver û reyna kewno dilqe Rojda.
- Wexto ke pêro balê xo dano Domanî ser a çax hendê heşar beno ke Şayîro ey hetê û her di zî yenê têçim.
- Demêk ra pey Şayîr û fezeyijo ke kewto dilqe Rojda pîya şa benê.

Nîşangeh

- Rojda her çî ke ameyê aye serre yew bi yew Şayîrî rê vana û kiştîşê pîyê xo reyna ana ziwan. Feqet Rojda tersena û nêwaştêne ke bibo sebebê Şayîrî. Çünke Şayîr rewna na dawa ra feq viradaybi û organîzasyonê ke o û Rojda verî pîya bî ey ra abirîyabi.
- Şayîr her çiqas nê organîzasyonî ra aqîtîyabi zî reyna ey waştê ke Rojda rê ardim bikero. Çünke ey zî zerrî û gan ra waştê ke pîyê xo bikişo û na dawa xo bin ra biqedîno.
- Şayîr û Gule kewnê dilqê şerabweran û da-des rojî orte ra vîndî benê. Her di şinê keyeyo ke Rojda ci ra abirîyabi. Muhîmatê ke seba planê kiştîşê pîyanê înan tîya de bi. Hema malzemeyî uca ra genê û reyna şinê verê Rojda.
- Şayîr û Rojda planê xo kenê û na rey ê kewnê dilqê şerabweran û meyhaneyo ke ê do pîyanê xo bikişê dor û verê ê meyhaneyî de sey şerabweran gêrenê. Bi no şekil pawitoxê pîyanê înan Rojda û Şayîrî ra şik nêkerdê.

Linge (Metamorphosis)

- Rojda û Şayîr meyxaneyo ke ê do pîyanê xo uca de bikişê dor û verê ci ra bi dilqa şerabweran a gêrenê.
- Yew şewe wexto ke Rojda vernî ya adirî de ronîştîbî, mîyanê kila adirî de dilqê wezîfedaro/a fezayijî vîna û tersena. Fezayij xo uca de êdî eşkera keno û heme çîyo ke eyê sîmilasyonî de kenê yew bi yew aye rê vano/vana.
- Çend şewî ra tepîya erebeyê pîyanê Şayîr û Rojdayî yenê verê meyxaneyî. Ê her di zî kuncikê xo ra rast benê û bombeyî û kalaşnikofan a ramenê pawitoxan ser. Demî ra pey Rojda bena dirbetin û na rey pawitoxî bi çekanê xo ya ramenê înan ser. Şayîr û Rojda vînenê ke êdî xelesîyayîş çîn yo her di zî bêçikanê xo danê gocaganê yê ke bombeyê mîyanê înan ser.
- Hîna ke bombeyî nêteqayê wezîfedaro/a fezayij her çî dano vindertene. Çünke bi no hewa qedîyayîşê sîmilasyonî weş bi ey nêşîno û ey/ayê rê giran yeno. Fezayij înan mîyanê duyê bombeyan de keno vîndî û birîna Rojda keno weş.
- Fezayij; Rojda û Şayîrî beno duştê pîyanê înan de keno tîk. Reya verîn Rojda lingê kalaşnikofî ancena dima zî Şayîr her di zî pîyanê xo kişenê.
- Wezîfedar/e peynî de înan uca ra beno/a cayo ke Rojda û Şayîr domaniya xo de rastê yewbînî ameybî. Pey cû fezayij kewno sîmilasyonî mîyan û êdî sey xo înan rê beno eşkera. Rojda bi zerrîweşîye pilosîyena fezayijî ra û her di zî zaf zerrîweşî benê. Reyna Rojda wexto ke kiştîşê pîyê xo ra dima madalyayo ke meyîtê ey de bi sey yew xatireyî dana fezayijî.

Peynî û qedênîyayîşê romanana, unsûranê tewr muhîman yê mûnitişê romanana ra yew o. Romanî zafane bi peynîyanê xo, bi qedênîyayîşanê xo aqilî de manenê. Modulasyonê tewr tesîrdar yê romanana, qedênîyayîşê înan de yo. Beşê “peynî” yê romanana, zafane bi di şekilan vejîyeno meydan: Yan bi şekilê peynîya tamamkerdîye, qedîyayîye yan zî bi şekilê peynîya ke bi goreyê her temaşekerî cîya ba (îng. open-ended/ tr. açık uçlu) verdîyayîye. (Çetin, 2021: 207)

Kalaşnîkofî de peynîyê romanî bi şekilê peynîya ke bi goreyê her temaşekerî cîya ba (îng. open-ended/ tr. açık uçlu) verdîyayîye yo. Karaktero fezayij peynîyê romanî de sîmîlasyonî ra bi madalyayo ke meyîtê Rojdayî de bi sey yew xatireyî ey geno û vejîyeno. Feqet çîyo balkêş nobi ke heta o çax qet yew fezayijî sîmîlasyonî ra yew malzeme nêvetbi. Çîyo wina reya verên amebê serreyê fezayijan. Xora wexto ke karaktero fezayij sîmîlasyonî ra vejîyeno ê fezayijê bînî şaş benê û hema dormeyê ey de erzîyenê pêser. Sîmîlasyonî ra yew malzeme vetiş zihnê karaktero fezayijî de sey yew virsik akewt. Hema xo çarneno bi sîmîlasyonî û xo bi xo fikrîyeno:

“Şayîr ver de Rojda û Doman pey de, verojanê yew koyî ra, mîyanê birranê ke zerdîye ginaya pira ra ver bi tikîla koyana ke vewre girewtîbî ancîyayêne we. Nê fikirî heyacanê mi kerdêne gur ‘gelo ez şîkîna Rojda înan zî bîyarî no het?’ ” (K, r. 86)

Seke tîya de zî ayseno tayê romanan de dendike yan zî hedîseyo bingeyên, bê ke yew netîce ra girebidîyo yeno birnayene. Girêyo bingeyên nêno akerdene, pêkewtişî nêresenê yew netîce, weqia xo mîyan de nêresena yew tamamîye, peynîye yew nedîyarîye mîyan de manena. Bi naye zafê romannuştoxan wazenê ke wendoxî wa peynîya romanî bîyarê pê. Raşta tayê romanî sey romananê postmodernan, bi peynîyêka ke bi goreyê her temaşekerî cîya ba (open-ended) qedîyenê û peynîya înan umûmen nedîyar ê. Yew peynîya ke qetî, akerdîyayîye, tatmînkeroxe û her hetî ra qedîyayîye û tamamkerdîye çin a. (Çetin, 2021: 209) Deniz Gunduz zî bi persa vatoxê xo fezayijî *“Gelo ez şîkîna Rojda înan zî bîyarî no het?”* ya vazeno ke wendoxê ci peynîyê romanî bîyarê.

4.1.4. Wext

Bi goreyê Lewis Mumfordî, îcado tewr muhîm û tewr karekterîstîko modern, saet a. Robinson Crusoe, wexto ke girawa xo de tenabi sereyê xo ciwîyeno, yew teqwîm îcad keno û no ma rê zaf tebîî aseno. Goreyo ke, roman şekilêkê îfadekerdişî yo modern o, o wext şekilanê çeşît-çeşîtanê hîşmendîya ma îfadekerdişê ey yew raştîya mecburî ya. (neq. Stevick, 2017: 224) Nuştoxî zî na raştîya ya wextî mûnitişê romananê xo de bidîqet şuxulnenê. Wendoxî zî eşkeno bi konseptê wextî ya hem derheqê hedîseyê ke romanî de raverenê hem zî derheqê psîkolojî û fikrîyayîşê nuştoxî de zaf melumatan ra banderbibê.

Wexto ke wendoxî romanen wananê eke wazenê derheqê wextî de malumatan bizanê tena mûnitişê hedîseyan ser o bala xo medê. Çünke tena hedîseyî nêşkenê ma rê wextî eşkera bikerê. Wendoxî gerek romanî bigîrê laboratuwarê fikrê xo û heme hetan ra romanî analîz bikerê. Karakteranê romanî, cayê ke hedîseyî raverenê, teswîrê ke seba cayê romanî şuxulnîyenê nê pêro ma rê derheqê wextê romanî de zaf malumatan eşkenê bidê. Yanî, *“Yew romanî ra cigêrarîşê mefhûmê zemanî, yeno manaya cigêrayîşê mefhûmanê metafizikî, terzê psikolojî û westayîya romannuştoxî.”* (Stevick, 2017: 224)

Romanê *Kalaşnikofî* de bi goreyê mûnitişê hedîseyan ma nêşkenê yew wexto sebîtî ra behs bikerê. Çünke Gunduzî romanê xo de sey hedîseyî mîyan de hedîseyî mûnitê û bi tebî her hedîse zî goreyê wexto xo ameyo şuxulnîyayê. Hedîseyê ke romanî de ca genê hem demo ameyoxî de hem zî demo vîyarteyî de raverenê. Yanî hedîseyî ke romanî de raverenê bi kronolojîk aver nêşinê. Xora bitaybetî romanenê ke dewrê postmodernî de nusîyayê de hedîseyî bi hewayo kronolojîk rêz nêbenê. Ancîna romanenê ke dewrê postmodern ê de nusîyayî de herinda peymanê wextî yê qetî û objektîfan de terzê wextî yo nedîyar û subjektîf vilabîyayî yo.

Deniz Gunduz, hedîseyê ke demo ameyoxî de raverenê bi karakterê xo yo fezayîj a wendoxanê xo rê pêşkêş kenê. Seke ma verî zî vatbi nuştox mûnitişê hedîseyan fekê di vatoxî ra wendoxanê rê pêşkêş kenê. Yanî wexto ke karakterê eyo fezayîj eke beno vatox ma zanê ke hedîseyê ke romanî de raverenê demo ameyoxî de yê. Xora ma tena cumleyanê nê fezayîjî ra zanê ke no karakter demo ameyoxî de ciwîyeno û hedîseyê ke o tede yo nê demî de raverenê. *“Mi ra meterse, ez tena yew xeyal o. Nêzana çendayo çend serran ra ameya, yew zerarê mi çin o.”* (K, r. 73) Bêguman, no karakter rasterast demo ke eyê tedeyê nêvano. Reyna no karakter ge-ge dekewno sîmîlasyonî mîyan de û hedîseyê ke demo vîyarteyî de raverenê înan rê zî beno şahid.

Fezayîjî wexto ke Rojda û Şayîrî ser o seba sîmîlasyonî analîzan kenê wazenê ke derheqê fehmkerdişê înan yê wextî tespît bikerê. Nê fezayîjî peynîyê analîzan qerar danê ke fehmê wextî yê nê planetîjan û fehmê înan ci ra cîya yo. Aye ra wendoxî nêşkenê yew tarîxo bellî ra behs bikerê.

“Wextêk ra pey gore bi zanayîşê neweyîyo ke ma visto xo dest no sîmilasyon şikîno bêro pêtkerdene. Reya verêne ma rê muhîmo yo ke ê wextî ser o senî fikirîye? Nuştêyê ke hacetî ser o yê ra ma musayîme ke înan wext gore bi dormeyê estareyî de yew şure eştîşê planetê xo nayo ro û fikirîyayê ke wextê înan tim aver şono yan kî yew merkezî ra ver bi dormeyî beno hira. No het ra fehmê wextî yê ma û yê înan yewbînan ra cîya yo.” (K, r. 21)

Gunduz, hedîseyê ke demo vîyarteyî de raverenê zî bi serkarakterê xo Rojda ya romanê xo de şuxulneno. Romanê *Kalaşnikof* eslê xo hedîseyê dêrsimî ser o awan bîyo. Seke zanîyeno hedîseyî dêrsimî serranê 1938î de raverenê. Rojda û Şayîr zî nê serran de qeçekî bî û hetê leşkeran ra yenê tepiştîş û yewbînan ra benê cî ya. *“No înan de yew adeto kan o. Erzenê şaranê bînan ser qir kenê, domananê şaranê bînan dest ra genê benê sey xo kenê pîl.”* (K, r. 41)

Nê di heme karakterî hetê nuşttoxî ra di wextan de wendoxan rê teqdîm bîyê. Nuşttox reya verên romanî de înan sey kesê ke resayê hedîseyan ma rê pêşkêş keno û bado zî bi karaktero xo yê Rojda ya wendoxanê xo ge-ge beno qeçkîna înan. Rojda û Şayîr seba kiştîşê pîyanê xo vejîyenê koyan feqet Şayîr na dewa ca verdano. Nê di karakterê badê çend serran reyna yenê têhet. *“Şayîr tim vîra mi de bî. Mi adresa ey zanitêne. Beno ke des serrî bî, ma yewbînan nêdîbî labelê mi ey ra xebere tim girewtêne.”* (K, r. 32) Rojda bi nê cumleyan a wendoxan rê wextê hedîseyî zî biney kena eşkera.

Romanê *Kalaşnikofî* de yew îdraqkerdişê wextî (demî) ke bi hewayo kronolojik û raştserkî hêrikîyeno û şono çin o. Wendoxî karakteranê romanî ge serranê 1938î de ge serranê modernî de ge zî demo ameyoxî de vînenê. Ma ney zî eşkenê pasajê ke romanî de raverenê înan bivînê. Wexto ke Rojda keyeyê Şayîrî teswîr kena dewrê modernî ra yew alet balê wendoxan anceno. Rojda derg û dila teswîrê odeyê Şayîrî kena û dima nê cumleyan rez kena, *“(…) Verê nê refanê kitaban de têduşt de di genepeyî ameybî ronayene. Yew goşe de kî yew masa ser o komputure û reyna kitabî, yew weldana ke heta fek bi qotê cixaran pîrkerde ya, şuşê çaye û kupayê qeweyî yê qilerîni, pêro temîyan de bî.”* (K, r. 30) Seke tîya de zî ayseno “komputure” yew aletê dewrê modernî yo. Tîya de na rey zihnê wendoxan yew temîyankewtîşê wextî meşxul keno. Feqet gerek wendoxî ney zî bizanê nuşttoxê dewrê postmodernî romanê xo de yew wexto sabît nêvirazenê û wendoxî zî bi nê mentiqî ya romanê bierjnê.

4.1.5. Mekan

4.1.5.1. Mekanê dorûverkî

Eserê mûnîteyan de hedîseyî bellî yew dorûverî de raverenê. Nuştoxî goreyê hedîseyanê xo û qehremananê xo mekanaanê xo virazenê. Bêguman nê mekanî mûnîteyê yanî her çiqas hedîseyê ke nê eseran raverenê cayê raştikînan de bibê zî nuştoxî nê mekanaan goreyê eserê xo reyna mûnenê û wendoxanê xo rê pêşkêş kenê. Nê mekanî “*Senî ke cuya rastkêne de est ê, sey zanayîşê ma mekanê şênberî (konkretî) yê nê alemî ke şexsê romanen tede manenê, ciwîyenê û hereket kenê, cuye û fealîyetanê xo yê rojaneyan ramenê (domnenê.) yê.*” (Çetin, 2021: 136)

Deniz Gunduz sey romanê xo yê verênan mebo zî romanê *Kalaşnikofi* de zî mekanê dorûverkîyan rê ca dano. Mekano ke karaktero fezayij tede yo fezayî ser o yew planet o. Wendoxî bi karakterê fezayijî ya nê mekanî vînenê. Karakter romanî de yew muze ra û na muze mîyan zî sîmilasyonanê planetanê bînan ra behs keno.

“Na awanîya ke ez do bahsê ci bikera yew muzeya zaf girda ke ser û berê xo çîn o. Na muze depoyê fikirîyayîşê ma, bi vatayo bîn mezgê medenîyetê ma ya. Hacet û çî-mîyo girs û hurdî gore bi kronoljîyê planeto ke cira ameyê vetene tey rêz benê. (...) Na muze, de beşê her planetî de yew şikîno bi yew sîmilasyonî bikewo mîyanê xebata dozkerdişê ê hacetî.” (K, r. 14-15)

Wendoxî zî bi nê teswîrê muzeya eşkenê derheqê dorûverê mekanî ra malumatan ra bander bibê. Xora dewamê nê teswîran de karaktero fezayij reyna cayo sîmilasyonê ke seba nê planetan bînan ameyê viraştîş înan zî reyna ma rê biteferuat pêşkêş keno. Bi no şekil wendoxî mekanê ke nê fezayijî tedeyê hema zihnê xo de xeyal kenê û heto bîn ra zi derheqê hedîseyanê romanî de zî eşkenê hîna hîra bifikirîyê.

Mekanê ke qeçekîna Rojda û Şayîrî de raverenê mintiqaya dêrsimî de yê. Nuştox ge-ge bi vatoxê xo yê qehremanî ya sey cayê topografikî nê mekanaan ra behs keno. Gunduz wexto ke hedîseyî romanî aver şinê xo rê mekanê neweyî ware ardeno. Bitaybetî keyeyê Şayîrî nînan ra yew o. Wendoxî bi karakterê Rojda ya eşkenê derheqê keyeyê ey biwînê. Beno ke teswîrê keyeyê Şayîrî mekanê ke romanî de ca genê înan mîyan ra tewr vêşî ameyo teswîr kerdiş. Nuştox bitaybetî odaya Şayîrî wendoxan rê bi qehremanê xo Rojda ya biteferuat yew şekil de teqdîm keno:

“Ez û Domanî ma yew odaya kane de bîme. Siwaxê serkeyê betoninî ca bi ca rişîyaybî û her hetê oda ra boya rutubetî darîyayêne we. Çar dêsê oda bi refê kitabî ameybî çarnayene û kitabî zafî cayan de têmîyan de, yewbinî ser o ameybî ronayene. Şuneniga oda weş nêbiye, her ca têmîyanşayî bî. Verê nê fêranê kitabî de têduşt de di qenepeyî ameybî ronayene. Yew goşe de kî yew masa ser o komputere û reyna kitabî, yew weldana ke heta fek bi qotê cixaran pîrkerde ya, şuşê çaye û kupayê qeweyî yê qilêrinî, pêro temîyan de bî. Pencera hetê peyî ra yew roştîya lêle dayêne ma ser û oda rind roştî nêgirewtêne nêma tarî biye.” (K, r. 30)

Teswîrê ke seba mekân ameyê şuxulnayîş wendoxan rê derheqê statuyê karakteran zî eşkenê malumatî bidê. Jane Austene, vana ke romanî de teswîrî ganî semedo ke cayê karektaran yê sosyal û kulturî bêre tayînkardene bişuxulnîyê. (neq. Bland, 2017: 285) Seke zanîyeno Şayîr dawa ya ke ê koyan de danê ca verdeno û yeno şaristan. Êdî destê ey çeke nê qelem tepîştene û o beno yew nuşttox. Wendoxî wexto ke nê teswîrî mekânî wanenê hema yew odaya nuşttoxî yeno çimanê înan ver. Kitabê ke refê kitabî de rêz bîyê, komputere û kitabê ke masayî ser o nê pêro seba nuşttoxî ya Şayîrî ma rê malumatî danê.

Romanî de mekânê dorûverkiyê bînî zî yew meyxane û kuçeyê nê meyxaneyî yo. Hedîseyê ke romanî de ca gêne nê mekânî de aver şîne û aksiyonê romanî zî reyna nê mekânî de ro vejîyeno cor. Her çiqas nuşttox seba nê mekânî teswîrê dergî meko zî seba hedîseyî no mekân zaf muhîm o. Çünke Rojda û Şayîr meqsedê xo yê eslî -kiştîşê pîyanê xo- nê mekânî de anê ca.

4.1.5.2. Mekanê hîsî

4.1.5.2.1. Mekanê girewteyî/tengî

Tengîya mekânî, qijîya ey ya fizîkî ra ney, xo bêimkan û uca de tengezar verdîyayî hîskerdişê karakterî ra peyda bena. Hetê fizîkî ra daristan, çol, sehra yan zî derya bîyayîşê ey, hewce nêkeno ke mekân sey ‘akerde’ û ‘hîra’ bêro teswîrkerdiş. Çünke seba yew domanî ke ey rayîrê xo kerdo vîndî, daristano tarî, firtineyê qumî û seba yew gêrayoxî (seyahî) ke o qefleyê xo ra visîyayo çol, seba yew fermandarê mexlubî warê şerî (cengî) êdî yew waro akerde û hîra nîyo; yew labîrento teng û têmîyanek o ke o nêşkeno tede pozîsyonê xo bigîro, ey pênasbikero û xo ci ra bianco û bivejo. (Korkmaz, 2015: 83) Yanî mekânê hîsî eslê xo psîkolojîyê karakteran ser o

tesîr kenê. Aye ra nuştoxî psîkolojî û hîsê karakteranê xo bi nê meknanê hîsîyan a wendoxanê xo rê pêşkêş kenê.

Kalaşnikofi de serkarakter Rojda destpêkê beşo diyîn de hewnê xo de yew qule vînena. “*Yew qula tarî û xorîna ke bi vengêde ecayîbî guvena, senî ke mîyanê yew mijê tarî ra bîyaso, verê mi de bîye ra. Fekê qule xof şana serê zerrîya mi, lertzoke her hetê mi ra bîye vila. Qula bêbine bena hîra û wazena ke mi biqilotno ra.*” (K, r. 26) Na qule her çiqas yew mekanê raştîkîn mebo zî hewnê Rojda de seba aye yew mekano girewte/teng a. Şekil û tarîtiya tiyayî aye ser o zaf tesîr keno û yew terso bêterîf kewno zereyê aye. Nê mekanê xeyalî de karakterî ser o yew hewayo qesvetîn awan beno.

Bi nê pasajê ya reyna wendoxî eşkenê yew teknîkê romanê dewrê postmodernî biwînê. Çunke seke zanîyeno romanê dewrê postmodernan de hetê nuştoxan ra “*Mekanê dîyarî (bellî) ney; her tewir mekan bi hewayo tîmîyankerde xebitîyenê. Têkilîya mentiqî ya mabênê meknan de nêgêrîyena. Mekanê rastkênê dinya û mekanê xeyalîyê dinya tîmîyan de yê.*” (Çetin, 2021: 100)

Dewamê nê xeyalî de Rojda na rey Şayîr û Domanîya pîya xo yew cemedî mîyan de vînena. Dorûdormeyê înan de çend mexlûqatê xerîbê ke manenê duyoyê ke roştîya sûrelaye dano û şekil ra kewnê şekilode bîn cemedê înan de xebitîyenê. Her çiqas no hedîse seba Rojda sey yew xeyalî biayso zî eslê xo nê çiyê ke dormeyê înan de ravîyerenê pêro zî hedîseyê rastikên ê. Heqîqeten zî çend fezeyîjî meyîtê înan ê ke cemedî mîyan de yê seba sîmilasyonê xo benê laboratuwarê xo. Rojda nê çîyan rasterast cemedî mîyan ra vînenê, bi heyret înan temaşe kena û nêşkena înan rê çiyê vajo.

“Ez vînena ke ma yew vengîya tarî de yîme, her ca de dîr-nêzdî estareyî çirusîyênî. Mexluqê ke hendê çar vinceyan ê ewnîyênê mi ra, Domanî û Şayîrî ra, dormeyê ma de kewtê gujige, ge ênê pêser ge benê vila. Ê mexlûqan ra yewî cemedo peyêno ke mi ser o mendo şopê de vileşna ro û sey yew duyî bî derg, dest eşt ra tifangê destê mi û destê ey gina destê mi ra. A viste de mi aqilê ey wend, her çî çîmanê mi rê bî eşkera. Mi zanî ke ma key ra bîyo merdîme, dinya ma key ra bîyo bîya vila. Ê ma benê yew laboratuwar û newe ra rûh danê meyîtanê ma û pê ma kay kenê. Mi waşt ke ez biqîra labelê ez merde bîya, nêşîkîya. Hema bi ters mi layê mîya xo ra pers kerd:

-No çî yo wina!

Layî zî sey mi bi ters cewab da:

-Ez zî nêzana!” (K, r. 29)

Rojda senî ke nê hedîseyan rê bena şahid, seke tîya de zî ayseno aye rê heme çî beno eşkera. Mekano ke fezeyijî înan ser o ceribî kenê, nê mekanî de yew ters kewno zereyê serkarakterî. Mekano ke nê fezeyijî sey yew cayo ke heme xebatanê xo yê erjayeyan kenê, êdî seba Rojdayî beno mekano teng. Rojda, nê mekanî de her çiqas wazena ke înan rê mudaxele bikera û biqîra zî rewşa ke a ya mîyan de ney rê musade nêdana.

Romanî de serkarakter Rojda û Şayîr wexto ke leşkerê şarê înan qir kenê ê dewa xo ra remenê. Nuştox seba na rewşa nê karakteran na rey mekanê xo koyan ra ano meydan. Seke zanîyeno koyî cayê hîra, derg û mîyan ci de daristanê bêsinorî estê. *“Mintiqaya dêrsimî hetê topografîya ra hende gird o ke dergankîya aye rojhelat ra hetanî rojawanî rayîrê panc-şes rojan o. La verinîya aye rayîrê hîrê-çar rojan o. Ê her ca de merdim rastê koyanê berzan yeno. Zafê înan bi daristan ê.” (Adranîk, 2010: 78)*

Merdîm wexto ke nê cayan ra gêreno zerrîya ci bena keyfweş û na rewşe psîkolojîyê merdimî ser o tesîro baş keno. La Rojda û Şayîr hîna qeçekê û nê koyan de ciwîyayîş seba înan sey yew zulmî yeno. Ê leşkeran dest ra remenê û wexto ke tarî beno tersê înan hîna benê zîyade. Çünke na rey zî yew meselaya ke şarê înan mîyan bîya vila nê di heme karakteran ser o zaf tesîr keno. Êdî nê ko û daristanê hîra û bêsinorî benê goristanê bedenê înan.

“Wexto ke ez û Şayîr domanîye de ma koyan ra gêrayêne eskeran ra dima tersê ma yo tewr pîl o bî ke ma rastê Hagosê Koyan bêrê. Wexto ke ma birran de kewtenê ra, ma ke yew veng heşnayêne yan zî yew qilawetî dîyêne, ma vatêne qey Hagosê Koyan o, tersyêne, pilosîyayên yewbînî ra û xo dayêne we.” (K, r. 76)

Mekananê girewteyan û tengan de karakter zafane birhendo tekane nêbeno, feqet eşkeno hikayeya yew kesî ke ey biherendîya xo ya tekaneye ferq kerda û keno ke naye ra bixelisîyo vajo. Xora mekanê girewte û tengî, umûmen hikayeya xercbîyayîşî ya hîşmendîya nebextewerî (nebextîyarî) ke a yew prosesê trajîkî de qewimîyena neqil kenê. (Korkmaz, 2015: 93) Rojda û Şayîr hetê leşkeran ra yenê

tepiştiş û di heme zî erşawîyenê mekteban. Mektebî seba mekanî eslê xo cayê hîra yê. Qeçekê ke nê cayan perwerde vînenê zaferîyê ci bi keyfa şîne tîyayan û psîkolojîyê înan ser o nê mekanî yew rewşa pozîtîf anê meydan. Feqet na seba Rojda wina nêbibî. Rojda xo tîya de sey heywanê ke pê caxan de vînena û hetê fizîkî ra no cayo hîra aye rê bîyê tenge.

“Wexto ke ez û Şayîrî ma ameyeme tepîştene û înan ez û Şayîrî cêser vistîme û erşawîtîme mekteban ez zaf tenge de menda. Mi ziwan nêzanîtêne, hewa û qeydeyê merdiman mi rê sey yew zulim ameyêne. Înan pîlê ma qir kerdîbî, çîyê ke mi dîbî mi vîra nêşîyêne û ez sey yew heywanê pê caxan tersayêne.” (K, r. 76)

Tengbîyayîşê mekanî, semedê karakterî ke o hetê psîkolojîkî ra bêçare yo, hîskerdişo winasî yo ke seke heme dinya gala ey kena. Her rewşa ke kesê vatoxîye (anlatî) xo sey keso ke dormeyê xo girewte (dorpeçî de mende) û zordîyaye bivîno; mekan teng beno. (Korkmaz, 2015: 87) Ters, taybetmendîyê mekananê tengan ra yew o. Êdî mekteb seba Rojda sey yew mekano labîrent bi.

4.1.5.2.2. Mekanê akerdeyî/hîrayî

Mekanê akerde û hîrayî, mekanê semîmîyetî yê. Semîmîyet, yew senîniye ya ke mekanî zereyê ey ra ver bi teberi mutêsîr kena ya. Nê mekanan de karakter xo, dorûverê xo û heme alemî reyde ahengdar o. Senî ke mekanê girewte û tengî mekanê pêkewtîşî yê, mekanê akerde û hîrayî zî mekanê aheng û aramî (huzurî) yê. (Korkmaz, 2015: 93) Mekanê akerdeyan/hîrayan de karakterê romanî bi xo ya û dorûverê xo ya yew tekilîyê başî mîyan de benê. Nê mekanî bitaybetî hîsîyatê nê karakteran ser o yew tesîro baş kenê. Seba serkarakterê romanê yê *Kalaşnikofî* Rojda mekanê akerdeyî/hîrayî tewr nimûneya baş keyeyê Şayîrî yo. Rojda wexto ke seba kiştişê pêrê xo yena şaristan leşkerî hema planê înan tespît kenê, aye ra Rojda cayê xo hewilnena û badê çend serran ra dima şîna keyeyê Şayîrî. Keyeyê Şayîrî de Rojda xo emnîyetî de hîs kena, êdî tîya de keyfweş bena û keye ci rê beno mekanê akerdeyî/hîrayî. Terso ke a heta nika tedeyî bî nê mekanî de demo kilm bo zî orte ra vîndî beno.

“Şayîrî zanîtêne ke ez bila sebeb nîyama nê cayan labelê mi ra qet çîyêk pers nêkerdêne. Seke ez ameya mêmanîye wina têwgêrayêne. No hewayê ma weş bî; ez, Doman, Şayîr, Gule û heta merreyê înan ma pêro zerrêweş bî. Mi heta ewro nêdîbî ke Doman hendê vêşî rakeweno.

Domanî zanitêne ke tîya xirabiye ra dûrî yo û şîbî hewnê serran, zafî wextan qenepeyî ser o rakewtêne.” (K, r. 59)

Keyeyê Şayîrî de rewşa Şayîr û Gule weştê Rojda şîyê. Çünke Şayîr û Gule her di heme zî dinya ra destê xo anto û sey derwêşan ancîyayê yew qulikî winî ciwîyayê. Keyeyê înan tena seba Rojda ney sewbîna kesan rê zî bibi sey yew cayo taybet. Kesê ke ameyê nê keyeyê nefesê ci bîyê hîra. Her çiqas no keyeyê hetê fizîkî ra rewşa ci zaf baş mebo zî hetê hîsî ra heme merdiman ser o tesîr kerdê. Rojda rewşa nê mekanê hîrayî û tesîrê ê yo ke nê mekanîn de ca genê bi nê pasajîya wendoxan rê heme hetan ra teqdîm kerdo:

“(…) No hewayê înano bohem mi rê weş bî. Keyeyê xo kerdîbî sey kitabxaneyî. Mîyanê merran de, mîyanê qilerî de, ge mird ge vêşan kinitêne, senî ke yew xezna ra bigêrê winî kinitêne û zanayîşo ke sebrê înan bineyna keno hîrayî ra gêrayêne. Û çîyo ke kewtêne dest merdiman ra vila kerdêne. Her roje wendekarê înan ameyêne û xo de ma rê werdûşimitiş ardêne. Ma merdimanê ke karanê cîya-cîyayan de xebetînê û sey ma bîyê vîndî, xo rê rayîr gêrenê de ronîştêne û werdêne-şimitêne, mijûliyade weşe kerdêne. Sebre ma bîyêne hîra û aqilê ma bîyêne roştî.” (K, r. 43)

Leşkerî wexto ke şîk benê keyeyê Şayîrî zî êdî Rojda û Şayîr uca ra zî cayê xo hewilnena. Demo kilm ra pey Şayîr û Rojda yew şewe reyna yenê keyeyê Şayîrî feqet na rey çî-mîye ke keyeyî de bî êdî dêsanê veng ra sewbîna qet çîyê nêmendbi. Na rewşa keyeyî Rojdayî kena xemgîn. Her çiqas keyeyê Şayîrî na rey veng bo zî Rojda reyna nê mekanî de bena şên û bi keyfweşîya xo ya Şayîrî de bena şa. Keyeyê Şayîrî seba aye tim sey mekano akarde/hîra yo.

“A şewe ver bi şewdirî ma şîme cayê Şayîrî. Gule rewna bî uca kerdîbî veng, qet yew çî nêverdaybî. Nê halê cayî ez biney kerda xemgîn. Mi tey vet ke Şayîr kî sey mi bîyo xemgîn nat û wetê cayî ra gêreno û derga-derg nîyadano. Şayîr hîna ke ver bi cayo nimiteyî nêşîyo mi o tepîşt. Mi lewê ey maçî kerdî, ewnîyaya çîmanê ey ra. Şayîr peşmerîya û dest pêkerd ê deyîranê kayî ra yew deyîre vate. Na rey zerrîya mi şên bîye, ez bi deyîra ey huwayêne. Şayîrî dî ke na rey ez nêbermena, deyîre de keyfê mi êno dest pêkerd sey wextê domanîye dormeyê mi de kewt govende û kay kerd.” (K, r. 79)

Destpêkê hedîseyanê romanî de seke ma verî zî vatbi Rojda û Şayîr wexto ke hedîseyanê dêrsimî de leşkerê şarê înan qir kenê ê dewa xo ra remenê. Nê her di karakterî zî reya verên game de yewbînî vînenê. Gema ke seba înan reya verên bena

sey mekano teng êdî peynî de hedîseyanê romanî de na rewşa xo bedilnena. Peynîyê romanî de wexto ke Rojda û Şayîr pîyanê xo kişenê her di heme zî hetê karakterê romanî fezayîjî ra uca ra yenê girewtiş. Fezayîj; Rojda û Şayîrî beno cayo ke domaniya xo de ê rastê yewbînî ameybî geno beno uca.

“Rojda bi zerrîweşîye pilosîyaye mi ra, ma zaf zerrîweşî bî. O şop nê bêsinoriya demî ne cu ne kî merg aqilê ma de bî. To vatêne qey ma pêro çîyan ra yê ke dej û zerrîweşîye danê ma pak bibîme. Pêro fikran û xeyelanê ke ma dima remayêne ra dûrî kewtîbîme. Bibîme sey yew tariyo ke hezar yew çî têde nimite yo. Bibîme sey yew roştîye ke pelê xo venganiye de bêarmanc hîra benê. Xeylê wext ma wina mendîme û kewtîme yew sohbetê bêvateyînî ver.”
(K, r. 85)

Na rey mekano ke Rojda dejanê şarê xo mîyanê zerrîya xo de hîs kerdê, mekano ke destpêkê heme tersanê aye bi û peynîyê hedîseyan de wexto Rojda heyfê şarê xo gena êdî no mekan hem Rojdayî rê hem zî karakteranê romanî ra fezayîjî rê beno mekano akerde/hîra.

4.1.6. Kadroyê karakteran

4.1.6.1. Serkarakter

Romananê klasîkan de şexso merkezî, pozîsyonêkê zaf muhîmî de bî. Roman bi nîsbeto gird dorûverê ey de qewimîyêne, dîyarkerdox o bîyêne. Feqet romananê modernan de şexsê merkezî, pozîsyon û ehemîyetê xo nîsbeto gird bi goreyê verî kerd vîndî. (Çetin, 2021: 149) Yanî eserê esasî yê romannuştoxî, serkarakterê ke ê semedê estena romanî yê, edebîyatê modern û postmodernî de êdî cayê xo yê bingeyênî vurnenê (bedilnenê). Nuştoxî, serkarakteranê xo hêdî-hêdî eştenê peyê hedîseyan û heta tayê romanan de zî wendoxî serkarakterê romanî nêvînenê û bi fon karakteranê nê romanan a tena yew rewşa komalî zî wendoxanê xo rê pêşkêş kenê. Gelek romanan, her çiqas rehendê eserekêkê girdî qezenc nêkerdê zî, bi xebitnayîşê yew grûbe fonê karakteran, eşkayê yew îmajê komelî yê ganî bivirazê. Mumkin o ke yew eser bi nameyê ‘Germînal’î sey nimûneyêka nê romanan nîşan bidîyo. Nê eserî ra karaktero tekane bîle çin o ke o aqilê ma de sey yew şexsî mendo. (Harvey, 2017: 180-181)

Kalaşnikofî de wendoxî destpêkê romanî ra heta peynîyê ci bi Rojda ya averşîyayîşê hedîseyan ra xeberdar benê. Vateyîyan (Anlatı) yan zî filman de verî

nusîyayîş yan vajîyayîşê nameyî serkarakterî dîyar nêkeno. Xususen zî ê romanê ke hetê viraşteyo umûmî ke o meraqî rê fokusbîyayîşî yê modernîzmî parçe keno yan zî hetê norm karakteranê xo ra zaf dewlemend ê, de her çiqas se ke yewî ra zafer serkarakterî est ê biasê zî, esasê xo de şexso ke temaya bingêne zemînê mefhûman û objeyan de temsîl keno, serkarakter o û tek o. Şert nîyo ke serkarakterî tim merdimî bê; mumkin o ke ge-ge yew heywan, yew objeyo bêgan yan zî yew mefhûm zî bibo serkarakter. (Korkmaz, 2018: 13) Romanê *Kalaşnikofi* de vatoxê romanî ra yew her çiqas karaktero fezayij bibo zî esas serkarakterê romanî Rojda ya. Çünke nuştox heme mûnitişê entrîkê yê romanî karakterê xo Rojdayî ser o awan kerdo. Metnanê vateyîyan de bitaybetî zî romanê de bingeyê mûnitişê entrîkî yê zemînê şexsan serkarakterî ser o tesîs beno. Serkarakter, hetêk ra zî samedê estena vateyî yo û muheqeq tek kes o. (Korkmaz, 2018: 12)

Romanê *Kalaşnikofi* de nuştox heme karakterê ke romanî de ca genê heta peynîya romanî de rasterast derheqê rewşa înanê yê fizîkî û psîkolojîkî ra qet behs nêkeno. Seke zanîyeno romanê modern û postmodernan de karakterî xo bi xo wendoxan rê pêşkêş kenê. Yanî şexsê romanî, çî bi vateyanê xo çî bi reftaranê xo, xo bi danê şinasnayîş. Bi nê metodî her çiqas hîna zaf parçe-parçe bibo zî ma şexsan bi şekilê reftaranê înan, bi qiseykerdişanê înan, bi îfadê kerdişê hîs û fikranê xo yê înan, bi vîrameyîşê vîyarteyan yê înan nas kenê. (Çetin, 2021: 172)

Serkarakterê romanî Rojda wexto hedîseyê dêrsimî destpêkenê hema qeçek a. Rojda, ma û pîyê xo ra visîyena. Way û kekê xo ya pîya leşkeran ver ra remenê koyan. Zaf nêrameno waya Rojda viranê aye de mirena. Demê şer û pêrodayişî de înanê ke tutî înan ra hes kenê, mumkin o ke cuya xwu vindî bikerê. Eke nêmirê zî zafê reyan tutî ebeweynan û înanê ke ci ra hes kenê ra aqitîyenê. Tutî tewr tay yew ebeweynê xwu, yew yan zî çend way û birayanê xwu, yan zî aîleya xwu ya hîra ra çend kesan mumkin o ke bikerê vindî. (DÎSA, 2018: 17) Merdişê waya aye, ma û pîyê xo ra visîyayîş, dewa xo ra abirîyayîş zihnê Rojdayî de yew trawmaya gird virazano. Bitaybetî şer cîhanê tutan de beno sedemê vurîyayîşanê daîmîyan û her het ra heyatê înan ser o tesîr keno. Şer ra ver û şer ra pey, başkerdişê heyatê tutan, unsûranê sey fizîkî, kulturî, psîkolojîkî û sosyalî gêno xwu zere û prosesêko tîmîyanek o. Her çiqas

tutî wayirê ê mehareti yê ke eşkenê bi xurtîye întîbaq bikerê zî, muheqeq şer ra bi hawayêko negatîf mutesîr benê. (DÎSA, 2018: 16) Rojda nê şerî ra hetê psîkolojîkî ra zaf muteessîr bena. Wexto ke koyan de leşkeran ver ra remena tim yew terso bêterîf zerrîya aye de ciwîyeno. *“Rojda hîrêye ma doz kerdîme. Leşkeran dormeyê ma birna. Vengê înan, qiseykerdena înan a pêşeyê ke ma heşnayêne tersan ra ma bermayêne. Mi hîna kî yew terso winasî nêdîyo, ey tersî aqil sereyê ma ra pernayêne.”* (K, r. 39)

Rojda û Şayîrî qeçekîn de ê koyan ra gêrayêne eskeran ra dima tersê înan o pîl o bî ke ê rastê Hagosê Koyan bêrê. Rojda wexto ke êdî karaktero fezayijî ya yena pêhet ey rê meselaya Hagosê Koyan vana:

“Ma şarê koyan ra ver pîyê mi şarê Hagosê Koyano ke senetkar bî sey ma qir kerdîbî. O taw hîna ma ra çiyê nêvatîbi, planê xo yê ma nêkerdîbî eşkera. Ver kerdîbî ra şarê Hagosî. Hagos doman bî. Sey min û Şayîrî fekê tîfangan ra remaybî koyan, mîyanê birran. Uca de bibî vîndî şîbî. Şarê ma bawer kerdêne ke o êdî bîyo yew mexlûqo kovî, heşan reyde, vergan reyde gêreno. Coka da-vîst serre qirkerdişê şarê Hagosî ra pey, wexto ke yew heywanê ma bîyêne vîndî, wexto ke yew koyan de bîyêne ad û bad şarê ma wina vatêne: ‘Hagosê Koyan berdo!’” (K, r. 75-76)

Şaro ke serkarakter tîya de behsê ci kena armenî yê. Çünke seke zanîyeno armanî senetkar yew millet a û hedîseyanê dêrsimî ra ver dewrê osmanîyan de serranê 1915î de welatê xo ra tehcîr benê. Dewamê rîpelanê romanî de wendoxî karakterê romanî Domanî fek ra zî eşkenê derheqê şarê Hagosî -armenîyan- de malumatan biwînê. *“Dayê kerwayan ez kîştta, tersay ke ez ke bibî pîl şona zernanê ke pîyê mi bavokê înan kerdê pers kena. Ez şîya ke nan bidê mi, înan ez gema pê keyeyê xo de, yew derxurî de kîştta.”* (K, r. 77) Nuştox bi nê cumleyanê Domanî ya wendoxan beno demê tehcîrê armanîyan. Kerwayê ke Doman tîya de behsê ci keno ê zî kurd ê. Tarîxî de kurdan û armanîyan mîyan tim yew têkilî estbî. Çünke nê her di milletî wextê osmanîyan eynî cografiyayî de pîya ciwîyayê û cîranê yewbînan bî.

Tersê Hagosê Koyan Rojdayî ser o zaf tesîr keno. A êdî xo bi xo qisey kena û demêk ra dima sey yew embazî nê karakterê xeyalî dir qisey kena. Nuştox na rewşa Rojda peynîyê romanî de bi teknîkê peyseragêrayîşî ya wendoxan rê mojnenê û înan beno qeçekîna aye û înan rê psîkolojîyo ke a tedey a pêşkêş keno. Awer şîyayîşê hedîseyan psîkolojîyê Rojda reya verên zaf tebîî ayseno. Feqet wexto ke Rojda eşkera

kena ke Doman -Hagosê Koyan- eslê xo yew xeyal o, o çax karakterê psîkolojîkî yê Rojdayî gerek reyna hetê wendoxan ra analîz bibo. Çünke wendoxî destpêke romanî ra heta peynîyê ci hedîseyê ke Domanî serrê ra rawerenê bi vatoxê romanî Rojdayî ra zanenê. Rojda eslê xo zihnê xo de yew karaktero xeyalî viraşto û wendoxan zî dayo bawerkerdişê nê karakterî.

“Xeylê wext ma wina qisey kerd û yew şewe ez cila xo de bîya heşar ke virana mi de yew doman esto. O taw şilanê mi hîna newe bibî sûr, çiçikê mi hendê yew goze vejîyaybî. Domanî fek kerdîbî çiçikê mi, çiçikê mi litêne. Ez bi hemû hêzê xo qîraya û xode şîya. Bi no hewa Doman ame şî, verê ez tersaya pey cû mi o qebul kerd. Ez bîya maya ey û mi o girewt berd sere û çimê ey ê ke gonîye de mendê şutî.” (K, r. 77)

Trawmayo bîn o ke Rojda ser o tesîr keno o zî kesê ke şarê înan qir kerdbî înan hete de girdbîyayîş o. Şayîr û Rojda wexto ke hetê leşkeran ra yenê tepiştîş, hema şirawîyenê mektebanê nê kesan û çend serran ra pey êdî ê hewayê înan musenê. O taw seba ke ê mekteban de, dersan de zaf serkewteyî benê Rojda danê pîyê aye yê neweyî Mistê Korî û Şayîr zî danê embaz û cîranê ey Îsmê Kerî. Nê hedîseyan ra dima Rojda hina zî bena nezdiyê karaktero ke alemê xeyalî ya xo de viraştbi. Çünke a tik û tena bî û Doman êdî seba aye heme çî bî.

“Doman her çiyê min o. Mekteban de, hetê pîyê mi de, koyan de ey ez şevêkito. O rayberê min o, o raybero ke timî rayîr musneno mi ke ez senî şikîna pay ra bimanî. O raybero ke ez resnaya na roje û arda vera pîyê mi ez kerda tik.” (K, r. 78)

Rojda babalixê xo -Mistê Kor- hetê de bena gird. Feqet zerrîya aye û Şayîrî de tim heyfê şarê xo girewtîş estbi. Xora zaf nêrameno ê her di pîya vejîyenê koyan. Bi serranê ê her di zî zaf şêran de ca genê. Rojêk Şayîr na dewa ra feq viradeno û organîzasyonê ke êyê mîyan de yê ci ra abirîyeno.

“Virane viste mi ra, ez maçî kerda, sereyê xo na sêneyê mi ser û berma. Mi ey ra çiyê nêva. O şop mi kî waşt ke tifange xo ronî û ey de şorî. Labelê o taw zî mi kerdîbî xo çim ra ke pîyê xo bikişerî. Bê nê fikrî yew deqeya mi çin bîye. Mi hezar rey, aqilê xo de no xeyal viraştene. Bê nê xeyalî yew manayê heyatê mi nêmendibi. Şodir û şanê mi no bi. Mi her çend waştêne ey de şorî zî, seba ke ey dawa ma caverdayêne, ey ra zî wet ez caverdayêne û şîyêne ez hêrs kewtîbî.” (K, r. 51-52)

Şîyayîşî Şayîrî Rojdayî rê zaf çetin yeno. Feqet fina zî a dewaya xo ra nêtexelîyena. Organîzasyonê înan o ke bi des serran o koyan û şaristanan de ver a artêşa pîyê Rojda Mistê Korî xo ver dano û aye şirawenê ke a pîyê xo bikişo.

Romanî de Rojda tim kiştîşê pîyê xo xeyal kena û seba kiştîşê ey heme çî ra feq veradena. Winî ke eşqo ke a seba Şayîrî hîs kena ey zî zerrî ya xo de nimnena. Eşqo ke ê her di tedeyê çeçekîna înan ra heta no çax dewam keno. Wexto ke Rojda û Şayîr reyna yenê têhet êdî her di zî nê eşqo ke tim zerrîya înan keno tera ê eşqî vejenê teber û bi leşanê xo ya pîya benê şa.

“Şewe Gule şîbî. Doman rakewtbî. Ez ameya nêameya Gule min û Şayîrî tena caverdana û şona. A zanena ke birînê ma ma vera yewbînan ancenê, yewbînî wazenê. A zanena ke ma bi no hewa dej û kedaranê xo kewenênîme, tersanê xo ra kewenênîme dûrî û têhet de yew qewete û yew omîd êno ra ma, yew vîste bo zi ma arasînme ra.” (K, r. 44)

Rojda dêmek kilm bo zî heyfgirewtîşê xo, dejanê xo û tersanê xo ca verdena û Şayîrî ya rojê ke demo vîyarteyî de ê pîya bî ê rojan xeyal kenê û reyna ê rojan de her di zî benê vîndî.

Deniz Gunduz peynîyê romanê xo de Rojdayî bi karakterê xo yê fezayîjî ya resneno meqsedê xo. Karaktero fezayîjî mudaxaleyê sîmîlasyonî keno. Rojda, Doman û Şayîr hîrê heme yew sehne de yenê têhet. Gunduz, nê hîrê karakteran seba yew meqsedî ano têhet û bala wendoxan anceno nê hedîseyî ser.

“Rojda kalaşnikof şanaybî sêneyê pîyê xo, pîyê aye dîbî ke çare çin o destê xo verdaybî ra, tabanceyê destê xo şequetîyaybî. Pîyê Şayîrî kî abiasan ameybî zanîyan ser bi çîmanê ke ters ra kenê ke biteqê ewnayêne nê merdimî yo ke to vatêne qey cehenem ra vejîyo ameyo ra. Domanî çimê xo heta peynîye kerdîbî ya bi keyf ewnîyayêne tersê rîyê pîyê Rojda ra.” (K, r. 84)

Seke zanîyeno şarê Rojda û Şayîr hedîseyî dêrsimî de zaf dêjan ancenê û eynî bi no şekil şarê Domanî -armanî- zî verê hedîseyê dêrsimî de welatê xo ra tehcîr benê û ê zî sey şarê dêrsimî zaf dêjan ancenê. Her çiqas mabênê nê hedîseyan de da-vîst serrî ra vêşer yew wext bibo zî kesê ke sebebê nê hedîseyan bîyê yew ê. Nuştox seba nê heyfgirewtîşê tarîxî serkarakterê xo Rojdayî ya geno û aye pîyê xo ya rî bi rî ano:

“-To ez nas kerda?

Pîye aye bi vengode merdeyo û barî vat:

-Belê senî! Ti a nankor a, çêlikê ê marê axuyin a!

Rojda sivik seke biwazo vajo ‘belê ez a ya’ peşmerîyaye û lingê pa anite.” (K, r. 84)

Êdî serkaraktere destpêkî ra heta peynî yê hedîseyan xeyalê xo ana ca û hem heyfê şarê xo hem zî heyfê şarê Hagosî gena. Gunduz, destpêkê romanî ra heta nê sehneyî wendoxanê xo tim meraqî mîyan de viradeno. *Kalaşnikofî* de Rojda no sehneyo ke karaktero fezayij mudaxeyê sîmilasyonî keno ê sahneyî ra ver Şayîr û Domanîya pîya eslê xo hîrê heme xo kenê biteqnê. Heta wendoxî nê sehneyî de Rojdayî vînenê û bombeya ke aye ser o winî zanenê ke a do zî xo biteqno.

“Fîza-fîza qerşunan bî mi ser o varayêne. Mi rey o hetê Şayîrî ser nîyada û ez û ey ameyme têçim. Mi dî ke Şayîr heta verê ma ameyo, kalaşnikofê xo eşto û dest berdo bombeya ke mîya ey ser o girêdayî ya û o şop mi zanit ke ma rayîr teber nêkenîme û xo teqnenîme. Xora pîyê ma verê pîrnika ma de bî û ma pêro pîya bombeyan reyde bîyêne vila. Şayîr sey yew şerkero ke dişmenê xo ra meydan wazeno winî bi hêrs qîra. Qîrayîşê Şayîrî de o ziwano ke mi xo vîra kerdîbî ame mi vîrî û ez kî sey ey qîraya û mi hema desinde dest berd gocage ser. Nara mi dî ke Doman rewna ameyo pilosîyo mi ra û o kî sey ma ziwane xo de qîreno, helenan dano xo. Aye de mi bêçike daye gocage ser...” (K, r. 82-83)

Seke tîya de zî ayseno nuştox bi cumleya Rojdayî “*Aye de mi bêçike daye gocage ser...*”î ya zihnê wendoxan de merdîşê Rojdayî ano bawerkerdiş. Feqet wendoxî hina zî meraqî mîyan ra xo nêşkenê vejê û tam o çax Gunduz karakterê xo yo fezayijî ano sehnê û heme çîyê ke zihnê wendoxan mîyan de bî têra keno û hedîseyan resneno yewna rehend.

Mûnitişê entrîkî yê roman de “meraq” zaf muhîm o. Nuştoxî bi no şêkil zihnê wendoxanê xo tim meşqul kenê û hedîseyê ke înan romanê xo de mûnitê heta peynîyê romanê xo wendoxan rê eşkera nêkenê û vazenê ke wendoxanê xo biancê nê hedîseyan mîyan. *Kalaşnikofî* de wendoxî rewşa serkarakterê destpêkê romanî ra heta peynîyê ci tim meraq kenê, “Gelo a do pîyê xo bikişo yan mekişo, heyfê şarê xo bigiro yan megîro?” Gunduz tim zihnê wendoxanê xo bi nê persana meşqul keno û heta peynîyê romanî zî nê unsûranê meraqî zaf bi yew şêkilê başî şuxulneno û serkarakterê xo Rojdayî ya mûnitişê hedîseyanê xo wendoxan rê dano bawerkerdiş.

4.1.6.2. Karakterê normî

Mabênê serkarakteran û karakteranê fonî de, zaf çeşît karakterî ke wayîrê senînîyanê her di tîpan ê estê. Ma eşkenê nînan ra ê yewinî ra vajê karaktero norm (ficelle). Yew karaktero norm, yew karaktere fonî ra zafêr birehend o û nasname qezenckerde yo, romanî de yew fonksiyonê dîyarkerdeyî ca ano. Eqsê serkarakterê romanî, karaktero norm, romanî de meqsed bîyayene ra zafêr yew wasita yo ke seba caardişê yew meqsedî xebitnîyeno. (Harvey, 2017: 181)

Romanê *Kalaşnikofî* de hîrê karakterê normî balê wendoxan anceno: Şayîr, Doman û karaktero fezeyij. Nê hîrê karakterî zî serkarakterê romanî -Rojda- ser o hetê pozîtîfî ra zaf tesîr kenê û seba resayîşê meqsedê aye romanî de ca genê. Karaktero norm, gama ke serkarakterî vera zehmetîyan bêmecal mend, hêzê serkarakterî, gama ke tersa, cesaretê ey, gama ke hîş bî zîwanê ey/wijdanê ey beno. (Korkmaz, 2018: 18) Çi wext ke Rojda dekewna yew tenganî mîyan nê karakterî aye bi yew şekil nê hedîseyan ra xelisnenê.

Kalaşnikofî de karakterê norman mîyan ra keso ke karakterê bînan ra zafêrî bala wendoxan anceno Şayîr o. Çunke Şayîr qeçekîna Rojdayî ra heta ciwanî ya aye tim a ya pîya bi. Seba Rojda o heme çî yê aye bi. “Şayîr *omidê mi yo, keso ke mi rê ê rojan ra mendo tena o yo. Wexto ke dejî şanîtêne mi û ez ronîştêne bermayêne, ey yew deyîra kayî vatêne û dormeyê mi de kewtêne gujige kay kerdêne.*” (K, r. 41) Şayîr zî sey Rojda hedîseyanê dêrsimî de keyeyê xo ra visîyeno û reyna sey aye dayeno kesê ke şarê înan kiştê. Demêk ra pey ê her di heme zî dest eştenê çeke û rojê qeçekîna xo ano xo vîrî, reyna benê birakê koyan. Pîya zaf manenê û ca bi ca zaf gêranê û zaf pêrodayîşan ra weş vejîyenê.

Şayîr, çekdaro namdar o û seba nê organîzasyonî merdimo muhîm o. Feqet goreyê Şayîrî organîzasyonê ke ê yê tedeyî êdî seba ey yew mana ci nêmanena û o wazeno ke ci ra bi abirîyo. “*Ez û ti domanîye de koyan de bîme. Ma zaf vêşan mendîme, ma zaf tersayîme. Ma hezar yew çî dî. Nika ancîya koyan de yîme. Qesasî dima gêrenîme. Ez zaf vêşan menda, zaf neçar kewta, zaf tersaya. Winî ke êdî koyan de, daran de, kemeran de vileşîya ro, bîya yew şîya. Mezgê mi de yew çimo bîn bîyo ya. Êdî tifangê destê mi zî mi de qisey keno. Êdî destê mi nêşono ser ke ez bikişî.*” (K, r.

21) Nê abirîyayîşî ra dima Şayîr koyan ra şino şaristanan û xo rê uca de yew cuya newe virazeno.

Tayê nuştoxî karakterê ke romanên xo de ca danê ci nameyanê înan wexto ke weçînenê bitaybetî goreyê ê nameyî yew nasnameyê şexsî awan zî kenê. Romannuştoxî gama ke name panênê şexsanê romanî ra, kenê ke nameyo ke mîzacê ê şexsî, taybetmendîyanê ey, rihendê ey yê karakterîstîkî nîşan dano (musneno) biweçînenê. Ge-ge nê tewir nameyan panênanê, no netîceya tercîhanê înanê bizanayîşan o. Nê tewir şexsê romanî, bi nameyanê xo musema yê. (Çetin, 2021: 185) Deniz Gunduzî seba nê norm karakterî nameyê “Şayîr”î bitaybetî weçînenê. Şayîr her çiqas aksîyonanê hedîseyanê yê romanî de tim sey yew çekdar heme hedîseyî mîyan bibo zî yew hetê ê yo cîya zî esto. O, wexto ke yeno şaristanî êdî uca de sey yew nuştoxî xebitîyeno. Şayîr merdimêk o bikultur, zanayox, bitemkîn û sebirdar o. Her wext hedîseyan teberî ra erjnenê û qet şexsî nêfikrîyeno. Seke tîya ra zî ayseno Gunduz nameyê norm karakterê xo û şexsîyetê ey mîyan zî yew têkilî roneno û wendoxanê xo rê pêşkêş keno.

Romanî de her çiqas des serrî ra xeylê wext bibo zî Rojda adresê Şayîrî baş zana. Rojda wexto ke koyan de bena çend kitabê Şayîrî dekewnê aye destê. Şayîr bi yewna nameya kitabên xo nuştê. “*Mi hewayê nuştişê ey weş zanîtêne û mi sey nameyê xo zanîtêne ke na cinîke o yo. No sir mi kesî ra nêvatêne. Adresa cayê ey ya ke kunyeya kitabên ser o nuşte bîye mi ezber kerdîbî.*” (K, r. 33) Na rewşe ma rê mojnena ke serkarakterê romanî Rojda û norm karakterê romanî mîyan de yew têkilîya baş esta.

Taybetî ya şexsîyetê Şayîrî ra çî yo ke bala kesî anceno yewê ci zî o her zehmetî û tenganî mîyan ra bi yew şekil de xo û serkarakterê romanî Rojdayî xelisneno û înan nê tenganî û zehmetî ra veceno. Na teybetîya ey Rojdayî ser o tim tesîr keno. Winî ke Rojda çî wext xemgîne bibo û hetê psîkolojî ra yew raya nêvecîyayî mîyan de bo zî seba Şayîr aye uca ra vetiş zaf zehmet zî nî yo. Xora nuştoxî zî karakteranê norman zafane seba serkarakterê romanê xo virazenê û mûnitişê hedîseyan de tim averşîyayîşê serkarakteran rê hetkarî kenê. Deniz Gunduz aye ra her sehneyê ke serkarakterê romanî Rojda yew tenganî mîyan bo hema karakteranê xo yê norman rê wazîfe dano ci. Şayîr zî bitaybetî nê wazîfeyê xo zaf baş û ca de ci de keno.

Kalaşnîkofî de karakterê norman ra yewê ci zî Doman o. Eslê xo Doman yew karaktero xeyalî yo û hetê serkarakterê romanî Rojdayî ra virazîyayo. Karakterê xeyalî, figurê sexteyî yê ke romannuştoxî ê xeyalê xo de berardê. Tayê tewiranê romanê sey romano gotîk, romano fantastîk de figuranê xeyalîyan yê sey xeyaletan, mehluqatan, perîyan ke ê mehsusê sanikan ê û rastîya înan çin ê, yan zî eke sey cinan est bê zî nê nê vînayene rê ca dîyeno. Nê, zafane figurê ke ters, xof, meraq û heyecan peyda kenê yê. (Çetin, 2021: 169) Doman, karaktero ke unsûranê meraq û heyecanî romanî de ganî tepîşeno. Karaktero fezayîj wexto ke Rojda û Şayîrî analîz keno û her çiqas sîmilasyonî mîyan de Domanî biwîno zî bedenê ey bedenê înan hetê nêşkeno biwîno. No meraq zihnê ey koteno û kewno dilqê Rojda û dekewno sîmilasyonî mîyan.

“Mi Doman merax kerdêne. Ez berê oda ra kewta zere û şaş û mat cayê xo de menda. Doman çin bî. Qenepeyî ser o kes çin bî. Seba ke ez kewtibi dilqê Rojda yew lerza hayretmendişî ginaye bedenê mi ra. Tukê sereyê mi bî gj. Ez hema cade sîmilasyonî ra vejîya. Doman reyna qenepeyî ser o sey xo rakewte bî. Meraxî edî serheb ez girewtîbî zereyê xo. Domanî ra sewbîna çîyê nîyameyêne çimanê mi ver. Ez reyna kewta dilqê Rojda û ez bi lerze kewta sîmilasyonî. Doman reyna dariyaybî we, çino bibî.” (K, r. 53)

Gunduz, *Kalaşnîkofî* de rewşa Domanî heta peynîyê roman tim sey yew sir wendoxanê xo ra nimneno. Karakterê xo yê fezayîjî zî seba nê meraqî sehneyanê romanî de bitaybetî şuxulneno û hîşê wendoxan de zî sey karakterî fezayîjî ya tim yew meraq gêrayeno. Peynîyê rîpelanê romanî de wendoxî êdî zanê Doman kam o, kotî ra ameyo û Rojda senî ey zihnê xo de viraşto.

“Doman çin bî, bine ra çin bî, o yew xeyal bî. Sey sîmilasyonê ma bi. Eslê xo de çin bî, o xeyalê Rojda de estbî û seba aye rastikên bî. Ez bi aqilê Rojda heyran menda. Aye çîyo ke ma nika kenîme rewna yo kerdîbî û xo rê yew sîmilasyon viraştîbî. Çiyode eceb, zereyê sîmilasyonê ma de ez sewbîna yew sîmilasyonî vînena.” (K, r. 74)

Doman, romanî de hedîseyan mîyan de ge beno yew çekdaro ke rîyê ci de damarêk bo zî nêştene winî sakîn ge zî beno çeçekêko fiqareyê ke ters ra pilosîyeno maya xo. O zî sey Rojda û Şayîrî wazeno heyfê şarê xo -armanîyan- bigîro. Gunduz bi mûnitişê nê karakterî ya wendoxanê xo rê hedîseyê ke Doman mîyan do winî dano bawerkerdiş ke wendoxî tena peynîyê romanî de heme çî ra benê xeberdar.

Romanî de karaktero fezeyij zî sey norm karakterî hetê nuştoxî ra wendoxan rê pêşkêş beno. Karaktero fezeyij sey karakteranê normî yê bînan yew karakter o ke hetanê serkarakterî yê kêmiyan tamam keno, nê semedî ra zî “karakterê protagonîstî” -Rojda- rê nêzdî yo. Fezeyij her çiqas hedîseyê ke aksîyonê romanî de ca genê înan destpêkê romanî de sey yew muşahidî teberî ra teqîb biko zî peynîyê romanî de êdî rasterast mudaxaleyê hedîseyan keno û seba resayîşê meqsedê serkarakterî hetkarîya aye û embazanê ci keno.

No karakter eynî wext sey serkarakterî vatoxanê romanî ra yew o û mûnitişê hedîseyan wendoxan rê neql keno. Karaktero fezeyij romanî de bi zafêriye hedîseyan teberî ra temaşe keno û averşiyayîşê hedîseyan bitaybetî peynîyê romanî de aktîf ca geno. Wexto ke no fezeyij û embazê ci Rojda û Şayîrî sîmilasyonî de analîz kenê ê sehneyî de Rojda derheqê şekilê fizikîyê yê înan de tena nînan vana:

“Çend mexlûqatê xerîbê ke mendê ra duyo ke roştîya sûrelaye dano û şekil ra keweno şekilode bîn cemedê serê ma de xeberîne.” (K, r. 28)

“Mexlûqê ke hendê çar vinceyan ê ewnîyênê mi ra,(...)” (K, r. 29)

Fezeyij romanî de zaf şekilan de wendoxan rê ayseno. Yanî wendoxê rasterast nêşkenê cinsiyetê ey û şekilê fizikîyê yê ey bizanê. Yew sehneyî de fezeyij kewno dilqê Rojdayî û Şayîrî ya rî bi rî yeno. *“Bedeno ke ez kewtîbî ci ra yew germîye bîye vila. Şayîrî lew na vilê mi ra. Germîya bedenê mi hîna bîye vêşî.”* (K, r. 54), sewbîna sahneyî de zî kewno dilqê adirî û Rojdayî rê beno eşkera, *“Sîmilasyonî de şewe bîye. Rojda duştê Şayîrî de, verê adiro ke zereyê tenekeyî de veşeno de ronîştîbî. Domanî sereyê xo naybî serê zanîyê aye ser hewn ra şîbî. Rojda destê aye de şuşeyê şerabî xo verdaybî adirî, fikirîyayêne. Mi ke dest na aye ra sîmilasyon de a rey cinîqîyaye we. Mi dî ke aye mîyanê kila adirî de dilqê mi dî û tersaye. Çime xo adirî ra kerdî berz û bi ters ewnîyaye çimanê Şayîrî ra.”* (K, r. 72)

Gunduz, hal û şekilê karakterê xo yê fezeyijî heta peynîyê romanî de zî eşkera nêkena û no zî hîşê wendoxan de tim yew parçeyo nêmcet verdeno.

“ ‘Gelo ti nêşîkîna zereyê adirî ra vejîyerê bêrê hetê ma?’ Aye zanitêne ke ez kewena dilqê înan, coka dewamê ci de wina vat: ‘Mekewê dilqê kesî, henî sey xo bê!’ No pêşniyazê aye yew kelecane vist ra mi. Reya verêne ez şîkîyayêne sey xo, xo bimusnî yew planetijî bînî. Erê

aye xeyalê xo de ez dîyêne labelê wexto ke zereyê sîmilasyonî de aye ez wina bidîyêne ti vaje se kerdêne?” (K, r. 78-79)

Seke tîya de zî asayeno peynîyê rîpelanê romanî de nuştox zereyê wendoxan de yew heyecan virazeno û bi hetkarîya serkarakterê xo Rojda ya vazeno ke êdî karakterê xo yê fezayijî eşkero bikero feqet reyna peynîyê sehneyî de wendoxî nê meraqê xo nêşkenê çin bikerê.

4.1.6.3. Karakterê kartî

Karektero karte (card-character) romanî de figuro ke hemverê pozîsyonê fiilî û fikrî yê serkarakterî de vindeno yo. No figuro ke umûmen wayîrê taybetmendîyanê negatîfan, la ge-gane zî yê pozîtîfan o, eynî wext de semedo ke romanî de pêkewtiş est bo û zîncîrê weqîayan girêbidîyo elemano hewce yo. (Sazyek, 2021: 193-194)

Romanê *Kalaşnikofî* de sey karakterê karte Misto Kor o. Seke zanîyeno karakterê kartî romanan de zafane yew hîsî temsîl kenê û bitaybetî zî zîtê serkarakterî yê û averşîyayîşê hedîseyan de tim verînîyê serkarakterî genê. Nuştox bi serkarakterê xo yê Rojdayî ya beno ke tena nê karaktero xo tay bo zî hetê fizîkî ra wendoxan rê teswîr keno.

“Yew merdim vejîyo yew kursîyê berzî ser û bi mikrofonê verê xo xîtabê yew cematî keno. Belê ez reya verêne nê merdimî nas kena. No pîyê mi Misto Kor o. Porê xo yo kej peyser şane kerdo, têlê têlê nêverdano ra. Bi çîmanê xo yê keweyan tik nîyadano cematî ra, bi yew vengo zîz, ge ver de êno ge pey de şono û bi yew helwesto ke bi xo yar o, senî ke Homa bi xo bo winî waneno. Belê waneno, fermanê ma waneno, winî ke ti vana qey fekê ey ra adir vareno.” (K, r. 26-27)

Karekterê karte ke romanî de taybetmendîyêka tekane temsîl kenê, vera her çîyî bê ke înan bivurnê taybetmendîyanê tebîîetê xo yê esasîyan muhafeze kenê. Misto Kor zî romanî de sey hîsanê bêrehmî, zurekerî û zulmi temsîl keno û romanî de qet nê taybetîyanê xo nê bedîlneno. Destpêkê romanî ra heta peynîye romanî no karakter sehneyo ke bixor ca geno wendoxî nê taybeyîtanê ey eşkenê birehet fekê ey ra bieşnawê. *“Mi hendê nînan rê zilum kerd, nê qîyamete de zî na yewe xo vîr a nêkenê û qesasê xo fetelîne. Naye ra ganî zompe tim piştîya nînan ser o bo.” (K, r. 49)* Reyna vatoxê romanî serkarakter destpêkê beşa “Mekanîzma”yî de xoşberîya Sokrates û Glaukonî ra behs kena û bi nê mîtosî ya zuranê Misto Korî wendoxan rê eşkera kena.

“Kokê heme zuranê pîyê mi na xoşeber a. Ey goreyê xo, gore bi hewcedarîya demê xo kokê na zure ser o yew zura newa, yew estanika newe naya pira, bi darê zorî zî ma dano bawerker dene.” (K, r. 48)

Unsûro ke heme hedîseyanê *Kalaşnikofi* yew bînan ra girêdano, têkilîya sebebnetîce ya mabênê hedîseyan a. Misto Kor mesulanê hedîseyanê yê dêrsimî serekan ra yewe ci yo. No sebab ra Rojda wazena ke ey bikişo û heyfê şarê xo bigîro. Averşîyayîşê romanî nê sebabî ser o mûniya yo.

4.1.6.4. Karakterê fonî

Kalaşnikofi de wendoxî bi karakteranê fonî (background) ya hedîseyanê romanî eşkenê nas bikerê. Karakterê fonî tena sey didananê yew çerxî yê ke ê strukturê romanî bikaranê. Nê karakterî, eşkenê sey yew koroyî ke hedîseyanê romanî ser o şîrove kenê wezîfeyê bikerê. (Harvey, 2017: 181)

Her çiqas nê karakterî hedîseyan de sey yew fonî bişuxulyê zî seba bawerkerdişê mûnitişê hedîseyan, wext û mekanî de zaf cayê muhîm genê. Nuştoxî aksîyonê hedîseyan de karakteranê xo yê bînan a pîya karakteranê xo yê fonan şuxulnenê.

Romanî de kesê ke nameyê ci vîyarenê feqet hedîseyanê romanî de zaf aktîf nîyê zaf karakterî estê. Embazê Misto Korî Îsmo Ker, pawitoxê Misto Kerî, fezayijê bînî, way û birayê Rojda, waştîya Şayîrî Gule. *Kalaşnikofi* de nê karakteranê fonan ra teber karakterê ke însan nîyê feqet sey karakterê fonî ca genê merreyê Şayîrî. Winî ke nuştox nê merreyan rê name bira dano: Azad, Serdar, Sosine ûêb.

4.2. Tema

4.2.1. Heyfgirewtîş

Mefhûmê heyfgirewtîşî, duştê yew hedîseyê dejnayeyî de cigêrayîşê edaletî yo ferdkî yo. Ferd, dejo fîzîkî yan zî ruhî dano ê kesî/a kesa ke dej dayo ci û bi no qayde dejê xo keno sivik (şenik.) Romanê *Kalaşnikofi* de temaya heyfgirewtîşî temaya bingeyên a. Serkarakterê romanî Rojda wazena ke babalixê xo Misto Korî ra heyfê şarê xo bigiro. Xora nuştoxî zî hedîseyanê romanê xo zafane nê heyfgirewtîşî ser o

mûnit o. Ma eşkênê bi nê pasajîya meqsedê organîzasyonê Rojda û derheqê heyfgirewtîşî aye de tayê malumatan biwînê:

“Organîzasyonê ma yo ke bi des serran o koyan û şaristanan de ver a artêşa pîyê mi Mistê Kori xo ver dano, ez erşawita tîya. Ez erşawita ke bi yew qeyde pîyê xo bikişî. Eslê ci persena înan ez nêrşawita, ez bi xo ameya. Bi serran o ez înan ver de xo virazena ke nê wezîfeyî bigîrî xo ser labelê seba ke pîyê mi bi xo yo înan nêverdayêne, nêwaştêne. Înan vatêne qey destê mi nêşînê ser, ez bîla sebeb xo dana kiştene.” (K, r. 31)

Şayîr zî nê organîzasyonê Rojdayî mîyan de bi, bado Şayîr nê organîzasyonî ra abirîyeno. Rojda tena manena û heyfê xo êdî a do bixo bigîrdayê feqet wexto ke Rojda seba kiştîşê pîyê xo yena keyeyê Şayîrî, tîya de Şayîr zî wazeno aye rê hetkarî bikero. Rojda, tersena û newazena ke a bibo sebebê Şayîrî. Xora averşîyayîşê hedîseyan de Rojda ney Şayîrî rê zî ifade kena. Her çiqas Şayîr nêwaştê êdî kesî bikişo zî na rey rewşa ey bedilîyaybî. Ey bixo zî waştê pîyê xo bikişo. Dîyalogo ke mabênê Rojda û Şayîrî de ravîyereneno ney ma rê mojneno:

“-To dawa caverde, to vat ke êdî destê mi nêşono ser ke ez bikişî.

- Belê, mi winî vat. Çunke ê ma kî vera-vera bîyêne sey yê dişmenî. Ez heq dana na dawa, gore mi çeke ra kî sewbîn rayîr çin o labelê ez zanena ke peynîye de yê ma kî beno hewayê dişmenî. No sey yew qayde yo. No goreyê mi nêbî, coka mi tira fek verda ra. Labelê na dawa sewbîna ya. Ez zî zerrî û gan ra wazena ke pîyê xo bikişî û na dawa xo bin ra biqedenî.” (K, r. 60)

Tena Rojda nê seke tîya de zî ayseno Şayîr zî wazeno heyfê şarê xo bigîro û ney zî Şayîr hedîseyanê romanî de bi serkarakterê romanî ya pîya keno. Sewbîna keso ke wazeno heyfê şarê xo bigiro o zî Doman -Hagosê Koyan- o. Her çiqas no karakter xeyalî bo zî Rojda nê waştîşê ey zî xo rê sey wezîfeyî vînena. Karakterê romanî seba nê heyfgirewtîşî zaf çîyanê zehmetîyan ra raverenê û peynîyê romanî de bi karakterê romanî yo bîn fezayijî ya resenê nê meqsedê xo.

4.2.2. Ters

Tersî, yunankî ya kehenî de çekuya “phobos”î ra viraştîyaya. Phobos, yunankî ya kehenî de Φόβος, yena manayê “ters”î. Phobos, Homayê tersî û hîsê tersî yo. Tersê însanî de zaf unsûrî estê ke înan ser o tesîr kenê: komela ke ê yê tedeyî, cayo ke ameyê

dinya, kulturê ke ciwîyayîşê înan de ca geno, merg, şer ûsn zaf çîyê. *Kalaşnikofî* de temaya tersî zafane serkarakterê romanî Rojdayî ser o mûniya yo.

Gunduz, qeçekîna Rojdayî de na temayî wendoxan rê pêşkêş keno. Rojda wexto ke hedîseyê dêrsimî dest pêkenê keyeyê xo ra, ma û pîyê xo ra abirîyena û reyna waya ci zî nê hedîseyan de mirena. Rojda, tena manena û nê tenatî mîyan de Şayîrî vînena. Şayîr û Rojda koyan de pîya gêrenê. Feqet di heme zî hina qeçekê aye ra tenya mendişê înan dahîna tersê înan kerdê weşî. Terso înano bîn zî rastê Hagosê Koyan ameyişbî. Hagosê Koyan şarî mîyan de bibî sey yew estaneke û koyan ra fetelîyayê. Wexto ke yew koyan de bîyê vîndî her kes bawer keno ke Hagosê Koyan ey berdo.

“Wexto ke ez û Şayîrî domaniye de ma koyan ra gêrayêne eskeran ra dima tersê ma yo tewr pîl o bî ke ma rastê Hagosê Koyan bêre. Wexto ke ma birran de kewtêna ra, ma ke yew veng heşnayêne yan zî yew qilawetî diyêne, ma vatêne qey Hagosê Koyan o, tersayêne, pilosîyayêne yewbînî ra û xo dayêne we.” (K, r. 76)

Nînan ra teber kewtişê leşkeran destî zî serkarakterî tersneno. Tena mendiş û hetê leşkeran ra hîsê kişîyayîşî Rojdayî ser o zaf tesîr keno û yew terso bêterîf kewno zerrîya aye. *“Ma leşkeran ra hendê tersayêne ke tersê heywanê kovîyan ma de nêmendîbî. Xora ma bi xo bibîme heywano kovî sey Hagosê Koyan xo dayêne we, nêkewtêne çimanê kesî ver.”* (K, r. 41) No ters hîsê aye de yew trawmayo xorîn ano meydan û xo bi xo zihnê xo de sey yew şîzofrenî yew karaktero xeyalî -Domanvirazena. No karaktero xeyalî wexto ke serkarakter dekwena yew terso hîsî mîyan aye ê teganî mîyan ra tim xelisneno.

4.2.3. Asîmîlasyon û ziwanê dayike

Eke yew komel unsûranê sey ziwan, dîn, kultur û nasnameyê yewna komelî ke ey mîyan de ciwîyeno bivurno (bibedilno) temesulê xo bikero, no asîmîlasyon o. Roman û hîkayeyanê zazakî de temaya asîmîlasyonî yena zaf şuxulnîyayîş. Deniz Gunduz zî hem romanên xo de hem zî hîkayeyanê xo de na temayî wendoxan rê çendik fîrset biwîno pêşkêş keno.

Kalaşnikofî de Rojda û Şayîr hetê dişmenanê xo ra tepîştîyenê û şirawîyenê mektebanê înan. Nê mekteban de her di karakter zî goreyê kultur, edet û ziwanê dişmenanê xo benê pîl. Bitaybetî asîmîlasyonê ke romanî de ca geno zafane ziwanê

dayike ser ra bala wendoxan anceno. Rojda ziwanê dayika xo kena xo vîr a û ziwanê pîyê xo ya bena gird. Feqet Şayîr sey aye nêbibî û romanî de nuştox ehemîyetê ziwanê dayikî Şayîrî ser a mûneno.

“Gule bi ziwano ke ma mekteban de musayme, bi ziwanê pîyê mi ey ra persî pers kerdî. Şayîrî “kirp” va û vengê xo birna, çareyê xo qirmoçna, miruzê xo kerd tirş. Gule bi nê halê ey kay kerdêne. Reyna bi ziwanê ma yê şarê koyan pers kerd û rîyê ey sey yew vile reyna bî ya.” (K, r. 43)

Şayîrî qet nêwazeno ziwanê pîyanê xo de qîsey bikero û sey pawitoxê ziwanê dayika xo yo. Sehneyo ke Rojdaya pîya xo kenê biteqnê ê sehneyî de zî reyna Şayîr bi înad a ziwanê xo ya qîreno û winî ke no halê ey Rojdayî ser o zî tesîr keno. *“Şayîr sey yew şerkero ke dişmenê xo ra meydan wazeno winî bi hêrs qîra. Qîrayîşê Şayîrî de o ziwano ke mi xo vîra kerdîbî ame mi vîrî û ez kî sey ey qîraya û mi hema desinde dest berd gocage ser.”* (K, r. 83)

4.2.4. Heskerdiş û eşq

Kalaşnikofî de temayê heskerdişî û eşqî sey temayanê bînan ra biney sist bo zî hedîseyê ke mûnitişê romanî de ca genê nê temayî aksiyonê yê hedîseyan kenê nerm. Temaya heskerdişî zafane mabênê Rojda û Domanî de raverenê. Rojda sey qeçê xo Domanî ra hes kena û her wext ey geno perranê xo bin. Doman zî Rojdayî êdî sey maya xo hesibneno û wexto ke çîyêk ra biterso xo hema pilosneno maya xo ra. Serkarakter tim ey muhafeze kena. Wexto ke reya verên ke Doman karakterê fezeyîjî vîneno sey yew qeçekê fiqarayî xo piresneno Rojdayî ra.

“Domanî qaytê adirî kerd û adiro ke vera-vera reyna êno ra xo û tenekeyî ra beno berzî de ez dîya. Bi ters virane viste mîyanê maya xo ra û sereyê xo kerd mîyanê çiçikanê aye û bi vengêde bermokini vat:

-Dayê no çi wazeno ma ra?

Rojda sereyê ey maçî kerd û bi vengêde şewqatinî vat:

-Dayê qurban o heval o, yew dinyaya bîne ra vejîyayo ameyo, ma ra çîyê nêvano!”

(K, r. 74)

Temaya heskerdişî Rojda û Şayîrî ser a zî wendoxan rê pêşkêş bena. Destpêkî de tena sey yew heskerdişê qeçekîn biayso zî dima no heskerdiş romanî cayê xo

viradeno eşqî rê. Yanî temaya heskerdîşî êdî xo bedilnena bena temaya eşqî. Eşqo ke romanî de ca geno reya verên nimitkî yo. Çünke Rojda eşqê Şayîrî ra ver wazena ke heyfê şarê xo bigîro û pîyê xo bikişo. Aye ra eşqê xo tim zerreyê xo de ciwînena. Wexto ke Şayîr dewaya înan ca verdeno şino Rojda bena xemgîn feqet dewaya ke ê yê tedeyî eşqî ra ver ameyê. Rojda êdî bawer nêkena ke ê do bêrê têhet û pîya bibê. La averşiyayîşê hedîseyanê romanî de winî nêbeno. Nê her di eşiqî zehmetî û tenganî mîyan de bi eşqê xo ya pîya benê şa.

“Mi zaf bêriya ey kerdîbî û hîna zî mi bawer nêkerdêne ke ez naya boya ey ancena zerê xo. Ez zanena ke girêyê min û ey çend pêt o. Wexto ke o mi maçî keno, çimanê ey de hêsirî bereqînê. O her ke mi maçî keno û o her ke mi ra hes keno ez bena a domana ke mîyanê meyîtan ra warişta. Şayîr sey yew şiliye mi ser o vareno û gonîya serê mi şiweno beno.” (K, r. 44)

Romanî de yew eşqo balkêş zî mabênê fezayijî û Rojdayî de ravîyeren. Destpêkê hedîseyan de karakterê romanî fezayij de kewno sîmîlasyonî mîyan. Wexto ke Şayîr keyeyê xo de beno fezayij reya verên dilqê Rojdayî de hedîseyan mîyan ca geno. Winî ke fezayij Şayîrî ya bi dilqê Rojdayî ya pîya beno şa. Feqet eynî karakter averşiyayîşê hedîseyan de Rojdayî rê eşiq beno. Teberê sîmîlasyonî de tim bedenê Rojdayî ra piresîyeno û qet nêwazeno aye virado. Peynîyê hedîseyanê romanî de wexto ke Rojda nêşkêna pîyê xo bikişo û bêçare yew şekil de tam kena ke xo bikişo fezayij na rewşa aye rê de yax nêkeno û sîmîlasyonî vindarneno.

*“Bi no hewa qedîyayîşê sîmîlasyonî weş bi mi nêşî, mi rê giran ame. **Mi Rojda ra hes kerdêne**, ez zeleşiyaybî xeyalanê aye ra, xeyalê aye pişkiyaybî mi. Xeyalanê aye reyde dej û zerrîweşîya aye ke pişkiyaybî, zeleşiyaybî mi ra. Ê aye hîna esas şekilê mi nêdîbî. Vilabîyayîşê bedenê aye dej dayêne mi. Mi wina kerd. Mi qeyde û quydeyê wezîfeyê xo dardî we. Beno ke reyna yew wezîfeyo winasî mederê mi û bin ra nê karî ra mi dûrî fiyê. Labelê destê mi de nêbi mi kerdena xo kerde.”* (K, r. 83)

Eşqo ke fezayij tedeyo wezîfeyê ey ra zî aver o. O, tena wazeno ke Rojdayî bixelesno. Peynî de zî mudaxeleyê sîmîlasyonî keno û rewşa ke Rojda mîyan de ya hema na rewşa aye bedilneno û seba heyfgirewtîşê aye heme çî keno. Karaktero fezayij, baş zano ke bedenê Rojdayî rewna yo ke merde yo. Feqet reyna zî hêvî ya ey estbi ke Rojdayî ya pîya bêro têhet. Xo ra peynîyê romanî de fezayij wexto ke

madalyayê pîyê Rojdayî sîmilasyonî mîyan ra xo ya pîya ano o wext ê sîmilasyonî mîyan ra fikrê bîyardîşê Rojdayî zî hîşê ey de ca geno. Roman zî bi nê fikrîya qedîyeno.

4.2.5. Erotîzm

Deniz Gunduz, temaya erotîzmî romanê xo de temayê eşqîya pîya şuxulneno. Sehneyê ke Rojda û Şayîr pîya benê û eşqanê xo sey kila adirî bedenê xo de hîs kenê a çax nuştox wendoxan rê pîya bîyayîşê înan bi sahneyanê erotîkana pêşkêş keno. Winîkî nê sehneyê erotîkî dahîna aver şînê û tayê sahneyan de cayê xo viradenê sehneyanê pornografîkan. Romanî de yewna teferuat zî yew sahneyê erotîkî de karaktero fezayîj kewno dilqê Rojdayî û Şayîrî ya pîya beno û yew hîso bêterîf kewno zerrîya ey. *“Şayîrî zîwanê mi girewt zîwanê xo û nerm-nerm vilena. Didanê ma ginay yewbînan ra û pîzeyê mi ra cêr yew şîlgermîye ver bi mîyanê şaqanê mi bîye hîra. Mi kisê xo bi hêzê qoranê xo şîdena. Şayîrî na kerdana mi hîs kerde û destê xo verê mîya mi ra berd kisê mi ser û o biney şîdenaye vilena. Destê xo berd çareyê lewanê kisê mi ser û zîlikê mi vilena, mi hîs kerd ke destê ey bi awa mi beno hît. Vereyê mi, sêneyê mi sey pufîkê dayêne piro û Şayîr zî sey mi lertzayêne. Mi vat ez zî sey ey bikerî û destê mi zî xo bi xo vera mîya ey ra şî kirê ey ser. Mi o huşka tepîşt û o taw ez şîyo ser.”* (K, r. 55)

4.3. Ziwan û Terz

Wezîfeyanê tewr muhîman yê romannuştoxî ra yew hetanî ke ci ra bêro zîwanê xo yê dayîke ra heskerdiş, ey heta pêro detayanê ci zanayîş û bi hewayo tewr aktîf xebitnayîş o. Dewlemend bîyayîş û averşîyayîşê zîwanan, bi nîsbetê girdî girêdayeyê hetê hunermendan ra xebitnayîşê înan o. Ganî romannuştox, ganî gan bido unsûranê zîwanî yê aleladeyan, perre, înan biperre bikero, bi tedaî (çağrışım) û îmajan pîrr bikero û seke zîwanî newe ra bivirazo. (Çetin, 2021: 258) Deniz Gunduz, romanê xo yê *Kalaşnikofi* zî sey romanê xo yê bînan bi nê hîşmendîya nuşto. Nê romanê xo de zîwan û teknîkê nuştîşê xo hina aver berdo û wendoxan rê romannuştoxîya zazakî de xo rê xas yew terz virazeno û ney zî bi romanê xo yê *Kalaşnikofi* ya înan rê îspat kerdo. Gunduz, unsûranê kultur û zîwanê xo -bitaybetî formanê klasîkanê zîwanê xo- geno û înan newe ra romanê xo de mûneno.

Gunduz, *Kalaşnikofi* de sey terzê romanê yê klasîkan teswîrê mekan û karakteranê xo rasterast nêkeno. Nuştox zafane mûnitişê aksiyonanê romanî de cayê ke hedîseyî raverenê seba ê atmosferî sehneyê realîstîyan virazeno.

Kalaşnikofi de çî yo ke bala wendoxan anceno destpêkê her beşî de nuştoxî yew şîrî rê ca dayo. Gunduz, bi şîranê xo ya zî romanî rê hoka estetîkî dekerdo û mûnitişê her beşî bi nê şîran a yew têklilî ronayo.

Uslûbo ke yeno manaya bi şekilê taybet û orîjînal xebitnîyayîşê ziwani terzê vatiş, îfadekerdiş û ardişê ziwani yê hîs, fikir, û xeyalan o. Şêla yew nuştoxî ya xasê ey, şekilê vatiş û îfadekerdişê ey uslûbê ey nişan dano (nawnenno.) Uslûb hîs, fikir û xeyalanê xo yew bi vateyan yan zî nuştişî terzêkê xasê ey de ardişê ziwani û şekilê îfadekerdişî yê yew kesî yo. (Çetin, 2021: 273)

Deniz Gunduz, romanê *Kalaşnikofi* de goreyê romanê xo bînan hina terzê xo aver berdo û nê romanê xo de bitaybetî teknîkanê dewrê postmodernîya şuxulnayo. Nuştox, hedîseyî ke pawitox û karakteranê romanî ke kewnê yew şerî mîyan nê hedîseyî wendoxanê xo rê bi teknîkê sehneyî ya mojneno. Wendoxî seke yew sahneyê filmê aksiyonî biheyecana seyr bikerê eynî bi o şekil nê sehneyî temaşe kenê. Metodê sehnekerdişî senî ke nameyê ci ra zî do fehm bibo, xo rê keno hedef ke strukturê mûniteyî bimano ro gandarîya dîmênkî ya yew pîyesî ke sehneyê tîyatroyî de kay beno yan zî yew filmî ke o yew mêkano ke qet xerîb nêno de ancîyeno. (Sazyek, 2021: 287)

“Pawitoxan dî ke ma çîyêk erzenîme. Pêroyê xo bibî sey kemere mendîbî, cayê xo ra nêlewîyayêne. Înan vatêne qey ma serxoşan kerrayî eştêne înan. Bombeyî pêser o teqayî. Ma pêro bombeyê serê xo eştêne înan ser. Gilanga verine de kesî va niyardîbî ci ke xo wedaro û mi dî ke înan ra çend teneyî kewtî vayê bombayan ver û erzîyayî hewa. Nika pêrone xo eştîbî pê erebeyan, bombeyê ma mîyanê erebeyan de pêsero teqayêne û erebeyî bi gimîne nataweta tadîyayêne, bi şîngîna ecêbe cam-mamî pijîqîyayêne. Ma xo şarebnelan ra pawitêne û ma hina nêkewtibîme nêzdiyê înan. La Domanî qet goş nêkuyayêne pa mîyanê adir û du ra, mîyanê teqayîşanê bombayan ra remayêne mîyanê înan.” (K, r. 81-82)

Romanî de teknîkê dîyalogî destpêkê romanî de zaf çîni yê û wuni ke qet ca nêgenê. Nuştox zafane peynîyê romanî de serkarakterê xo û fezayijî mîyan de nê teknîkî şuxulneno. Ê Reyna her çiqas zaf dergî mebê zî Şayîr û pawitoxan mîyan zî bi teknîkê dîyalogî ya tayê sehneyî mûneno.

“- Kekoyê mino delal ka pereyê yew şorba!

Merdim bi guman ewnîya mi ra û bi vengêde qureyî:

- De bitevezîyê, şima kam ê ero, nê cayan ra çi gêrenê?

- Keko ma çi bigêrîme halê ma to rê aseno.

- Ka nasnameyanê xo biderê!” (K, r. 66)

Wendoxî derheqê rewşa Rojda, Şayîr û Domanî de malumatan bi zafane teknîkê peyseragêrayîşî ya xeberdar benê. Gunduz bi nê teknîkî ya bitaybetî qeçekîna serkarakterê xo Rojdayî ser ra hem hedîseyanê dêrsimî hem zî dejê ke Rojda ê çaxan antê înan wendoxanê xo rê pêşkêş keno.

Romanî de bitaybetî bi karakterê fezayîjî ya teknîkê monologê yê zerreyî (interior monologue) pêşkêş bîyo. Karaktero fezayîj destpêkê romanî ra heta peynîyê romanî tim yew meraqî mîyan de yo. Meraqo ke zerrîya ey kotêno o zî karaktero ke zihnê Rojdayî de -Doman- senî virazîyayo û çi ra sîmilasyonî mîyan de bedenê ey esto teberê sîmilasyonî de çînî yo? Bi nê persana nuştox teknîkê monologê yê zerreyî ya wendoxanê rê nê meraqê ey mojneno.

“Şayîr odaya bîne de yew kitabî ser o xebetîyayêne. Gule û Rojda vejîyaybî teber gêrayêne. Doman odaya kitabî de reyna qenepeyî ser o rakewte bî. No lajek çira hendê zaf rakewe no? Û no Doman çi bî? Çira sîmilasyon de Rojda dîbî ke o kî mîyanê înan de binê cemedî de bîyo huşk mendo? Nê Domanî de sewbîna yew çî estbî. No sey ê bînan nêbî. Meraxî ez kotêne.” (K, r. 52)

Kalaşnikofî de mûnitişê hedîseyan zafane heyfgirewtişê Rojdayî ser o mûniya yo. Rojda hema-hema her sehneyê romanî de ge rasterast ge zî bi rayê îmayan a “kiştîşê pîyê xo” wazena. Deniz Gunduz, romanê xo de nê waştîşê aye -kiştîşê pîyê xo- sey leîtmotîfî ya şuxulnayo. Leîtmotîf, yew eserî de elamanê xemilnîyayîşî yo ke timûtîm tekrar beno. No leîtmotîf rîpelanê romanî de bi fekê serkarakterî ya wendoxanê rê mojnîyeno.

*“Organîzasyonê ma yo ke bi des serran o koyan û şaristanan de ver a artêşa pîyê mi Mistê Korî xo ver dano, ez erşawita tîya. Ez erşawita ke bi yew qeyde **pîyê xo bikişî.**” (K, r. 31)*

*“Ez, mîyanê di dêsan de bêvin nana ro, dana we, xo rê yew ber gêrena. Berê mi o yo ke ez **pîyê xo kişena,** bombe şanena bine, zura ey kena vila.” (K, r. 42)*

*“Ax ez **pîyê xo kişena**. Ziwanê ey tira kena. Goştê ey verê tîje de huşk kena û kena werde kerm û kêzan û adirê zerrîya xo rê kena awe!”* (K, r. 42)

*“Ez **pîyê xo kişena**, senî ke Şayîrî newe ra ziwanê ma ardo ra cuyî, ez kî winî **pîyê xo kişena**...”* (K, r. 44)

*“O şop mi kî waşt ke tifangê xo ronî û ey de şorî. Labelê o taw zî mi kerdîbî xo çim ra ke **pîyê xo bikişerî**.”* (K, r. 51)

*“Labelê na dawa sewbîna ya. Ez zî zerrî û gan ra wazena ke **pîyê xo bikişî** û na dawa xo bin ra biqedenî.”* (K, r. 60) Tîya de na rey Şayîr nê leitmotîfî şuxulneno.

*“Şayîrî vateyê **“pîyê xo bikişî”** pêt vatîbî û çimê ey reyna sey verê, sey wexto ke koyan de çekdar bî ewnîyayî.”* (K, r. 60)

Destpêkê beşa “Dimçik”î de serkarakterê romanî Rojda bi nameyê “Beng”î ya yew vaşî ra behs kena û wexto ke nê vaşî wena halusînasyonan vînena. Nê halûsînasyonan ra yewe ci de Rojda hedîseyanê dêrsimî rê şahid bena û Gunduz zî, halûsînasyonê ke Rojda dîyo, bi tabloyanê Hîeronymus Boschî bi metodê qalkerdişê tedaî pêşkêşê wendoxan keno. Tayê romannuştoxî, tayê metnan yan bi nameyê ê metnî, yan zî yew kesê muhîmî yan zî yew motîfê xurtî yê ê metnî vanê û bi no hewa bi metodê tedaî qalê muhtewayanê înan, erjanê înanê sembolîkan, mana û ehemîyetanê înan kenê.

Tabloyo ke tîya de behs ci beno mabênê serran 1503 û 1504î de bi nameyê “Baxçeyê Zevkê Cîhanî” (hol. Tuin der Lusten; îng. The Garden of Earthly Delights) hetê Boschî ra ameyo viraştiş. Resamo Hollandayij nê tabloyî bi teknîkê triptikî ya viraştî. No tablo hîrê panelî ra ameyo meydan: Panelê çepî de cenet teswîr beno, panelê orteyînî de figuro viran, meyweyê ke hetê rindî ra zaf balkêşî û teyrana pîya zevkê cîhanî; panelo ke hetê rastî de zî cehenem yeno teswîr kerdiş. Îşte Gunduz nê tabloyî de panelo ke tedeyî cehenem teswîr beno bi nê resmî ya hedîseyanê dêrsimî wendoxan çima ver a reyna bi ganî mojneno.

“Cinî, camêrdî, zav-zeç û heywanî ver bi koyan ti vana qey tofan ameyo bi yew hesemete remenê. Mîyanê înan de ez zî remena, ez xo vînena û pîze bi nê halê xo veşnena. Her yew çimê mi yew dîmenî de, ez zi dîmenan reyde dormeyê pîyê xo de çerexîna, tersan ra ta dana xo û kufena. Merdimî sey morcelayan niştê yewbînî ser, xirxilînê û yewbînî wenê. Dewrê kerreyan ra, dewrê rim û şimşeran ra bigê heta dewrê jetan kewtê tê, yewbîni qir kenê. Nê

dîmeni eynî sey tabloyanê Hieronymus Boschî tēmîyanşayî yê û ti vana qey yew dinya ya nezaniteye tarîf kenê winî ters finenê zerê merdimî.” (K, r. 27)

Romannuştoxê ke qabîlîyetê romanî zanenê, metnanê ke ê aîdê waranê huner û kulturî yê sey tarîx, felsefe, psîkolojî, şîire, exlaqî ra îstîfade kenê. Seba ke ney ca bîyare “teknîkê montajî” ra îstîfade kenê. Romannuştox ke yew metn, yew vate yan zî yew nuşteyî ke senînîya ey ya anonîm, ferdkî û hetta îlahî est a û çarçewaya kulturê pêroyî de yew qîymet îfade keno, semedê yew meqsedê xo “halê qalibî de” îlaweyê eserê xo bikero û bixebitno no yeno manaya teknîke montajî. (Tekin, 2018: 254)

Deniz Gunduzî *Kalaşnîkofî* de teknîkê montajî mûnitişê hedîseyanê xo de di cayî de wendoxan rê pêşkêş keno. Nînan ra verênî destpêkê beşa “Mekanîzma”yî de şuxulneno. Nuşteox eserê *Platonî* yo ke bi nameyê *Dewlete* ya zanîyeno ê kitabî ra xoşebera ke *Sokrates* û *Glaukonî* mîyan de ravêrena a xoşeberî de yew zura fenîkeyijan ra behs keno. (b. Platon, 2021: 110-11) Gunduz, na xoşebera ke kitabê *Dewlete* de raverena rasterast bi teknîkê montajî ya mûnitişê hedîseyî de ca dano ci. Dima serakaracterê romanî bi cumleya “*Kokê heme zuranê pîyê mi na xoşeber a.*” (K, r. 48) yî ya zî têkilîya zuranê pîyê xo û zuranê fenîkeyijan wendoxan rê mojnenê.

“- Belê, ez bê ke meşermayî na yewe seni vano, bi kamcîn veteyan ifade keno nêzanena labelê reyna zî vajî. Ez kena ke verî serekan û leşkeran, pey cû pêro hemwelatîyan bi naye bidî bawerkerdene. “Her çîyo ke heta ewro ma musnayo înan dayo wendene, çîyê ke ê vanê qey înan heşnayê û ciwîyayê rast nîyê, pêro xeyal ê. Rastîye de ê bi çekan û heme çîyanê xo binê erdî de bîyê, uca ra resayê û bîyê pîl. Maya înan erdî, ê bi nê heme çîyan wina tamam viraştê, hîna newe erşawite rîyê erdî. Naye ra ganî ê welato ke ser o ciwîyenê sey mayan û pîrîkanê xo bivînerê; ganî ey ver a galkerdîşan bipawî û hemwelatîyanê bînan kî sey domananê eynî welatî sey waûbirayanê xo bivînerê.” (K, r. 48)

Teknîkê montajî beşa peynî de zî ameyo şuxulnîyayîş. Na rey zî nuşteox destanê *Îlyadayî* ke hetê *Homerosî* ra ameyo nuştiş nê destanî mîyan ra hedîseya ke kitabê XXI.î de ca geno nê hedîseyî ano vîrê wendoxan. Kitabê XXI.î yê destanî de serkaracteranê destanî ra *Akhilleus* û cengawero babaegît *Asteropaiôsî* mabênê de yew pêrodâyîş vîyarena. (Homeros, 2021: 456-458) *Akhilleus* nêmhoma yo û bêmerg o. Goreyê efsaneyî *Akhilleus* tena paşna xo ra yeno kiştiş. Gunduz zî efsaneyo ke tena paşna ra kişîyayîşê *Akhilleusî* romanî de wendoxan rê sey destanvatoxî pêşkêş keno.

Asteropaïos her çiqas zano ke o do nêşkero *Akhilleusî* bikişo zî fina zî sey keso ke şino mergê xo ser eynî bi o şekil ê ya ceng keno û peynî de zî hetê *Akhilleusî* ra kişiyeno. Serkarakterê *Kalaşnikofi* Rojda zî pêrodayîşo ke *Akhilleus* û cengawero babaegît *Asteropaïosî* mabênê de vîyarteno a zî sey qehremenê nê cengî *Asteropaïosî* ya şina Homayê xo - pîyê xo- ser û vazenê bi cîgera *Asteropaïosî* ya pîyê xo bikişero.

“-Ey Asteropaïos embaze mi!

Embazê min o ke yew royî ra zayo û vera lajê homayan Akhilleusî vindeno, şono mergê xo ser. O zaneno ke maya Akhilleusî o paşna ra tepîştî û cinîto royê cuyî ra. O zaneno ke Akhilleuso ke tena paşna xo ya ke nêkewta royê cuy ra êno kîştene, hemdê ey nîyo. Çünke o bi xo ê royan ra êno û senî ke yew mase nêşîno vejîyo teberê awe, o kî nêşîno bireso paşna ey ya ke teberê awe de menda. Labelê reyna kî bi xo var sono mergê xo ser. Sey yew maseyî xo awe ra erzeno mergê xo ser. Ey Asteropaïos a cîgêra to wa nasîbê mi bo ke ez rayîrê to de bimirî. Ez bi a cîgere reyna bicerebnî û Homayê xo bikişî!” (K, r. 80)

Deniz Gunduz wexto teknîkê montajî ca ardeno, metnê ke ci ra îstifade kerdo ê metnan mûnitişê hedîseyanê yê romanê xo de zaf bi yew şekilê başî şuxulnayo û awanî ya pêroyî yê romanî ya tamam kerdo. Eke nuştoxî metnê ke romanê xo de bi teknîkê montajî ya şuxulnenê gerek ê metnî awanî ya romanê a ûmiş bibê. Çünke bêhangîya mabênê metnê (hîkayeya) bingeşê/e (esasî/ye) û metnê kirişîyayeyî de, do zerar bida strukturê pêroyîya eserî û naye ra girêdaye mesajo ke nuştox wazeno bido, erj û muhîmîya ey bido waro/kêmî bikero. (Tekin, 2018: 258)

PEYNÎYE

Nuştoxê ke edebîyatê xo anê meydan goreyê şertanê ê dewrî yan zî meseleyê ke hîşê înan de ca girewtê zafêrî înan ser o fikrîyenê û edebîyatê xo zî bi no şekil aver benê. Ma nêşkene vajê ke yew nuştox cuya ke o tey de o ey ra cîya fikrîyeno yan zî qet ci ra îstîfade nêkeno. Deniz Gunduz zî bi na hişmendîya romanê xo nuseno. Nuştox, mûnitişê hedîseyanê romanê xo meseleyê tarîxî û polîtîkê ke komela kurdan ser o ravîyertê înan ser o virazeno.

Kilama Pepûgî de mûnitişê romanê xo meselaya armenîyan ser o û bitaybetî dewrê osmanîyan de sazkerdişê Alayanê Hemîdîyan ra heta tehcîrê armenîyanê yanî serra 1915î de hedîseyanê tarîxîyan bi teknîkê romanî ya eserê xo de mûneno. *Soroyî* de zî serkarakterê romanî Soroyî ser ra hedîseyê ke serranê 1990an de bitaybeyî rojhelatê Tirkîya de şero ke mabênê kesê ke ko de yê û dewlete de raverenê nê hedîseyî yew atmosferê raştîkîni de hetê nuştoxî ra wendoxan rê pêşkêş benê. Romanê *Kalaşnikofî* de zî Gunduz, hedîseyanê dêrsimî dewrê postmodernî de bi yew terzê newe ya newe ra virazeno û unsûranê postmodernan a wendoxanê xo rê pêşkêş keno û na rey meselaya dêrsimî yewna pencera ra -hetê teknîkî ra- înan rê mojnenê.

Gunduz, nê hedîseyanê romanê xo hem bi hoka ewnîyayîşê vatoxê şexsî yê hîrêyîni/îlahî ya hem zî hoka ewnîyayîşê qehraman-vatoxî ya mûneno. Nuştox, bi hoka ewnîyayîşê vatoxê şexsî yê hîrêyîni/îlahî ya hem karakteranê romanê hem zî mekananê romanê zaf bi yew şekilê başî virazeno û hîşê ke zerreyê karakteranê xo ra vîyertenê sey yew homayî zano û ney zî wendoxan rê pêşkêş keno. Ancîna bi hoka ewnîyayîşê qehreman-vatoxî ya zî nuştox na rey vateyê xo emanetê serkarakteranê xo keno. Destpêkê hedîseyanê romanê xo ra heta peynîya hedîseyanê romanê xo wendoxan rê bi çîmanê serkarakteranê xo ra realîteya hedîseyanê xo teqdîm keno.

Deniz Gunduz, sey sehneyê hedîseyanê romanê xo mekananê dorûverkîyan rê ca dano. Bitaybetî hedîseyanê romanê ey de nê mekanê dorûverkî ca genê: wareyê welatê ey, sûk û qereqolê dewanê welatî; şaristanê girdî sey Îstanbul, İzmir; fezayî ser o yew planet o, yew muze; meyhaneyî, barî ûsn. Nuştox nê mekanan rê goreyê averşîyayîşê hedîseyanê romanê xo ca dano û ancîna wexto ke rêzê nê mekanan

yenê derga-derg înan teswîr keno. Mekanên dorûverkîyan ra cîya nuştox mekanê ke psîkolojîyê karakteranê romanan ser o tesîr kenê înan zî şuxulneno. Nê mekanên hîsîyan de nuştox mabênê karakteranê xo û mekanan de yew têkilî roneno û wendoxan rê psîkolojîyê karakteranê xo nê mekanan ser ra teqdîm keno.

Nuştox, hedîseyanê romanên xo de hem temayê şexsî hem zî temayê komelkî, bitaybetî temayanê komelkîyan ser o virazeno. Temayê ke averşîyayîşê hedîseyanê romanan de bala wendoxan ancenê nê yê: asîmîlasyon û ziwane dayike, meseleyê armenîyan, talan, şer, vêşanî, merg, macirîye, îşkence, heskerdiş, eşq, erotîzm, heyfgirewtîş, ters.

Gunduz, unsûranê kultur û ziwane xo -bitaybetî formanê klasîkanê ziwane xo-geno û înan newe ra romanê xo de mûneno. O, hem qeydeyanê ziwane xo ra xeberdar o hem zî nê qeydeyanê ziwane bi yew şekilê başî goreyê aksiyonanê hedîseyanê yê eseranê xo ya şuxulneno. Gunduz, ziwano ke esere xo de şuxulneno goreyê dewrê hedîseyanê romanî, goreyê sewîye ya sosyal û komelkî yê qehremananê xo averşîyayîşê hedîseyan de bedilneno. Wexto ke karakteranê xo yê sey dewijan mabênê de dîyalogan şuxulneno, qisey kerdişê înan bi ziwane herême înan a wendoxan rê pêşkêş keno.

Reyna seke zanîyeno mûnitişê entrîkî yê romanan de “meraq” zaf muhîm o. Nuştoxî bi no şekil zihnê wendoxanê xo tim meşqul kenê û hedîseyê ke înan romanên xo de mûnitê heta peynîyê romanên xo wendoxan rê eşkera nêkenê û vazenê ke wendoxanê xo biancê nê hedîseyan mîyan. Deniz Gunduz, bitaybetî romanên xo *Soro* û *Kalaşnikofi* de bi nê unsûrê “meraqî” ya averşîyayîşê hedîseyanê xo wendoxan rê pêşkêş keno.

Deniz Gunduz, romanên xo de zaf teknîkîkanê romanan zî şuxulneno. Teknîkê romanên eyê ke ma tesbît kerdê bi no şekil rêz benê: teknîkê dîyalogî, teknîkê sehneyî, teknîkê peyseragêrayîşî, teknîkê monologê yê zerreyî, teknîkê dîyalogê yê zerreyî, leitmotîf, teknîkê qalkerdişê tedaî, teknîkê montajî, teknîkê kilmvateyî.

Sey peynî Deniz Gunduz yew perspektîfê realîstkarîyo komelkî ya ewnîyeno hedîseyan û bi nê hîşmendîya eseranê xo virazeno. Reyna realîte ya komela kurdan sey yew çimeyê bingeyên a hedîseyanê romanê xo de ca dano. Bitaybetî romanê xo de bi çerçawaya tarîxê realî de hedîseyê ke komela kurdan sere ra ravîyerîyayê înan bi teknîkanê romanî ya newe ra mûnenê û bi no şekil edebîyatê zazakî de tewirê romanî goreyê nuştoxanê bînan dahîna bala wendoxan anceno.

ÇİMEYÎ

- Akman, İ. (2017). "Postmodern Dönemin İki Önemli Kavramı Folklor ve Büyülü Gerçekçilik Ekseninde Kılama Pepûgî (Guguk Kuşunun Şarkısı) Romanı". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2613-2629.
- Akman, İ. (2019). Zaza Romancılığı -Giriş-. Ed. A. Kırkan, & N. Beltekin mîyan de, *Sözden Yazıya Zazaca* (r. 179-231). İstanbul: Weşanxaneyê Peywend.
- Akman, İ. (2020). *Edebîyatê Zazakî-Analîzê Eseran-*. Wan: Weşanxaneyê Peywend.
- Aktaş, Ş. (2017). *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili -Teori ve Uygulama-*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Andranîk. (2010). *Dêrsim Raywanî û Cografya*. (R. Lezgîn, Çar.) İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Benjamin, W. (2012). *Son Bakışta Aşk Walter Benjamin'den Seçmeler*. (N. Gürbilek, Amd.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bingöl, H. (2019). Zaza Şiir Tarihi Üzerine Bir İnceleme. Ed. A. Kırkan, & N. Beltekin mîyan de, *Sözden Yazıya Zazaca* (r. 135-178). İstanbul: Weşanxaneyê Peywend.
- Bland, D. S. (2017). "Romanda Fiziksel ve Sosyal-Kültürel Çevre". P. Stevick mîyan de, *Roman Teorisi* (r. 274-290). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Canpolat, M. (2006). *Zazaca-Türkçe Sözlük*. İstanbul.
- Çelik, A. (2014). "Kalaşnikof Ser de Tarîx Mezg û Xovîrakerdiş". *Zarema*(1), 129-132.
- Çetin, N. (2021). *Roman Çözümleme Yöntemi* (17 ç.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çiçek, A. A. (2020). *Pepûk Estanikanê Dêrsimî ra*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Espar, J. İ. (2000). "Romanêko Newe: Kılama Pepûgî". *Kovara Vayetî*(12), 66-71.
- Friedman, N. (2017). "Romanda Bakış Açısı: Eleştiri Kavramının Gelişimi". P. Stevick mîyan de, *Roman Teorisi* (S. Kantarcıoğlu, Çar., r. 104-129). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gögebakan, T. (2000). "Tarihsel Romanda 'Kişiler' Sorunu". *Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 0(12), 115-123. adresê <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuaded/issue/1044/11802> ra ame girewtiş

- Grûba Xebate ya Vateyî. (2016). *Ferhengê Kirmanckî (Zazakî)-Tirkî / Kirmancca (Zazaca)-Türkçe Sözlük* (5 ç.). İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Grûba Xebate ya Vateyî. (2019). *Türkçe-Kirmancca (Zazaca) Sözlük Ferhengê Tirkî-Kirmanckî (Zazakî)* (5 ç.). İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Gunduz, D. (1998). "Wendoxan ra ". *Kovara Vateyî*(5), 92-93.
- Gunduz, D. (2000). "Wendoxan ra". *Kovara Vateyî*(11), 102.
- Gunduz, D. (2000). *Kilama Pepûgî*. Ankara: Weşanxaneyê Vartan.
- Gunduz, D. (2005). "Denîz Gunduz: Weşanxaneyê Vateyî Yew Îhtiyac Bî". 6-16. (C. Z. Pîranij, Rop.) *Kovara Vateyî* (25).
- Gunduz, D. (2006). "Deniz Gunduz: Eke Îmkanî Bibîyêne, Mi Klasikê Edebîyatê Dinya Dayêyen Açarnayene û bi Kirmanckî Neşr Kerdêne". 29-35. (Malmîsanij, Rop.) *Kovara Vateyî* (27).
- Gunduz, D. (2009). "Êdî Ma Bi Kirmanckî (Zazakî) Fîlman Temaşê Kenê". 14. (R. Lezgîn, Rop.) *Rojnameyê Rûdawî* (23).
- Gunduz, D. (2013). *Kalaşnikof*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Gunduz, D. (2013). *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Kirmancca/Zazaca Dil Dersleri* (3 ç.). İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Gunduz, D. (2014). *Hikayeyê Koyê Bîngolî* (2 ç.). İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Gunduz, D. (2014). *Xapxapik*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Gunduz, D. (2016). "Deniz Gunduzî reyde Roportaj". 27-41. (M. Aygun, Rop.) *Kovara Ewro*(1).
- Gunduz, D. (2017). "Romannuştox Deniz Gunduzî reyde Roportaj". 3-21. (A. A. Çîçek, Rop.) *Kovara Zend*(25).
- Gunduz, D. (2020). *Avesta Dili ile Kirmancca (Zazaca)'nın Karşılaştırılması: Etimolojik Bir İnceleme*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Harvey, W. J. (2017). "Romanda Sosyal Ortam (The Human Context)". P. Stevick mîyan de, *Roman Teorisi* (S. Kantarcıoğlu, Çar., r. 176-194). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Homeros. (2021). *İlyada* (18 ç.). (A. Erhat, & A. Kadir, Çar.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Işık, H. (1994). *Memik Axa Wo Dêrsimij*. (Çar. M. Himbêlij) Spânga: Weşanên APEC.

- Işık, İ. S. (2015). *A'dan Z'ye Kürtler/ Kişiler-Kavramlar-Kurumlar* (4 ç.). İstanbul: Weşanxaneyê Nûbihar.
- Karakaş, H. (2011). "Soro û Romannuştoxîya Deniz Gunduzî". *Kovara Şewçila*(2), 34-35.
- Kévonian, A. (2015). *Gülizar'ın Kara Düğünü / Bir Kürt Beyi Tarafından Kaçırılan Ermeni Kızın Gerçek Hikâyesi* (2 ç.). İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Kıran, E. (2013). *Pilingê Serhedê* (2 ç.). İstanbul: Weşanxaneyê Nûbihar.
- Kıran, E. (2019). *Serhat Kaplanı*. (Ü. F. Fırat, Çar.) İzmir: Na Yayınları.
- Kırkan, A., & Beltekin, N. (Ed.) (2019). *Sözden Yazıya Zazaca*. İstanbul: Weşanxaneyê Peywend.
- Kolektîf. (2018). *Vera Trawma de Muqawemetê Tutan Prosesê Şerî de Desteko Psiko-Sosyal Nimûneyê Sûrî û Baxleran*. (R. Lezgîn, Çar.) İstanbul: Weşanê DÎSA.
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal Okumlar Öykü/Roman*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Korkmaz, R. (2018). "Sabahattin Ali'nin Romanlarında Karakterler/Kişiler Dünyası". Ed. R. Korkmaz, & V. Şahin mîyan de, *Romanda Kişiler Dünyası*(*Roman Karakterlerinin Doğası Üzerine İncelemeler...*) (r. 11-23). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mendilow, A. A. (2017). "Romanda Şimdiki Zaman Okuyucunun İçinde Yaşadığı Zaman". P. Stevick mîyan de, *Roman Teorisi* (S. Kantarcıoğlu, Çar., r. 225-247). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Platon. (2021). *Devlet* (48 ç.). (S. Eyüboğlu, & M. A. Cimcoz, Çar.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sazyek, H. (2021). *Roman Terimleri Sözlüğü Roman -Roman Sanatında Yüz Terim-* (4 ç.). Ankara: Hece Yayınları.
- Sırma, G. (2021). "Angelus Novus Nasıl Tarih Meleşti Oldu?". adresê <https://www.mukavemet.org/angelus-novus-nasil-tarih-melegi-oldu/> ra ame girewtiş
- Stevick, P. (2017). *Roman Teorisi* (4 ç.). (S. Kantarcıoğlu, Çar.) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Süreya, C. (2021). *On Üç Günün Mektupları* (6 ç.). İstanbul: Can Yayınları.
- Tekin, M. (2018). *Roman Sanatı 1 -Romanın Unsurları-* (16 ç.). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Yavuz, H. (2007). *Büyü'sün Yaz Toplu Şiirleri 1969-2005* (2 ç.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yıldız, P. (2020). "Sey Yew Romanê Verênî Kilama Pepûgî Ser o Analîzêk". *The Journal of Mesopotamian Studies, Special Issue on Zazakî and Zazas*, 74-97. adresê <http://jms.artuklu.edu.tr/tr/download/article-file/1308513> ra ame girewtiş

Yıldız, P. (2016). "Romanê Soroyî Ser o Tehlîlêk". *Kovara Vateyî*(47), 45-61.

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

DENİZ GÜNDÜZ'ÜN ROMANLARININ

YAPI VE TEMA YÖNÜNDEN ANALİZİ

Harun BOZKURT

Tez Danışmanı

Doç. Dr. İlyas AKMAN

Mardin-2022